

T.C.

TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**TÜRKİYE'DE UYGULANAN BÖLGESEL KALKINMA
POLİTİKALARININ BÖLGESEL VE KİŞİSEL GELİR
DAĞILIMINA ETKİSİ: KALKINMA AJANSLARI ÖRNEĞİ**

Hazırlayan

Hayrul ŞEN

Maliye Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah BARIŞ

TOKAT – 2021

T.C.

TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**TÜRKİYE'DE UYGULANAN BÖLGESEL KALKINMA
POLİTİKALARININ BÖLGESEL VE KİŞİSEL GELİR
DAĞILIMINA ETKİSİ: KALKINMA AJANSLARI ÖRNEĞİ**

Hazırlayan

Hayrul ŞEN

Maliye Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah BARIŞ

TOKAT – 2021

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, **Dr. Öğr. Üyesi Abdullah BARIŞ** danışmanlığında hazırlamış olduğum "**Türkiye'de Uygulanan Bölgesel Kalkınma Politikalarının Bölgesel ve Kişisel Gelir Dağılımına Etkisi: Kalkınma Ajansları Örneği**" adlı Yüksek Lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

... / ... / ...

Hayrul ŞEN

İmza

HAYRUL ŞEN tarafından hazırlanan “**Türkiye’de Uygulanan Bölgesel Kalkınma Politikalarının Bölgesel ve Kişisel Gelir Dağılımına Etkisi: Kalkınma Ajansları Örneği**” adlı tez çalışmasının savunma sınavı 8 ARALIK 2021 tarihinde yapılmış olup aşağıda verilen Jüri tarafından Oy Birliği ile Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)**İmzası**

Üye (Başkan) : Doç. Dr. Yusuf TEMÜR

.....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Abdullah BARIŞ

.....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Taha Emre ÇİFTÇİ

.....

ONAY

...../...../.....

Prof. Dr. Mehmet GÜNEŞ
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

TEŞEKKÜR

İki yıllık süre içinde tecrübesini ve bilgi birikimini benimle paylaşan, yaptığım tüm çalışmalarda bana rehberlik eden saygıdeğer danışman hocam; Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Barış’a ve hayatım boyunca her tür zorluğa rağmen beni destekleyen Anne ve babama sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

Çağımızın ekonomi yaklaşımı, milli sınırları ortadan kaldıran tüm ülkeleri ekonomik kültürel ve teknoloji anlamında birbirine yaklaştıran, ticari kotaları, gümrük vergileri gibi ticaretin önündeki engelleri azaltan, sermaye akımlarının önünü açan, işçi mal ve üretim faktörlerini uluslararası alanlara yayan, ulus ekonomilerini değiştirip dönüştüren, birçok kurum ve kuruluş tarafından desteklenen çok boyutlu bir kavram olan küreselleşme olgusu tartışmalarını sürdürürken bir yandan da yerel ve bölgesel eşitsizlikleri gidermek politikaları yerele yaymak ve kalkınma politikalarını yerelde belirleyerek, Kalkınma Ajansları, Teşvik Sistemi ve Bölgesel Kalkınma İdareleri ile yerel ve bölgesel kalkınmaya önem vermektedir.

Türkiye hızla gelişmekte, bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarını gidermek için bölgesel politikalar ise bir kat daha önem kazanmaktadır. Bölgesel kalkınma politikaları yoluyla bölgeler arası eşitsizliği azaltmaya çalışan Türkiye’de kişisel gelir dağılımının çarpıklığı devam etmektedir. 2019 yılı itibariyle Türkiye’de en zengin %20’lik kesimin toplam gelirden aldığı pay, en yoksul %20’lik kesimin aldığı payın 7,7 katıdır.

Bölge Kalkınma İdareleri, Kalkınma Ajansları ve teşvik sistemi ve bu bağlamdan hareketle Bölge Kalkınma İdareleri’nin ve Kalkınma Ajansların kuruluşu ve amaçları, yasal statüsü, mali yapıları, gelir ve giderleri ile faaliyetleri ve destekleri; ayrıca teşvik sistemi, yapısı, kapsamı, amacı ve gelir eşitsizliğine etkisi grafikler yoluyla ve ekonometrik olarak incelenmiştir. Bu kapsamda kalkınma ajanslarından, bölge idarelerinden ve diğer yetkili kuruluşlardan veriler derlenerek Kalkınma Ajansı harcamalarının, Bölge Kalkınma İdareleri harcamalarının ve Bölgesel teşviklerin GINI katsayısına etkileri ve ilişkisi panel veri analizi yöntemiyle ekonometrik olarak belirlenmiştir.

Kalkınma Ajanslarının, Bölge kalkınma idarelerinin ve teşvik sisteminin bölgeler arasındaki gelir farklarını kapatma noktasında etkili olduğu ancak kişisel gelir eşitsizliğini azaltma noktasında Kalkınma Ajanslarının ve Bölge Kalkınma İdarelerinin kamu harcamaları ile beraber kişisel gelir eşitsizliğini artırdığı, teşvik sisteminin ise gelir eşitsizliğini azalttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kalkınma Ajansları, Bölgesel Kalkınma Araçları, Teşvik Sistemi, Gelir Eşitsizliği

ABSTRACT

Many institutions and organizations that bring all the countries that eliminate national borders together in terms of economic culture and technology, remove barriers to trade such as trade quotas, customs duties, open capital flows, spread worker goods and production factors to international fields, change and transform national economies. While the phenomenon of globalization, which is a supported multidimensional concept, continues its discussions, it also places importance on local and regional development with Development Agencies, Incentive System and Regional Development Administrations by determining development policies locally. Turkey economically, the impact of many factors, geographical huge regional disparities have occurred. Turkey is developing rapidly. For this reason, regional policies become important in order to eliminate the development differences between regions. The distortion of the personal income distribution of our country, which tries to reduce the inequality between the regions through regional development policies, has increased significantly. 20% of the richest population in Turkey is to achieve 7.7 times more income than the poorest 20% of the population.

Within the scope of the study, attention was drawn to the regional policies of Turkey in detail and in the study, Regional Development Administrations, Development Agencies and the incentive system, and in this context, the establishment and objectives of the Regional Development Administrations and Development Agencies, their legal status, financial structures, income and expenditures, and activities and support was examined. In addition, the incentive system, its structure, scope, purpose and its effect on income inequality have been analyzed through graphics and econometrically. In this context, data from development agencies, regional administrations and other authorized institutions were compiled and their effects on the GINI coefficient and their relationship were determined econometrically by panel data analysis method.

It can be said that Development Agencies, Regional development administrations and the incentive system are effective at closing the income gap between regions, but at

the point of reducing personal income inequality, it was concluded that development agencies and regional development administrations increase personal income inequality together with public expenditures, while incentive system reduces income inequality.

Keywords: Development Agencies, Regional Development Tools, Incentive System, Income Inequality

İÇİNDEKİLER

Bilimsel Etik Sayfası	i
Teşekkür	iii
Özet	iv
Abstract	v
İçindekiler	vii
Tablolar Listesi	xi
Şekiller Listesi	xiii
Kısaltmalar	xv
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: GELİR DAĞILIMI VE İLİŞKİLİ KAVRAMLAR	
1.1. Gelir Dağılımı Kavramı ve Önemi	3
1.2. Temel İktisadi Yaklaşımlarda Gelir Dağılımına Bakış	5
1.2.1. Fizyokrasi Yaklaşımı ve Gelir Dağılımı	5
1.2.2. Klasik Yaklaşım ve Gelir Dağılımı	7
1.2.2.1. Adam Smith ve Gelir Dağılımı Anlayışı	7
1.2.2.2. David Ricardo ve Gelir Dağılımı Anlayışı	8
1.2.2.3. Thomas Robert MALTHUS ve Gelir Dağılımı Anlayışı	9
1.2.3. Karl Marx ve Gelir Dağılımı Anlayışı	10
1.2.4. Neoklasik Yaklaşım ve Gelir Dağılımı	11
1.2.5. J. Maynard Keynes'in Yaklaşımı ve Gelir Dağılımı	12
1.2.6. Post Keynesyen Yaklaşım ve Gelir Dağılımı	14
1.2.7. Neo-Keynesyen Yaklaşım ve Gelir Dağılımı	16
1.2.8. Neo-Liberal Yaklaşımlarda Gelir Dağılımı	16
1.2.8.1. Arz Yanlı İktisadi Görüş ve Gelir Dağılımı	18
1.2.8.2. Monetarist Yaklaşımda Gelir Dağılımı	21
1.2.8.3. Anayasal İktisat Teorisi ve Gelir Dağılımı	23
1.2.8.4. Kamusal Tercihler Teorisi	24
1.2.8.5. Yeni klasik iktisat	26
1.3. Gelir Dağılımını Ölçme Yöntemleri	29
1.3.1. Ters U Hipotezi ve Kuznet Katsayısı	29
1.3.2. Yüzde Paylar Analizi	31
1.3.3. Lorenz Eğrisi ve GINI Katsayısı	32
1.3.4. Dalton Atkinson Eşitsizlik Ölçütü	33
1.3.5. Pareto katsayısı,	34
1.4. Gelir Dağılımı Türleri ve Türkiye'de Gelir Dağılımı	35
1.4.1. Kişisel Gelir Dağılımı	35
1.4.2. Fonksiyonel Gelir Dağılımı	39
1.4.3. Sektörel Gelir Dağılımı	40
1.4.4. Bölgesel Gelir Dağılımı,	43

BÖLÜM 2: BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKASI KAVRAM VE ARAÇLARI

2.1. Bölgesel Kalkınma Kavramı ve Teorileri _____	47
2.1.1. Bölgesel Kalkınma Kavramı _____	48
2.1.2. Bölgesel Kalkınma Teorileri _____	49
2.1.2.1. İhracat Merkezi Modeli _____	50
2.1.2.2. Sektörler Teorisi _____	51
2.1.2.3. Merkez Çevre Teorisi _____	53
2.1.2.4. Merkezi Yerler Teorisi _____	54
2.1.2.5. Yeni Sanayi Odakları Teorisi _____	55
2.1.2.6 Kalkınma Kutupları Teorisi _____	56
2.1.2.7 Keynesyen Bölgesel Kalkınma Teorisi _____	56
2.2. Bölgesel Kalkınma Araçları _____	57
2.2.1. Kalkınma Ajansları _____	58
2.2.1.1. Türkiye’de Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu İdari ve Beşerî Yapısı _____	58
2.2.1.2. Kalkınma Ajanslarının Amaçları _____	62
2.2.1.3. Kalkınma Ajanslarının Mali Yapısı _____	63
2.2.1.4. Türkiye’de Kalkınma Ajansları Gelirleri _____	64
2.2.1.5. Türkiye’de Kalkınma Ajansları Giderleri _____	65
2.2.1.6. Kalkınma Ajanslar Faaliyetleri ve Destekleri _____	66
2.2.1.6.1. Teknik Destekler _____	66
2.2.1.6.2. Mali Destekler _____	67
2.2.1.6.2.1. Doğrudan Finansman Destekleri _____	68
2.2.1.6.2.1.1. Fizibilite Desteği _____	68
2.2.1.6.2.1.2. Proje Teklif Çağrısı _____	70
2.2.1.6.2.1.3. Gündümlü Proje Destekleri _____	71
2.2.1.6.2.2. Faiz Desteği _____	72
2.2.1.6.2.3. Faizsiz Kredi Desteği _____	73
2.2.2. Bölge Kalkınma İdareleri _____	73
2.2.2.1. Bölge Kalkınma İdareleri Genel Bilgi _____	73
2.2.2.2. Bölge Kalkınma İdarelerinin Kuruluşu ve Türkiye’de Bölge Kalkınma İdareleri _____	75
2.2.2.3. Bölge Kalkınma İdareleri Amaçları _____	77
2.2.2.4. Bölge Kalkınma İdareleri Mali Yapısı _____	78
2.2.2.6. Bölge Kalkınma İdareleri Gelirleri _____	79
2.2.2.7. Bölge Kalkınma İdareleri Giderleri _____	80

2.2.2.8. Bölge Kalkınma İdareleri Faaliyetleri ve Destekleri	82
2.2.3. Teşvik Sistemi	83
2.2.3.1. Teşvik Kavramı	83
2.2.3.2. Teşvik Politikalarının Amacı	83
2.2.3.3. Yatırım Teşvik Sistemi	83
2.2.3.3.1. Genel Teşvikler	86
2.2.3.3.2. Bölgesel Teşvikler	86
2.2.3.3.3. Öncelikli Yatırımların Teşviki	88
2.2.3.3.4. Stratejik Yatırımların Teşviki	89
2.2.3.4. Teşvik Sistemi ve Uygulanan Vergi İndirim ve İstisnaları	90
2.2.3.4.1 KDV İstisnası ve İadesi	90
2.2.3.4.1.1 Katma Değer Vergisi İstisnası	90
2.2.3.4.1.2 Katma Değer Vergisi iadesi	91
2.2.3.4.2 Gelir Vergisi İndirimi	91
2.2.3.4.3. SGK İşçi ve İşveren Payı İndirimi	92
2.2.3.4.4 Gümrük Vergisi İndirimi	93

BÖLÜM 3: BÖLGESEL POLİTİKA ARAÇLARININ GELİR EŞİTSİZLİĞİNE ETKİSİ

3.1. Bölgesel Politikaları ile Gelir Dağılımı Ampirik Literatür İncelemesi	98
3.2. Bölgesel Politika Araçlarının Gelir Eşitsizliğine Etkisinin Ekonometrik Yöntemler ve Grafikler Yoluyla İncelenmesi	98
3.2.1. Ekonometrik Metodoloji	98
3.2.1.1. Yatay Kesit Bağımlılık Testleri	98
3.2.1.2. Homojenlik Testi	99
3.2.1.3. Birim Kök Testi	100
3.2.1.4. Panel Eşbütünleşme Testi	101
3.2.1.5. Panel VECM Nedensellik Testi	102
3.2.2. Veri Seti ve Model	103
3.2.2.1. Değişkenlere ait Temel Göstergeler	105
3.2.2.2. Panel Veri Analizinde Kullanılan Değişkenlerin Yatay Kesit Bağımlılığı ve Homojenlik Testi	106
3.2.2.3. Panel Veri Birim Kök Testi	109
3.2.2.4. Panel Eş bütünleşme Test Sonuçları	110
3.2.3. Ekonometrik Analiz	113
3.3. Kalkınma Ajanslarının Kişisel Gelir Eşitsizliğine Etkisi	113
3.3.1. Kalkınma Ajanslarının Bölgeler Arası Gelir Eşitsizliğine Etkisi	115
3.3.2. Kalkınma Ajanslarının Bölge İçi Gelir Eşitsizliğine Etkisi	115

3.3.3. Kalkınma Ajanslarının Kişisel Gelir Eşitsizliğine Etkisi _	117
3.4. Bölge Kalkınma İdarelerinin Bölgesel ve Kişisel Gelir Dağılımı ve Gelir Eşitsizliğine Etkilerinin İncelenmesi _____	118
3.5. Teşvik Sisteminin Gelir Eşitsizliğine Etkisi _____	120
3.5.1. Teşvik Sisteminin Bölge İçi Gelir Eşitsizliğine Etkisi ____	120
3.5.2. Teşvik Sisteminin: Kişisel Gelir Eşitsizliğine Etkisi_____	122
SONUÇ VE ÖNERİLER_____	124
KAYNAKLAR _____	127
EKLER _____	139
ÖZGEÇMİŞ _____	173

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo No	Sayfa
Tablo 1.1: Yeni Klasik İktisatçılara Göre Üretim ve Enflasyon İlişkisi	27
Tablo 1.2: Türkiye’de Toplumsal Kesimler Arasında Gelir Dağılımı 2017-2018	31
Tablo 1.3: Türkiye GINI Katsayısının 2006-2019 Yılları Arasında Değişimi	36
Tablo 1.4: P80/P20 Yüzde Paylar Analizi Türkiye	37
Tablo 1.5: Kişi Başına Gayrisafi Yurt İçi Hâsıla 2006-2017	38
Tablo 1.6: Gelir Yöntemiyle GSYH bileşenlerinin Gayrisafi Katma Değer İçerisindeki Yüzde Payları	40
Tablo 1.7: Türkiye 2004-2018 Yılları Arası Sektörlerin GSYH Payları	41
Tablo 1.8: İBBS 2'ye Göre GSYH Sektörel Payları	42
Tablo 1.9: İBBS Düzey 3 Bölgelerine Göre GINI katsayısının yıllara göre değişimi	44
Tablo 1.10: Kişi Başına Gayrisafi Yurt İçi Hâsıla 2009-2017	45
Tablo 1.11: İBBS Düzey 2'ye Göre 2009-2017 GSYH	46
Tablo 2.1: 2008-17 Dönemi Kalkınma Ajansları Gelirlerinin Oransal Dağılımı	64
Tablo 2.2: 2008-17 Dönemi Kalkınma Ajansları Giderlerinin Fonksiyonel Dağılımı	65
Tablo 2.3: Kalkınma Ajansları 2008 – 2016 Yılları Giderlerinin Dağılımı	66
Tablo 2.4: Tokat Toplam Vergi Tutarları	69
Tablo 2.5: GAP Bölge Kalkınma İdareleri Gelirleri	80
Tablo 2.6: GAP Bölge Kalkınma İdaresi 2018 Yılı Bütçe Giderleri (TL)	81
Tablo 2.7: DAP Bölge Kalkınma İdaresi 2018 Yılı Bütçe Giderleri (TL)	81
Tablo 2.8: Yatırım Teşvik Sistemi Destekleri	85
Tablo 2.9: Genel Teşvikler Bölgelere Göre Asgari Yatırım Oranları	86
Tablo 2.10: Bölgesel Teşvik Özet Tablosu	87
Tablo 2.11: Öncelikli Yatırımlarda Teşvik Özet Tablosu	88
Tablo 2.12: Stratejik Yatırımlarda Teşvik Özet Tablosu	89
Tablo 2.13: Gelir ve Kurumlar Vergisi İndirim Tablosu	92
Tablo 2.14: Bölgesel Teşvikler Kapsamında SGK Primi İşveren ve İşçi Payı Tablosu	92
Tablo 2.15: 2021 Asgari Ücret Kalemleri (TL)	93
Tablo 3.1: Ekonometrik Analizde Değişkenlere ait tanımlamalar	104
Tablo 3.2: Tanımlayıcı İstatiksel ve Korelasyon Matrisi Bilgileri	105
Tablo 3.3: GINI katsayısı değişkenine ait yatay kesit bağımlılığı test sonuçları	106
Tablo 3.4: OGA değişkenine ait yatay kesit bağımlılığı testi sonuçları	106
Tablo 3.5: OIHR değişkenine ait yatay kesit bağımlılığı test sonuçları	107
Tablo 3.6: OKH değişkenine ait yatay kesit bağımlılık test sonuçları	107
Tablo 3.7: OT değişkenine ait yatay kesit bağımlılık test sonuçları	107
Tablo 3.8: Hsiao Homojenlik Testi	108
Tablo 3.9: OKH değişkenine ait panel birim kök test sonuçları	109

Tablo 3.10: Pesaran (2007) CIPS panel birim kök test sonuçları	109
Tablo 3.11: Panel Eş bütünleşme Test Sonuçları	110
Tablo 3.12: Değişkenler Arası Kısa dönem ilişki analizi	111
Tablo 3.13: Pairwise Granger nedensellik Analizi	112
Tablo 3.14: Ankara Kalkınma Ajansı Bölge Verileri	116
Tablo 3.15: Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı Bölge Verileri	116
Tablo 3.16: TR83 Bölgesi İllere Göre Kişisel GSYH(TL)	120
Tablo 3.17: Teşvikli Yatırım Miktarı (Milyon TL)	120
Tablo 3.18: Tokat ve Çorum Yıllara Göre Teşvikli Yatırım ve Kişisel Gelir Farkı Oranları	121
Tablo 3.19: TR83 teşvik ve GİNİ ilişkisi tablosu	123

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil No	Sayfa
Şekil 1.1: Francis Quesnay’a Göre Gelirin Dolaşımı	6
Şekil 1.2: Neoklasiklere Göre Denge	12
Şekil 1.3: Keynesyen Kısa Dönem Arz Eğrisi	13
Şekil 1.4: Harcama Gelir Dengesi	13
Şekil 1.5: Likidite Tuzağı	14
Şekil 1.6: Arz Yanlı İktisatçılara Göre Philips Eğrisi	18
Şekil 1.7: Arz Yanlı İktisatçılara Göre Toplam Talebin Artırılması	19
Şekil 1.8: Arz Yanlı İktisatçılara Göre Toplam Arzın Artırılması	20
Şekil 1.9: Laffer Eğrisi	21
Şekil 1.10: Monetaristlere Göre Uzun Dönem Philips Eğrisi	22
Şekil 1.11: Monetaristlere Göre IS-LM Eğrisi	23
Şekil 1.12: Yeni Klasik İktisatçılara Göre Toplam Arz Toplam Talep	28
Şekil 1.13: Kuznets Ters-U Eğrisi	30
Şekil 1.14: Lorenz Eğrisi	32
Şekil 1.15: Lorenz Eğrisi Mutlak Eşitlik Durumu	33
Şekil 1.16: Lorenz Eğrisi Mutlak Eşitsizlik Durumu	33
Şekil 1.17: 2006-2019 Türkiye GİNİ Katsayısı	37
Şekil 1.18: Türkiye 2006-2019 Yüzde Paylar Analizi	38
Şekil 1.19: Kişi Başına Gayrisafi Yurt İçi Hâsıla 2006-2020	39
Şekil 1.20: 2018 İBBS Düzey 2 GSYH Dağılımları	43
Şekil 2.1: İBBS Düzey Bölgeleri -26 Bölge	48
Şekil 2.2: İhracat Merkezi Modeli	50
Şekil 2.3: Ürün Fiyat Değişimi	51
Şekil 2.4: Talebi Esnek Ürünlerde Arz-Talep Fiyat Değişim Tablosu 1	52
Şekil 2.5: Talebi Esnek Olmayan Ürünlerde Arz-Talep Fiyat Değişim Tablosu 2	52
Şekil 2.6: Merkez-Çevre Modeli	54
Şekil 2.7: Merkezi Yerler Gösterimi	55
Şekil 2.8: Keynesyen Bölgesel Kalkınma İşleyişi	57
Şekil 2.9: Kalkınma Ajansları Yönetim Yapısı	60
Şekil 2.10: Kalkınma Ajansları Personel Sayıları	62
Şekil 2.11: Kalkınma Ajansları Destek Şeması	66
Şekil 2.12: Türkiye Bölge Kalkınma İdareleri Haritası	75
Şekil 2.13: Teşvik Sistemi Bölgeler 1	84
Şekil 3.1: Ankara kalkınma Ajansı Giderleri ve GİNİ Katsayısı İlişkisi	117

Şekil 3.2: Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı Giderleri ve GİNİ Katsayısı İlişkisi	117
Şekil 3.3: TR83 Bölgesi İllere Göre Kişisel GSYH(TL)	120
Şekil 3.4: Tokat ve Çorum Yıllara Göre Teşvikli Yatırım ve Kişisel Gelir Farkı Oranları Grafiği	122
Şekil 3.5: TR83 GİNİ Katsayısı ve Teşvikli Yatırım ilişkisi	123

KISALTMALAR

ANKARAKA	Ankara Kalkınma Ajansı
BAKKA	Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı
BKİ	Bölge Kalkınma İdareleri
DAP	Doğu Anadolu Projesi
DOĞAKA	Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi
GSYH	Gayrisafi Yurt İçi Hâsıla
İBBS	İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması
İZKA	İzmir Kalkınma Ajansı
KBÖ	Kesintili Başlangıç Ödeneği
KDV	Katma Değer Vergisi
MPPK	Sermayenin Marjinal Fiziki Ürünü
MPPL	Emeğin Marjinal Fiziki Ürünü
TUİK	Türkiye İstatistik Kurumu

GİRİŞ

Kalkınma bir ülkenin ekonomik gelişiminin kültürel ve sosyal hayattaki gelişime katkı sağlaması, yaşam şartlarını iyileştirmesidir. Ekonomik büyüme ve gelişmenin hayat şartlarına yansması her zaman önemli görülmekte bu çerçevede kalkınma kavramı ve politikaları önem kazanmaktadır. Bir ülkenin her bölgesinde eşit kalkınmanın sağlanmasından öte bazı bölgeler hızla kalkınırken bazı bölgelerin geri kalması bölgesel kalkınma anlayışının önem kazanmasını sağlamış ve bölgesel kalkınma araçları, sistem ve kurumları da gündelik hayatımıza kadar girmiş durumdadır.

Küreselleşmenin tüm alanlarda etkisini hissettirmesi bölgesel kalkınma kavramına bakış açısını önemli ölçüde etkilemiş ve değişikliklere uğratmıştır. Bir yandan küreselleşme tüm hızıyla devam ederken, bölgesel eşitsizlikler özellikle gelişmekte olan ülkelerde artmakta bu da bölgesel politikaların ve bölgeye yönelik teorilerin önemini artırmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler içinde yer alan Türkiye’de bölgesel dengesizlikler çarpıcı bir şekilde görülmekte, bölgesel dengesizlikleri gidermeye yönelik eylem ve politikalar geliştirilmekte ve bölgesel politikalar ve bölgeye etkileri sıklıkla araştırma konusu yapılmaktadır. Ancak bölgesel politikaların ve politika araçlarının gelir eşitsizliğine etkisi bölgeler arası eşitsizliğe etkileri açısından işlenmekte, bölge içi ve kişisel gelir eşitsizliğine etkilerinin genel bir araştırılmasına literatürde sıklıkla rastlanılmamaktadır. Çalışmamızın bu alandaki eksikliği giderme yönünde katkı sağlaması beklenmektedir.

Çalışmamızda kalkınma ve bölgesel kalkınma hakkında bilgiler araştırılmış kalkınma bölgesel kalkınma özelinde incelenmiştir. Bölgesel kalkınma ve gelir dağılımı incelendiğinden gelir dağılımı ile ilgili teoriler hakkında bilgi verilmiştir. Özellikle geri kalmış bölgelerin kalkınmasını sağlamak ve bölgeler arası gelir eşitsizliğini giderme amacıyla olan bölgesel kalkınma girişimleri, bölgesel kalkınma sayesinde bölgesel gelir farklarını da azaltmak noktasında oldukça önemli bir rol üstlenmektedir.

Bölgesel kalkınma politikaları ve faaliyetleri sonucunda kalkınmada geri kalmış bölgelerin kalkınması sağlanmakta bu da belirli göstergeleri etkilemektedir. Bölgesel kalkınma araçlarından Kalkınma Ajansları, Bölge Kalkınma İdareleri ve Yatırım Teşvik Sisteminin yapısını, destek, hibe şekillerini ve faaliyetleri de incelenen bu çalışmada bu

araçların hibe ve desteklerinin bölgeler içi, bölgelerarası gelir eşitsizliği göstergelerine nasıl yansıdığı incelenmiştir.

Araştırmanın birinci bölümünde gelir dağılımı ve ilişkili kavramlar incelenmiştir. Aynı zamanda gelir dağılımına yönelik iktisadi dönemler ve bu dönemlerde gelir dağılımı, gelir eşitsizliği anlayışı hakkında bilgi verilmiştir. Bu kapsamda klasik iktisatçılar, neo-klasikler, keynesen ve postkeynesyenler ve neo-libareller ve görüşlerinin yanında aynı bölümde gelir dağılımını ölçme yöntemleri ve gelir dağılımı türleri incelenmiştir.

Araştırmanın ikinci bölümünde ilk olarak bölgesel kalkınma kavramı, bölgesel kalkınma teorileri incelenmiş ve kavram ve teoriler hakkında bilgi verilmiştir. İkinci olarak Bölgesel Kalkınma Politika Araçları incelenmiştir. Bu kapsamda Kalkınma Ajansları kuruluşu, amacı, gelir ve giderleri ve destek mekanizması; Bölge Kalkınma İdareleri kuruluşu, amacı, gelir ve giderleri ve destek mekanizması ve Teşvik Sistemi amacı, yöntemi ve Türkiye’de uygulamaları hakkında bilgi verilmiştir.

Araştırmanın son bölümünde Kalkınma Ajanslarının, Bölge Kalkınma İdarelerinin ve Bölgesel Teşviklerin bölgesel, bölge içi ve kişisel gelir dağılımı ve eşitsizliğine etkileri incelenmiştir. Yapılan ekonometrik analizde 2010-2018 yıllarına ait yaklaşık 10 bölgenin GINI katsayısı, teşvikli yatırım tutarı, bölgesel kamu gideri, bölgesel ihracat tutarı ve bölgeye ait kalkınma ajansı harcama tutarı verileri derlenerek bölgesel GINI katsayısına etkisi panel veri analizi yoluyla belirlenmiştir. Ayrıca yapılan ekonometrik analiz sonucunda Türkiye’de kamu harcaması ve ajans harcamalarının bölgesel GINI katsayısını artırdığı, teşviklerin ve ihracatın ise GINI katsayısını azalttığı tespit edilmiştir. Türkiye’de bölgeler arası gelir farklarında ise bu harcamaların bölgeler arası gelir farklarını azalttığı ancak diğer faktörlerin daha belirleyici olduğu belirlenmiştir. Bu bulgulara dayanarak bölgesel gelir farklarını belirleyen diğer faktörlerin daha etkili olduğu söylenebilmektedir.

BÖLÜM 1: GELİR DAĞILIMI VE İLİŞKİLİ KAVRAMLAR

1.1. Gelir Dağılımı Kavramı ve Önemi

Gelir ve gelir dağılımı bölüşümün sonucudur. Gelir dağılımı üretim süreci, mülkiyet ilişkileri, işçinin işverene karşı konumu, ekonomik sistemin kapitalist veya sosyalist olmasına göre değişen bir kavramdır. Bölüşüm sorunu iktisadi anlamda insanoğlunun temel sorunudur. Bölüşüm sorununa ilk değinen David Ricardo olmuştur. Klasik iktisatçılara göre piyasa mekanizmasının en etkin çözümü sağlayacağı düşünüldüğünden klasik iktisatçılar konuya pek ilgi göstermemişlerdir. Adam Smith'e göre bir yıl içinde üretilmiş olan ürünün geliri üç grup arasında paylaşılmaktadır. Çalışanlar ücret, sermayeye sahip olanlar kar, toprak sahipleri ise rant geliri elde etmektedir.

David Ricardo, Malthus'a yazdığı mektupta şöyle demiştir (Aktaran Keynes, 1936: 10):

“Sizce ekonomi servetin nedenleri ve kalitesi üzerine yapılan araştırmalardan oluşmaktadır. Bunun tam tersini düşünüyorum ve bunun oluşumunun tamamlanması için endüstriyel ürünlerin rakip sınıflar arasındaki dağılımı üzerine bir çalışma olarak tanımlanması gerektiğine inanıyorum. Ben her gün ilk çalışmanın yararsız ve aldatıcı olduğu, ikincisinin ise bilimin ana konusu olduğu sonucuna vardım.”

Ricardo'nun asıl ilgilendiği konu yaratılan gelirin bölüşümüdür. Ricardo azalan verimler yasası sebebiyle sermaye sahiplerinin topraktan elde ettiği karın azalacağını toprak sahiplerinin ise rantının artacağını söylemiştir. Ricardo çalışanların ücretlerinin asgari düzeyde belirleneceğini, asıl bölüşüm kavgasının sermayedar ve toprak sahipleri arasında olacağını söyler. Ricardo'nun sınıf kavramından bahsetmiş olması çok önemlidir. Çünkü ekonomiye sınıfsal bakışın dolayısıyla gelir dağılımına da sınıfsal bakışın ilklerindendir. Sınıfsal bakış ile de gelir dağılımı eşitsizliği sınıfsal eşitsizliğe evirilmektedir. Malthus ise azalan verimler yasasına binaen kurduğu teorisinde nüfusun geometrik artacağını buna rağmen gıda ürünlerinin aritmetik olarak artacağını ve sınıflar arasındaki uçurumun büyüyeceğini söylemektedir. Çünkü nüfus artışı ile toprak kıtlasacak ve çalışanların ücreti düşerken toprak sahiplerinin rantı ise artacaktır. Karl Marx'a göre ise bölüşüm ilişkisi işçiler ve kapitalistler arasında olmaktadır ve toplumsal sınıflar bu bölüşümdeki en büyük rol sahibidir. Toplumsal sınıfların belirlenmesinde

Üretim araçlarıyla ilişkiler, üretimin sonucunun paylaşılmasındaki pay, üretim araçlarıyla mülkiyet ilişkisi ve sınıf bilinci önemli bir rol oynar. Sanayi devrimi sebebiyle toprak sahiplerinin sınıf olarak ağırlığı kalmamış ve toplumlar iki sınıflı yapıya doğru evirilmiştir. Karl Marx’a göre bölüşümde işçi ücret alırken ücretin üzerinde ürettiği artık değer sermaye sahipleri ve diğerleri arasında blşlmekte olduğundan işçiler sömürülmektedir. Karl Marx bu eşitsizliğin ve sömürünün piyasa tarafından düzeltilemeyeceğini sınıflar arası mücadelenin şart olduğunu söyleyerek işçi devrimlerine destek vermiş, Sovyetler Birliğinin yıkılmasına kadar dünya komünizme geçişin öncesi olan mülkiyetin çok kısıtlı olduğu üretimin ve bölüşümün piyasa tarafından değil de devlet planlamasıyla olduğu sosyalist yönetimler ve kapitalist ekonomiler arasında ikiye blnmştir (Aktan,2002:2-20).

Gelir dağılımı kavramından, bir ülke içinde insanların ürettiği mal ve hizmetlerden elde edilen gelir toplamının, yine o ülke içindeki insanlara bölüşüm sistemleri ile dağıtılması anlaşılmaktadır. Gelir dağılımı çeşitli türlere ayrılmakta ve çeşitli açılardan incelenmektedir. Gelir dağılımının sonuçlarını ise toplumda gözlemlemek oldukça basit, sebeplerini araştırmak oldukça zahmetli, eşit ve adil bir gelir dağılımı oluşturmak ise isyanlar ve devrimler meselesi olmuş bir konudur. Hiçbir müdahale yapılmadan oluşan serbest ekonominin sonucunda gelir dağılımının rekabet şartlarından dolayı aşırı dengesiz olduğu grlmştir.

1929 buhranı akabinde gelinen noktada kamu kesimi ekonomik olarak önem kazanmıştır. Bu değişiklik neticesinde kamu harcamaları sadece ortak ihtiyaçları karşılamaktan öteye bir anlam kazanmış, ekonomik ve sosyal hayata müdahale aracına dnşmştir. Kamunun yrttğu bazı politikalar gelir dağılımını etkilemek gelir eşitsizliğini azaltmak amaçlı kullanılmaya başlamıştır. İktisat politikasının aynı zamanda maliye politikasının amaçlarından biri de gelir ve servet dağılımını düzenleme olarak görülmektedir. Ayrıca İktisat ve maliye politikasının diğer bir ortak noktası kalkınma ve büyümeyi sağlama amacıdır. Bu çalışmanın konusu bir nevi bu iki politikanın ilişkisini incelemektedir.

Herhangi bir müdahalede bulunmadan gelir dağılımında eşitlik istemek bir arzudan öteye geçmemektedir. Çünkü gelir dağılımı bir sonuçtur. Gelir dağılımında eşitlik sağlanması için bu gelir dağılımını oluşturan sebeplere müdahale etmek

gerekmektedir. Gelir dağılımında adalet de bir diğer görelî kavramdır. Adaleti sağlayan hukukta kanunlar ve bu kanunların uygulanma şeklidir. Ekonominin kanunlarını sosyalist sistemde dahi devlet tam olarak belirleyememiş, belirlediği şekliyle yürütememiş ve mutlak devlet müdahalesinin görüldüğü Sovyetler Birliği dahi gelir dağılımını eşitleme konusunda başarılı olamamıştır ve 1990'lı yılların başında dağılmıştır.

İktisadın kendine has yasalarının ve işleyişinin olması sebebiyle ekonominin tamamen devlet tarafından kontrolü mümkün değildir. Bu iktisadi yasaları belirleyemediği ancak kısmi olarak ekonomiyi etkileyebildiği ortamda devletin veya yönetim otoritesinin mutlak manada gelir adaletini sağlaması mümkün değildir. Gelir dağılımının bir sonuç olması sebebiyle gelir adaletini sağlamak için geliri üreten şeyin yani emek rant, faiz ve kârın kontrol edilmesi gerekmektedir. Mevcut kapitalist ekonomilerde devletler asgari ücret uygulaması gibi çeşitli düzenlemeler ile gelir kaynaklarına müdahale ederek gelir adaletini sağlamaya çalışmaktadır. Ancak bu düzenleme ve kısıtlamalar birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede gelir dağılımı farklılığındaki uçurumun önüne geçememektedir.

1.2. Temel İktisadi Yaklaşımlarda Gelir Dağılımına Bakış

1.2.1. Fizyokrasi Yaklaşımı ve Gelir Dağılımı

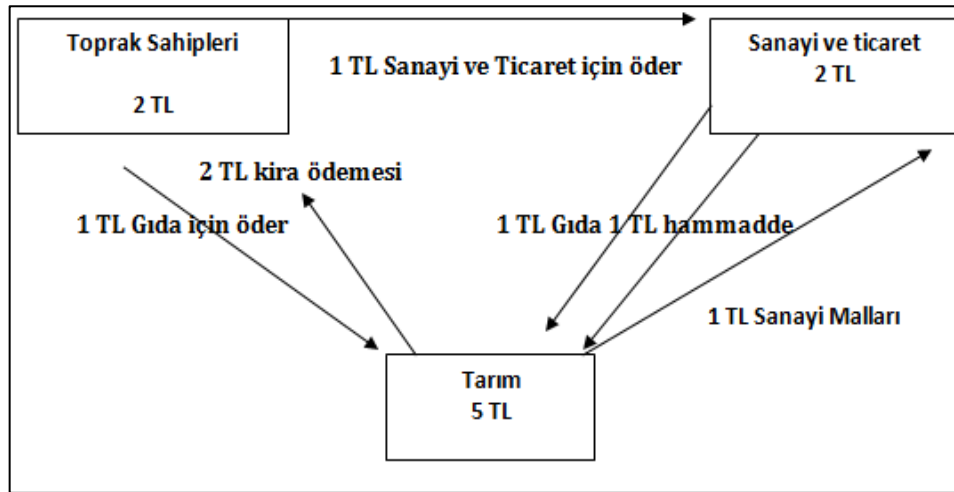
Fizyokrasi, merkantilizme tepki olarak doğmuştur. Gerçek gelir kaynağının ticarete ve değerli madenlerde olduğunu savunan merkantilizme karşı olarak gelir kaynağının asıl sebebinin tarım olduğunu diğer sektörlerin kısır ve verimsiz olduğunu iddia etmiştir. Günümüz ekonomisine bakıldığında çok da gerçekçi olmayan bu iddialar, ekonominin algısını farklı bir yöne çekmesi açısından önemlidir. Merkantilist dönemde değerli madenlere yönelen zenginlik kaynağı yerini fizyokratlarda tarıma bırakmıştır.

François Quesnay fizyokratların en ünlü temsilcisidir. Aslen bir tıp doktorudur. Geç yaşına kadar da bu işle uğraşmıştır. İktisatla ilgilenmesi çok geç yaşlarda olmuştur. Quesnay ücret, rant ve kiranın üstünde bir artık değer oluşturan tarımın tek üretken sektör olduğunu savunmuştur. Bunun sebebinin doğanın cömert olmasına bağlayan Quesnay verginin de artık değer üreten sektörden yani topraktan alınması gerektiğini savunmuştur.

Quesnay ve Fizyokratlar, Fransa'nın siyasi, askeri veya ekonomik bakış açılarından Avrupa'daki üstünlüğünü yeniden kazanmasını sağlayacak doğru yönetim modelinin geliştirilmesiyle ilgilenmişlerdir. Fizyokratların anlayışına göre servet, bir ulusun gücünün temelidir. Onlara göre, Fransa'nın güçlü İngiliz komşusuyla rekabet etmesinin tek yolu ülkenin zenginliğini artırmak olarak görülmüştür.

Quesnay ve Fizyokratlara göre tarım, fiziksel bir fazlalığın üretildiği tek sektör olarak görülmüş, diğer sektörlerde ürünlerin sadece dönüştürüldüğünü, yeni ürün oluşturulmadığını ileri sürmüşlerdir. Quesnay'ın, ekonomik çalışmaları boyunca tarımsal üretimle ilgili konulara güçlü bir ilgi göstermesinin en büyük nedeni Fransa'nın Quesnay'ın yaşadığı dönemde tarımsal üretimde diğer Avrupa devletlerine karşı üstün bir ülke olmasıdır (Serano & Mazat, 2013:7-15).

Quesnay ve fizyokratlara göre toplum üç sınıftan teşekkül etmektedir. Birinci sınıf toprağın yani mülkün sahipleridir. İkinci sınıf bu mülkü kiralayarak işleyenlerdir. Sanayici ve tüccarlar ise artık bir değer oluşturamadığı için kısır sınıftır. Fizyokratların gelir dağılımı anlayışı da bu sınıflar üzerinden oluşmuştur. Quesnay ve fizyokratların gelir dağılımı anlayışlarını açıklamak için Şekil 1.1 oluşturulmuştur.

Şekil 1.1: Francis Quesnay'a Göre Gelirin Dolaşımı

Şekil 1.1'de tarım 5 TL'lik artı değer üretir. Çiftçi 2 TL'sini toprak sahibine kira olarak verir. 1 TL ile de sanayi malları alan çiftçiye 2 TL artık değer kalır. Toprak sahipleri gelen 2 TL'yi gıda ve sanayi ürünlerine verirken sanayici ve tüccarlar ise

tarımdan hammadde ve gıda alır. Ne sanayici ve tüccarda ne de toprak sahiplerinde artık değer kalmaz. Gelir dağılımı açısından sektörel gelir dağılımına örnek olacağı düşünülebilir. Zamanının şartlarında kısmi olarak doğru olsa da günümüzde geçerliliği bulunmamaktadır (Tokathıoğlu & Selen, 2017:48).

1.2.2. Klasik Yaklaşım ve Gelir Dağılımı

Klasiklerin görüşleri genel olarak kapitalist ekonominin doğup şekillendiği bir dönemde oluşmuştur. Klasikler genel olarak geliri ücret, rant ve kar olarak üç kısım olarak belirlemişler ve bu kısımların da fiyatı oluşturan kısımlar olduğunu kabul etmişlerdir. Klasiklere göre ücret istikrarlı bir ekonomi için emeğin karşılığı olarak belirlenmelidir. Ücret düzeyinin hayatı idame ettirebilecek seviyede olması ve statükonun devamını sağlayacak nitelikte olması gerekmektedir. Klasikler gelir dağılımını düzeltme amaçlı devlet müdahalesini desteklememektedir. Klasik görüş Adam Smith, David Ricardo ve Robert Malthus'un görüşleri doğrultusunda şekillenmiştir.

1.2.2.1. Adam Smith ve Gelir Dağılımı Anlayışı

Modern İktisat biliminin kurucusu kabul edilen Adam Smith piyasa fiyatının görünmez bir el tarafından oluşturulduğunu ücret, kar ve rantın bu fiyatın içinde ve fiyatı belirleyici olduğunu belirtmiştir. Tamamen serbest piyasayı savunan Smith devletin ekonomiye müdahalesinin gereksiz ve zararlı olduğunu iddia etmiştir. Devletin yoksulların durumunu iyileştirmek için yaptığı yardımlar işçi hareketliliğini engelleyerek ekonomideki devingenliği engellemekte doğal düzeni bozmaktadır. Smith üretim sürecinin aynı zamanda bir gelir dağılımı süreci olduğunu belirtmiştir. Üretim sonucunda elde edilen hasıla üretim sürecinde yer alan aktörler arasında paylaşılmakta yani üretilen değer kadar bir gelir ortaya çıkmaktadır. Piyasada arz edilen ürün karşılığı kadar gelir oluştuğundan arz ve talep piyasa koşullarında kendiliğinden dengelenmektedir. Devletin vergi ve benzeri yollarla bu sürece müdahale etmesi ortaya çıkan gelirin bir kısmının piyasadan çekilmesi anlamına geleceğinden piyasa dengesini bozmaktadır. Bu nedenle devletin piyasanın işleyişine müdahalesi piyasanın dengesinin de bozmaktadır.

Adam Smith ekonomik eşitsizliği yoksulluk sorunundan farklı olarak inceleyerek onu iki ucu keskin bir kılıç olarak görmüştür. Bir yandan, Smith, yüksek derecede ekonomik eşitsizliği gelişen ticari bir toplumun kaçınılmaz bir sonucu olarak görmüş ve

bu tür eşitsizliğin belirli bir miktarının, üretkenliği teşvik etme ve destekleme aracı olarak olumlu bir şekilde yararlı olduğunu düşünmüştür. Öte yandan, Smith'in aşırı ekonomik eşitsizliğin diğer bazı etkileriyle ilgili derin endişeleri de ifade ettiği nadiren fark edilmiştir Smith'in görüşüne göre, aşırı ekonomik eşitsizlik, insanların fakirlere göre zenginlere daha tam ve daha kolay sempati duymalarına neden olmakta ve sempatilerimizdeki bu çarpıklık hem ahlakı hem de mutluluğu zayıflatmaktadır (Rasmussen, 2016:1-2). Adam Smith'e göre bir yıl içinde üretilmiş olan ürünün geliri üç gruba gitmektedir. Çalışanlar ücret, sermayeye sahip olanlar kar, toprak sahipleri ise rant geliri elde etmektedir. Adam Smith gelir dağılımını ücret kar ve rant olarak bir nevi fonksiyonel olarak sınıflandırmış ayrıntılarına fazla inmemiştir (Öztürk, 2010:17).

1.2.2.2. David Ricardo ve Gelir Dağılımı Anlayışı

Klasik iktisatçılara göre piyasa mekanizmasının en etkin çözümü sağlayacağı düşünüldüğünden klasik iktisatçılar konuya pek ilgi göstermemişlerdir. Bölüşüm sorununa ilk değinen David Ricardo olmuştur. Keynes "Para ve İstihdamın Genel Teorisi" kitabında Ricardo'nun Malthus'a yazdığı satırlara yer vermiştir (Aktaran Keynes, 1936):

"Size göre iktisat servetin nedenleri ve niteliği üzerinde bir araştırmadan ibarettir. Ben tersini düşünüyorum ve onun oluşumunu tamamlamak üzere yarışma halinde bulunan sınıflar arasında sanayi ürünlerinin dağılımı konusuna dair bir araştırma şeklinde tanımlanması gerektiğine inanıyorum. Günden güne şu kaniye vardım ki birincinin incelenmesi faydasız ve aldatıcı, fakat ikincisi bilimin öz konusudur"

Ricardo'nun asıl ilgilendiği şey yaratılan gelirin bölüşümüdür. Ricardo azalan verimler yasası sebebiyle sermaye sahiplerinin topraktan elde ettiği karın azalacağını toprak sahiplerinin ise rantının artacağını dile getirmiştir. Ricardo çalışanların ücretlerinin asgari düzeyde belirleneceğini asıl bölüşüm kavgasının sermayedar ve toprak sahipleri arasında olacağını iddia eder. Ricardo'nun sınıf kavramından bahsetmiş olması çok önemlidir. Çünkü ekonomiye sınıfsal bakışın dolayısıyla gelir dağılımına da sınıfsal bakışın ilklerindendir. Sınıfsal bakış ile de gelir dağılımı eşitsizliği sınıfsal eşitsizliğe evirilmektedir (Yıldırım, 2017:10-13).

1.2.2.3. Thomas Robert MALTHUS ve Gelir Dağılımı Anlayışı

Bir İngiliz iktisatçısı olan Malthus 1766-1834 arasında yaşamıştır ve nüfus artışının gelecekte yoksulluğa, açlığa hatta yaygın ölümlere yol açacağını ileri süren teorisiyle dikkat çekmiştir. Malthus'a göre azalan verimler yasası sebebiyle nüfus geometrik artacak buna rağmen gıda ürünleri aritmetik olarak artacak sınıflar arasındaki uçurum büyüyecektir. Nüfus Artışı ile toprak kıtlaşacak ve çalışanların ücreti düşerken toprak sahiplerinin rantı ise artacaktır (Hodgson, 2004:1-7).

Malthus'a göre teknolojik gelişmelerden elde edilen gelir artışı eş zamanlı nüfus artışı sebebiyle refaha dönüşmemiştir. Bu açıdan bakıldığında Malthus'un gelir düşüklüğünün yani yoksulluğun sebebini hızlı nüfus artışına bağladığı söylenebilir.

Malthus ekonomi teorisi üzerine temel çalışması olan Politik Ekonominin İlkeleri'nde, maddi üretimle ilişkili üç ana sınıfı tanımlar: Kapitalistler, toprak ağaları ve işçiler. Bunların dışında, toplum aynı zamanda, emeği yerine getiren ancak maddi zenginlik üretimine doğrudan katkıda bulunmayan devlet memurları, askerler, din adamları, profesyoneller ve astsubaylar gibi çeşitli başka insanları da içerir; bunlar 'Üretken olmayan işçiler' olarak adlandırılmaktadır. Gelir dağılımını analiz etmeye, toplam ulusal ürünün toprak ağaları, kapitalistler ve üretken işçiler arasındaki bölüşümünü ele alarak başlar, çünkü üretken olmayan işçilerin gelirlerini, bu ana sınıfın dağıtım paylarından çeşitli başlıklar altında, salt kesintiler olarak görür.

Malthus'a göre toprak sahipleri, rantını elde ettikleri toprağın ortalama ve marjinal ürünü arasındaki farktan yararlanırlar. İşçilere ise aynı değil, para olarak ödeme yapılır ve bu nedenle ücretlerinin satın alma gücü, bu ücretlerin harcandığı andaki fiyatların düzeyine bağlıdır. Fiyatların seviyesi ise mal piyasasındaki arz ve talep arasındaki ilişkiye bağlıdır. Mallara olan talep arzla bağlantılı olarak güçlüyse, fiyatlar yüksek ve reel ücretler düşük olacaktır. Sonuç olarak, kâr oranı yüksek olacak, kapitalistler yatırıma teşvik edilecek, ekonomi hızla büyüyecek ve istihdam artacaktır. Tersine, mallara olan talep zayıfsa, durum tam tersi olacak ve ekonomi durgunlaşacaktır. Bu nedenle, fiyatlar üzerindeki etkisiyle, efektif talep, gelir dağılımını, büyüme oranını ve çalışanların seviyesini etkilemektedir (Costabile & Rowthorn, 1985:1-5).

1.2.3. Karl Marx ve Gelir Dağılımı Anlayışı

Karl Marx'a göre ise bölüşüm ilişkisi işçiler ve kapitalistler arasında ve toplumsal sınıflara göre olmaktadır. Toplumsal sınıfların belirlenmesinde üretim araçlarıyla ilişkileri üretimin sonucunun paylaşılmasındaki payı, üretim araçlarıyla mülkiyet ilişkisi ve sınıf bilinci önemli bir rol oynar. Sanayi devrimi sebebiyle toprak sahiplerinin sınıf olarak ağırlığı kalmamıştır. Karl Marx'a göre bölüşümde işçinin aldığı ücret iken, ücretin üzerinde ürettiği artı değer ise sermaye ve diğerleri arasında bölüşülmektedir. Bu durumu Marx işçinin sömürülmesi olarak ele almaktadır. Kâr Oranlarının Eğilimsel Düşüş Yasası ile Marx, kapitalist karının düşmeye meyilli olduğunu ileri sürer. Bu sebeple karı düşen sermaye sahiplerinin karını artırmanın yegâne yolu Marx'ın değişken emek olarak adlandırdığı işçinin daha çok çalıştırılarak daha fazla artı üretiminin sağlanmasıdır. Bu işçi sınıfının yoksulluğunu artırırken kapitalizmin çöküşünün de başlangıcı olacaktır.

Marks üretim süreci sonucunda kapitalistin elde edeceği kar oranını sabit ve değişken sermaye ve artı değere bağlı olarak $P = \frac{s/v}{1 + c/v}$ formülüne göre hesaplamıştır.

Bu formüle göre sermaye sahiplerinin sermayesinin makine ve hammaddeye ayrılan bölümüne sabit sermaye adını vermekte ve "c" ile sembolize edilmektedir. Sabit sermayenin değeri, üretilen malların değerine aynen yansır, yani sabit sermaye üretilen malın değerine ancak kendi değeri kadar katkıda bulunur daha fazlasını katamaz. Kendi değerinden fazlasını katan ancak emektir. Karl Marx Sermayenin işçi ücretlerine giden kısmına da değişken sermaye demiş ve "v" ile sembolize etmiştir. Değişken sermaye malın değerinde kendi değerinden fazlasını katmaktadır. İşçinin üretime kattığı bu fazlalığa artı değer denir ve "s" ile sembolize edilir. Kapitalistler esasen işçinin üretmiş olduğu bu artı değeri almaktadır.

Marx'a göre, makineleşmenin ve emekten tasarruf eden yeni makinelerin yol açtığı verimlilik artışı sebebiyle, kar oranı uzun dönemde düşme trendine girecektir. Çünkü kapitalistler kazandıkları paraları sermayeye yatıracak sermayenin işçi makine dengesinde makine lehine olan gelişmede karlılık oranını düşürecektir. Kapitalist karını yükseltmek isteyecek bunu da işçinin ücretinden, zamanından çalarak yapacaktır. Bu da kapitalizmin çöküşünün kaçınılmazlığıdır. Marx'ın gelir dağılımına bakışı sınıfsal olmakta ve Marx ayrıca gelir dağılımının daha da kötüleşeceğine dair öngörülerde

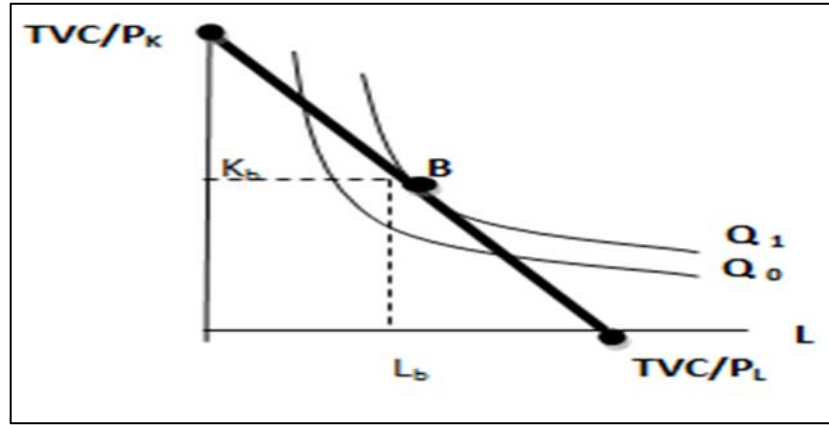
bulunmaktadır. Marx bu eşitsizliğin ve sömürünün piyasa tarafından düzeltilemeyeceğini sınıflar arası mücadelenin şart olduğunu söyleyerek işçi devrimlerine destek vermiştir. Marx'ın fikirleri işçi devrimlerini tetiklemiş dünya sosyalist sistemlerle tanışmış ve Berlin duvarının yıkılışı ve Sovyetler Birliği'nin çöküşüne kadar dünya sosyalist ve kapitalist bloklara ayrılmıştır (Saatçioğlu&Ukay, 2018: 241-254).

Marx'a göre eşitsizliğe yol açan sömürdür ve bu kapitalist sistemlerin özelliklerinden biridir. Onun bakış açısından, kapitalist bir toplumda adil bir gelir ve servet dağılımı imkânsızdır (Hansjörg, 2018:1-5).

1.2.4. Neoklasik Yaklaşım ve Gelir Dağılımı

Neoklasik İktisat sınıfsal ayrımlarda bulunmayarak üretici ve tüketici olarak iki analiz birimini dikkate almaktadır. Tüketim ile ilgili karar alan bireyler tüketici, üretim yapan bireyler ise üreticidir. Neoklasik, iktisatta bireyler rasyonel olarak karar alırlar yani sistematik olarak hata yapmazlar. Üreticiler kar maksimizasyonu yapma peşindeyken tüketiciler faydalarını maksimize etmeye çalışırlar ve karar alma süreçlerinde bu güdü etkili olur. Ekonominin dengesini ortaya çıkaran bireylerin bu davranışlarıdır.

Neoklasikler marjinal kavramını ön plana çıkarak dengenin sağlanmasında bireylerin kullandığı son birimi temel almakta tüketici davranışlarında son birimden elde edilen faydanın denge noktasına ulaşmada önemli olduğunu, malların fiyatlarının belirlenmesinde temel olduğunu kabul etmektedirler. Üretimde de aynı ilke geçerli olmakta üretim araçlarına yapılan son harcamanın son birimden elde edilen kara eşit oluncaya dek üreticilerin yatırımlarına devam ettiğini kabul etmektedirler. Neoklasikler'e göre firmalar üretim maksimizasyonu ve maliyet minimizasyonu yaparlar. Üretim maksimizasyonu ve maliyet minimizasyonu ise eş ürün eğrisinin eş maliyet doğrusuna teğet olduğu noktada gerçekleşir ve firma dengesi bu noktada gerçekleşir (B noktası). B noktasında $MPPL / MPPK = PL / PK$ eşitliği sağlanır. Yani üretim sürecinde sermayenin ve emeğin marjinal ürün oranları ile sermayenin fiyatı ve emeğin fiyatının oranları birbirine eşit olur. Yani Neoklasiklere göre üretim faktörleri üretime marjinal katkıları oranında gelir elde ederler bu sebeple Neoklasiklere göre bu durum adil bir gelir bölüşümüdür (Ulutürk ve Ersezer, 2005: 8-9).

Şekil 1.2: Neoklasiklere Göre Denge

P_K = Sermayenin Fiyatı

P_L = Emeğin Fiyatı

MPP_L = Emeğin marjinal ürünü

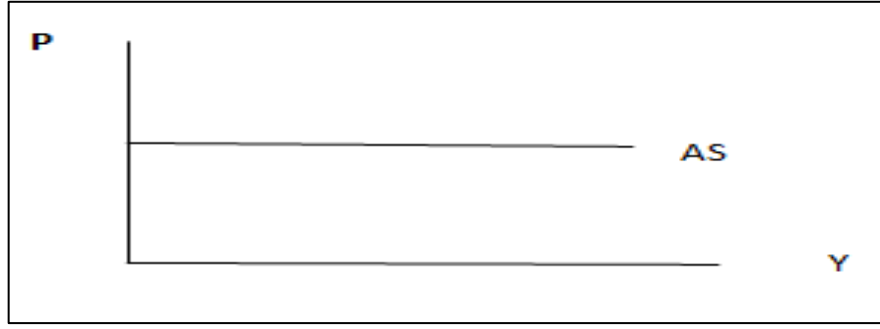
MPP_K = Sermayenin Marjinal Ürünü

Q = Eş Ürün Eğrisi

TVC = Firma Değişken Maliyet Toplamı

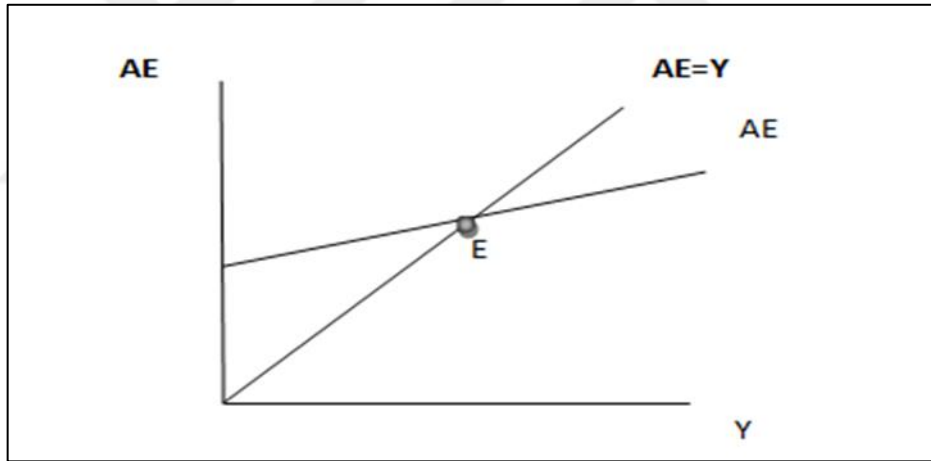
1.2.5. J. Maynard Keynes'in Yaklaşımı ve Gelir Dağılımı

Keynes'e göre kapitalist bir ekonominin en önemli konularından birisi tam istihdam seviyesinden sonra gelir dağılımıdır. Ancak Keynes gelir dağılımında yeni bir teori oluşturamamıştır. Millî gelirden ücret payının oranının değişmezliğine vurgu yaparak bu oranın uzun dönemli olduğunu belirtmiştir. Bu ifade ile Keynes kapitalist sermayenin ve üretimin artışına rağmen ücret oranının sabit kaldığını vurgulamıştır. Keynes kapitalist sistemin kendi içinde tam istihdam seviyesini yakalayamayacağını belirtmiştir. Klasiklerde yer alan dikey arz eğrisi yerini Keynes'te yatay arz eğrisine bırakmaktadır. Şekil 1.3'te görüleceği üzere toplam arz (AS) ekonomide tam istihdam düzeyinde bulunulmadığı için yeni istihdamla arz artışına karşın fiyatlar değişmeyecek buna rağmen hasıla düzeyinde artış görülecektir.

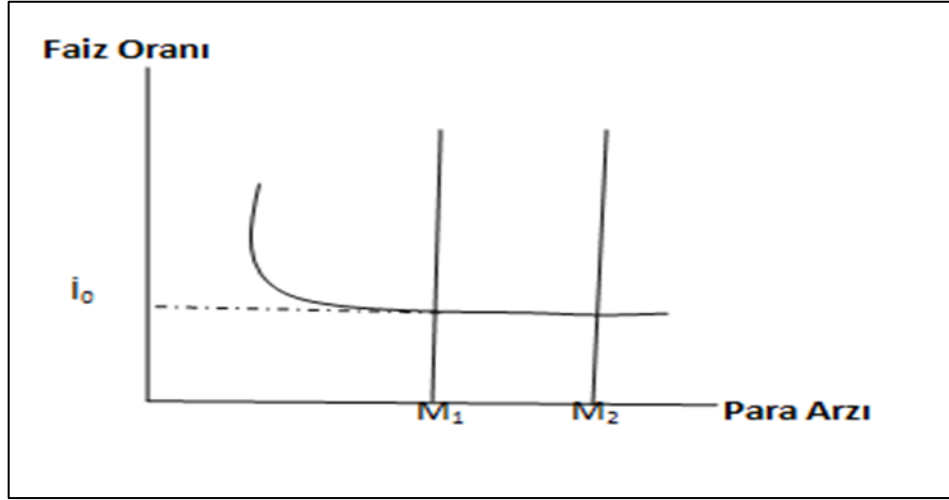
Şekil 1.3: Keynesyen Kısa Dönem Arz Eğrisi

Keynes toplam planlanan harcamaları $AE = C + I + G + X - M$ formülüyle ifade etmiştir. Toplam planlanan harcamalar tüketim harcamaları (C), yatırım harcamaları (I), kamu harcamaları (G), ihracat (X)'in toplamından ithalat (M)'in çıkarılmasıyla bulunur. Şekil 1.4'de görüldüğü üzere denge hasıla düzeyi toplam harcamaların (AE) milli gelir (Y) düzeyine eşitlendiği $AE=Y$ noktasında (E) oluşur.

Şekil 1.4: Harcama Gelir Dengesi

Keynes ayrıca para politikasının ekonomik istikrarsızlıkları düzeltmede yetersiz olacağını belirtmektedir. Paranın miktar teorisi ekonomi eksik istihdamda olduğu için Keynes'e göre geçersiz olmaktadır. Keynes'e göre faizlerin düşebileceği bir alt sınır bulunmakta bu noktaya geldikten sonra para arzı ne kadar artırılrsa artırılсын faiz oranı değişmemektedir. Bu durum para politikasını etkinsiz kılmaktadır. Şekil 1.5'te görüldüğü üzere para arzı M_1 noktasından M_2 noktasına artarken faiz oranı değişmemektedir. Keynes bu duruma likidite tuzağı demektedir. Ekonomi likidite tuzağındayken para politikası etkili olamamaktadır.

Şekil 1.5: Likidite Tuzağı

Keynes'e göre eksik istihdam durumunda dahi gelir artışına paralel olarak tasarruflarda da artış olmakta ve yatırım-tasarruf eşitliği sağlanmaktadır. Ancak gelir dağılımı bu değişikliklerden etkilenmeyecektir. Çünkü ücret ve kar arasındaki dağılım eski dağılım oranını koruyacaktır. İşçi kesimi eline geçen ücret gelirini tamamen harcayacak herhangi bir tasarruf gerçekleştirmeyecektir. Tasarruflar zengin kesim tarafından yapılmaya devam edecek, fiyatlar düzeyinde gerçekleşen artma sebebiyle ücretleri değişmeyen işçi sınıfının alım gücü azalacaktır (Türkay, 2011:7-10).

Keynes kapitalist ekonomi içinde kalarak klasik iktisadın teorilerine karşı çıkmış piyasalara devlet müdahalesini savunmuştur. Keynes gelir dağılımı ve istihdamın makro temelleri üzerinde durmuştur. Gelir dağılımı ve diğer makro istikrarsızlıkların çözümüne yönelik devlet müdahalesini savunmuştur. Bu bazı istikrarsızlıkların klasik iktisadın savunduğu görünmez el sayesinde giderilemeyeceği kabulünden gelmektedir. Günümüzde devletler gelir dağılımı eşitsizliklerini gidermek adına vergilendirme düzenlemeleri ve yeniden dağıtım yoluyla aradaki gelir eşitsizliğini gidermeye çalışmaktadır. Bu müdahalelerin yapılmasında Keynes'in fikri temellerini attığı düşünce sisteminin etkisi önemli etki yapmaktadır (Alkın, 2002:1-29).

1.2.6. Post Keynesyen Yaklaşım ve Gelir Dağılımı

Post-Keynesyen görüş, John Maynard Keynes ve Michal Kalecki'nin efektif talebin ekonomik performansın temel belirleyicisi olduğu argümanına dayanmaktadır. Post Keynesyen görüş çoğu yaygın görüşün aksine ekonomide bireyi temel alan

açıklamaları reddetmekte ve Keynes'in belirsizlik fikrinin ihmal edildiğini savunarak iktisadi bağlamda belirsizlik faktörüne büyük önem atfederek, sosyal etkileşimlerin, makroekonomik düzeyde farklı özelliklere yol açtığını ileri sürmüşlerdir.

Post Keynesyen görüşte Tüm bireylerin tasarruflarını aynı anda artırmaya çalışması halinde, toplam düzeyde toplam tasarruf artmayabileceği çünkü toplam talep ve çıktının azalacağı ileri sürülerek metodolojik bireyselciliğin yanlış çıkarımlara yol açmasına neden olabileceği savunulur ve efektif talebin iktisadi faaliyetin esas olarak harcama kararları tarafından yönlendirildiğini varsayılır. Özellikle yatırım, talep, çıktı ve istihdamın kilit bir belirleyicisi olarak görülmektedir. Neoklasik yaklaşımın aksine, yatırımın, tasarrufun mevcudiyeti ile sınırlandırılmayacağını, ancak kredinin mevcudiyeti ile sınırlandırılabilirliğini ileri sürmektedir. Ayrıca Post Keynesyen görüşe göre tüketim eğilimleri gelir düzeyine veya gelir sınıflarına göre değişirken, yatırım eğilimleri firma büyüklüğünden ve gücünden etkilenir. Gelir ve servet dağılımındaki değişiklikler bu nedenle toplam talebi etkilemektedir (Post-Keynesian Economics Society, 2020).

Post-Keynesyen görüş'e göre serbest piyasa istikrardan yoksun olarak kabul edilmektedir. Bu görüşe göre üretimde rekabet olmasının yanında oligopol ve monopol piyasalarda vardır ve fiyatlandırma bu piyasalara göre şekil değiştirmektedir. Fiyat sayesinde toplam gelir, ücret ve kar arasında dağılmaktadır. Parasal ücretler değişmez iken fiyatlarda artış yaşanması durumunda reel ücretler düşmekte gelir dağılımı işçi sınıfının aleyhine gelişmektedir. Post-Keynesyen görüşte inceleme kapitalist ve işçi sınıfı olarak iki sınıf üzerinden ele alınmaktadır. Tasarrufu yapan kapitalist sınıftır. İşçi sınıfı ücretinin tamamını ya da büyük bölümünü harcamakta tasarrufta bulunamamaktadır ve çok düşük tasarruf düzeyine sahiptir. Yatırım-tasarruf dengesi kapitalistlerin tasarruflarıyla dengede kalmaktadır. Fiyatların düşmeye meyilli olması sebebiyle reel ücretlerde düşmekte gelir dağılımı ücretlilerin aleyhine gelişmektedir. Ücretler parasal olarak belirlenmekte ve yatırımlar tasarruflardan bağımsız olmaktadır. Bu sebeple gelir dağılımında ücretler pasif bir karakterde olmakta yatırımlar aktif bir karakterde olmaktadır. Yatırımlardaki artışlar işsizliğin olduğu durumlarda istihdamı artırır ve gelir seviyesini yükseltir; tam istihdam olduğu zaman ise gelir dağılımı iyileşir. Gelir dağılımını temel olarak piyasada oluşan fiyat belirlemektedir. Fiyat artışı sonucu işçilerin

aldığı reel ücretler düşmektedir. Eğer bu düşüş asgari düzeyin altına kadar devam ederse sendikal baskılar artacak ve ücretler yükselecektir. Ücretlerin yükselmesi firma maliyetini etkileyecek firma maliyetlerinin artışı karşılayacak şekilde yeni maliyet artı kar üzerinden fiyatlara yansıyacak fiyat ücret sarmalını oluşturacaktır (Cömert, 2018:3-15).

1.2.7. Neo-Keynesyen Yaklaşım ve Gelir Dağılımı

1990'lı yıllarda Avrupa'da yaşanan yüksek işsizlik ve stagflasyon olgusu Neo-Keynesyen görüşün gündeme gelmesine vesile olmuştur. Piyasaların kendiliğinden dengeye gelemeyeceğini devletin müdahale etmesi gerekliliğini savunmaktadırlar. Diğer iktisadi ekollerden farklı olarak makro ekonomiden mikro ekonomik temellere inmektedirler. Aksak rekabet, asimetrik bilgi, ücret ve fiyat katılıkları gibi kavramları ön plana çıkarmaktadırlar. Neo-Keynesyen görüşe göre, İşçilerin aldığı ücret ve kapitalistlerin kazandığı kâr üzerinde yapılan mücadele sonucunda tüketim ve yatırım kararları direkt olarak etkilenmektedir. Küresel sermayeye entegre olmuş çok uluslu şirketler ve sendikalar ücretlerin oluşumunda temel aktörlerdir. Neo-Keynesyen görüş'e göre stagflasyon bir gelir dağılımı mücadelesidir. İşçiler nominal ücretlerini artırma girişimleri sonucunda ücretlerini artırdıklarında firmalar maliyet artı kar yöntemiyle çalıştığı için bu doğrudan ürün esnekliklerine bağlı olarak fiyatlara yansımaktadır. Neo-Keynesyen görüşe göre piyasalar kendi haline bırakıldığında işsizlik, enflasyon ve gelir dağılımı eşitsizliği oluşmakta bu sebeple devlet müdahalesini savunmaktadırlar (Büyükkakın, 2017:22-36)

1.2.8. Neo-Liberal Yaklaşımlarda Gelir Dağılımı

Neo-liberalizm, hem siyasi alanda etkileri olan hem de ekonomi alanında pek çok görüşü kapsayan bir görüşler bütünüdür. Temel olarak kamu sektörünün küçültülmesini, kamunun çekildiği sektörlerin yerini piyasa aktörlerinin almasını savunmaktadır. Bu görüşe göre devlet piyasada kar oranlarını düşürecek tüm girişimleri ortadan kaldırarak girişimciliğin serbestleşmesini, mülkiyetin güvence altına alınmasını sağlamalı ve küresel ticaretin önündeki engeller kaldırılarak serbest piyasa ekonomisinin işleyeceği koşulları ve yasal alt yapıyı oluşturmalıdır.

Neo-liberalizm, Neo-klasik iktisadi söylemleri temel almakla birlikte temel fark ortaya çıktığı zaman ve ekonomik durumdur. 1929 Ekonomik bunalımının ardından

devletlerin ekonomiye müdahalesinin yaygınlaşması ve bu müdahalelerin kurumsallaşması sonucu olarak devlet ekonomide önemli bir yer kaplar hale gelmiştir. 1970’li yıllara gelindiğinde gelişmiş ülkelerde stagflasyon yaşanırken gelişmekte olan ülkelerde ise ödemeler dengesi açıkları ve borç krizleri önemli ekonomik problemler olarak ortaya çıkmıştır. Keynesyen iktisadın stagflasyon olgusuna bir çözüm getirememiş olması sebebiyle neoliberal politikalar bu ekonomik darboğazdan bir çıkış yolu olarak görülmüştür.

Neo-liberalizm neo-klasik iktisadi anlayışa uygun olarak üretim faktörlerinin üretime marjinal katkıları çerçevesinde gelir elde edeceklerini bu durumun adil bir paylaşım olduğunu iddia etmektedir. Bu sebeple gelir dağılımında yaşanan dengesizlikler bir problem olarak görülmemektedir. Çünkü neo-liberal görüşe göre ekonomide yatırımlar sermayeyi elinde bulunduran kesimce gerçekleşmekte ve bu kesimin marjinal tasarruf eğilimi diğer kesimlere göre daha yüksek olmaktadır. Sonuç olarak sermayeyi elinde bulunduran kesim, daha fazla tasarruf ve yatırım yaparak ekonomik büyümeye daha fazla katkı sağlamaktadır.

Neo-liberalizmin yoğunlaştığı bir diğer konu serbest dünya ticaretinin önündeki engellerin tamamının kaldırılarak ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüklerine göre üretim ve ticarete yer almasıdır. Uluslararası ticaretteki bu serbestinin teknoloji transferi, etkinlik ve verimliliği artırmak suretiyle ekonomik büyümeyi olumlu etkileyeceği gelişmiş ülkeler ile ticaret sonucunda gelişmekte ve az gelişmiş ülkelerin zenginleşeceği, yoksulluğun azalacağı ileri sürülmektedir.

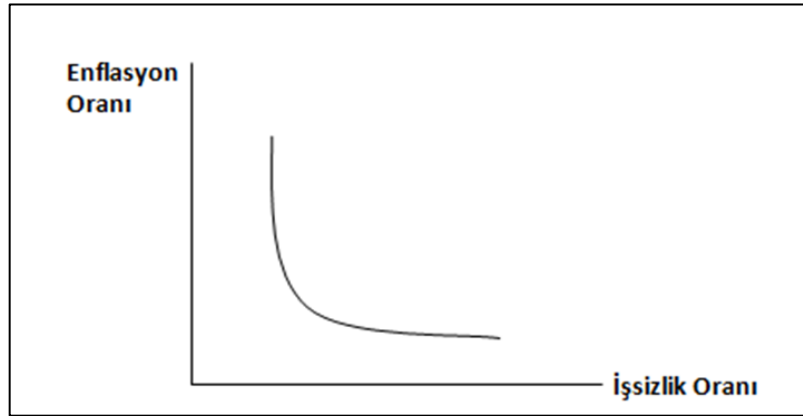
Arz Yanlı İktisat, Monetarizm, Yeni Klasik İktisat veya diğer adıyla Rasyonel Beklentiler Ekolü, Anayasal İktisat ve Kamu Tercihi Teorisi 1960’ların sonları ve 1970’li yıllarda ekonomiye devlet müdahalesinin çok yoğun yaşandığı yıllarda ortaya çıkmış neo-liberal yaklaşımlar olarak değerlendirilebilir.

Arz yanlı iktisat görüşü stagflasyonla mücadelede Keynesyen politikaların başarısız olduğunu ekonomide arz yönlü politikalar uygulanması gerektiğini bu politikaların daha adil bir gelir dağılımı sağlayacağını ileri sürmektedir. Monetarist görüş ise gelir dağılımının piyasa tarafından belirlenmesi ve herhangi bir müdahaleden kaçınılmasını, devlet müdahalesinin asgari düzeyde tutulmasını savunmuşlardır. Monetarist iktisatçılar ekonomik sorunların para arzı kontrolü ile çözülebileceği para

arzının ise kontrollü olması gerektiğini savunmaktadırlar. Yeni klasikler ise insanların gelecek beklentilerini her zaman rasyonel olarak oluşturduklarını uygulanan ekonomi politikalarının bu sebeple etkisiz olduğunu devletin piyasalara müdahale etmemesi gerektiğini savunarak devletin gelir dağılımına etki etmek için yaptığı düzenlemelere karşı çıkmaktadırlar. Anayasal iktisatçılar ise devletin yetkilerinin sınırlandırılmasını aksi halde bireysel özgürlüklerin yok olacağını ileri sürerler. Kamunun transfer harcamaları, sosyal güvenlik yatırımları yoluyla ikincil gelir dağılımına etkileri sebebiyle Anayasal İktisat Politikası sonuçlarının gelir dağılımına etkide bulunacağı düşünülmektedir.

1.2.8.1. Arz Yanlı İktisadi Görüş ve Gelir Dağılımı

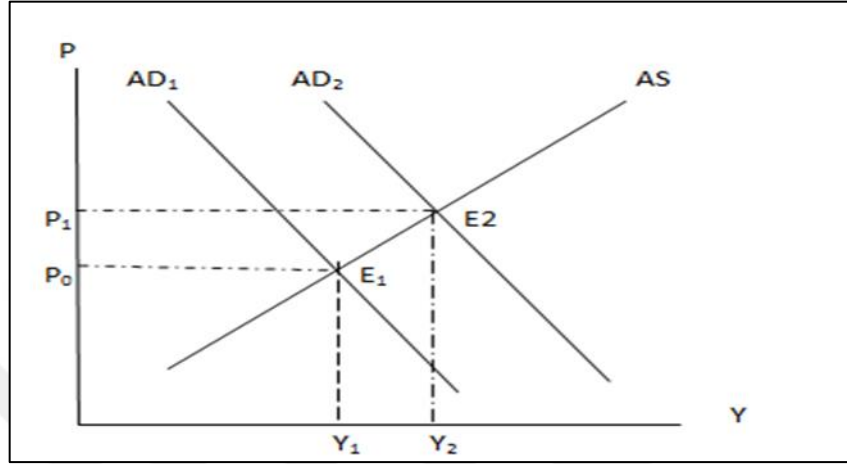
1970’lerde yaşanan stagflasyona Keynesyen iktisadın çözüm oluşturamaması sonucu arz yanlı iktisat tepki olarak doğmuştur. Çünkü Keynesyen İktisat enflasyon artışı ile işsizlik arasında ters bir ilişki olduğunu savunmakta ve enflasyon ve işsizlik oranı arasında ilişki kuran Philips eğrisinin doğru sonuçlar verdiğini kabul etmektedir. Philips eğrisine göre Şekil 1.6’da görüleceği üzere enflasyonu düşürmenin maliyeti işsizliğin artmasıdır. Ancak 1970’lerde yaşanan stagflasyonda hem enflasyon artışı hem de işsizliğin artışı Keynesyen iktisada olan güveni azaltmış Philips eğrisinin geçerliliğini tartışmaya açmıştır.

Şekil 1.6: Arz Yanlı İktisatçılara Göre Philips Eğrisi

Arz yanlı iktisatçılara göre devletin gelir dağılımını iyileştirmek için maliye politikaları aracılığıyla piyasalara müdahalesi kaynak dağılımını negatif etkileyerek piyasaları bozmaktadır. Arz yanlı iktisatçılara göre devlet piyasanın daha iyi işleyeceği politikalara yönelmeli arzı artıracak önlemler almalıdır. Çünkü arz yanlı iktisatçılar klasiklerde olduğu gibi piyasaya güvenmekte piyasanın problemleri çözmede devletten

daha başarılı olacağına inanmaktadır. Devletin gelir dağılımını düzeltmek için piyasalara müdahalesi verimliliği düşürmekte sistemin uyum gücünü azaltmaktadır. Devletin Maliye politikası aracılığıyla müdahalesi ancak talebi etkilemekte reel olarak bir etki yaratmamaktadır. Önemli olan üretimi artıran faaliyetler ve teşviklerdir.

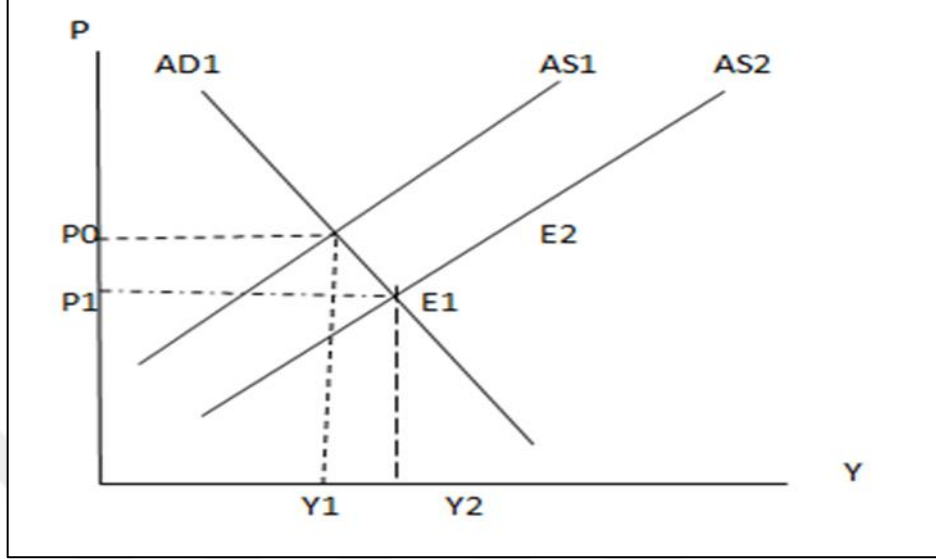

Şekil 1.7: Arz Yanlı İktisatçılara Göre Toplam Talebin Artırılması

Arz yanlı iktisatçılara göre sağlanacak vergi indirimleri, teşvikler, amortisman, sübvansiyonlar, koruma tarifeleri ve özelleştirme yoluyla toplam arz artırılarak stagflasyona çözüm üretilebilir. Keynesyen politikalar ise stagflasyon sorununun çözümünde yetersiz kalmaktadır. Şekil 1.7’de arz yanlı iktisatçılara göre toplam talebin artırılmasının grafikte anlatımı görülmektedir. Şekilde x eksenı gelir y eksenı ise fiyat düzeylerini göstermektedir. Şekilde AS doğrusu toplam arzı AD doğruları ise toplam talebi göstermektedir. Görüldüğü üzere toplam arz sabitken (AS Doğrusu) maliye politikaları yoluyla toplam talebin artırılması toplam talebi AD₁ doğrusundan AD₂ doğrusuna kaydırmakta denge noktası E₁ noktasından E₂ noktasına kaymaktadır. Fiyatların P₀ noktasından P₁ noktasına yükselmesi enflasyon artışına sebep olmaktadır (Öztürk, 2017: 186-205).

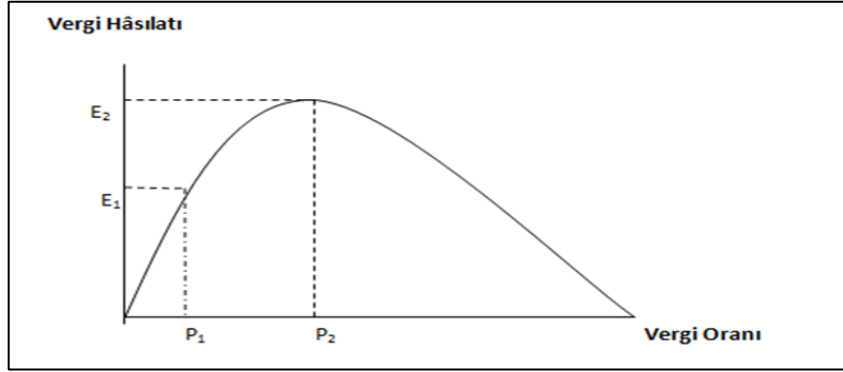
Şekil 1.8’de görüleceği üzere vergi indirimleri ve teşvikler gibi arz yanlı iktisat politikaları sonucunda üretim artarak toplam arz AS₁ doğrusundan AS₂ doğrusuna doğru kaymakta fiyatlar seviyesi P₀ noktasından P₁ noktasına düşerken gelir arz artışından kaynaklanan ek gelir sonucu Y₁ noktasından Y₂ noktasına gelmektedir. Arz yanlı politikalar sonucunda hem gelir artmış hem fiyatlar seviyesinin düşmesiyle enflasyon

engellenmiştir. Bu sayede stagflasyona çözüm üretme noktasında Keynesyen politikaların arz yanlı politikalara göre daha zayıf olduğu belirlenmiştir.

Şekil 1.8: Arz Yanlı İktisatçılara Göre Toplam Arzın Artırılması

Arz yanlı iktisatçılar devletin bazı sektörlerden çıkarak minimalleşmesini bu sayede vergileri azaltarak daha verimli olduğunu düşündükleri kapitalistlere kaynak sağlanması gerektiğini düşünmektedirler. Yüksek vergilerin devletin vergi gelirlerini düşürdüğünü bu nedenle beklenen ekonomik etkiler ve amaçların gerçekleşmesini engellediğini savunmaktadırlar. Bunu açıklarken Laffer eğrisinden yararlanmaktadırlar. Laffer eğrisi vergi oranlarıyla vergi hasılatı arasındaki ilişkiyi göstermek için kullanılmaktadır. Buna göre vergi oranlarını artırarak vergi hasılatının sürekli artması mümkün değildir. Belirli bir vergi oranına kadar vergi hasılatı artsa da bu oran aşıldıktan sonra daha yüksek vergi oranı uygulansa bile vergi hasılatı azalmaktadır. Şekil 1.9'da Y eksenini toplam vergi gelirini X eksenini vergi oranını göstermektedir.

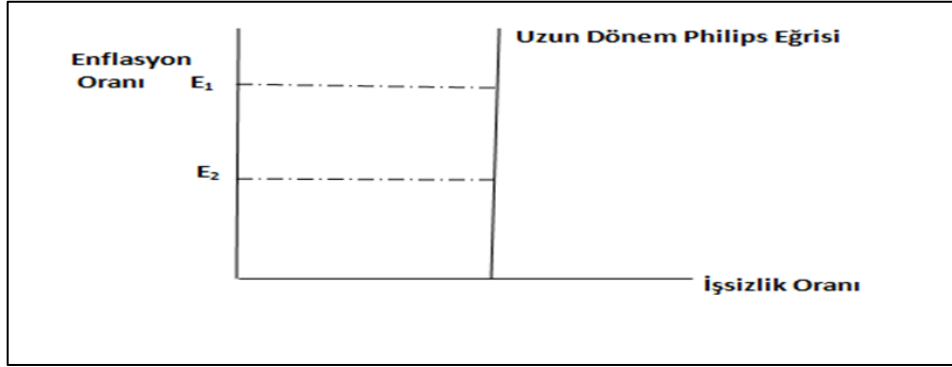

Şekil 1.9: Laffer Eğrisi

Şekildeki eğriye göre vergi oranı P_1 noktasından P_2 noktasına çıkarken vergi hasılatı artarak maksimum olmakta bu orandan sonra düşmektedir.

1.2.8.2. Monetarist Yaklaşımda Gelir Dağılımı

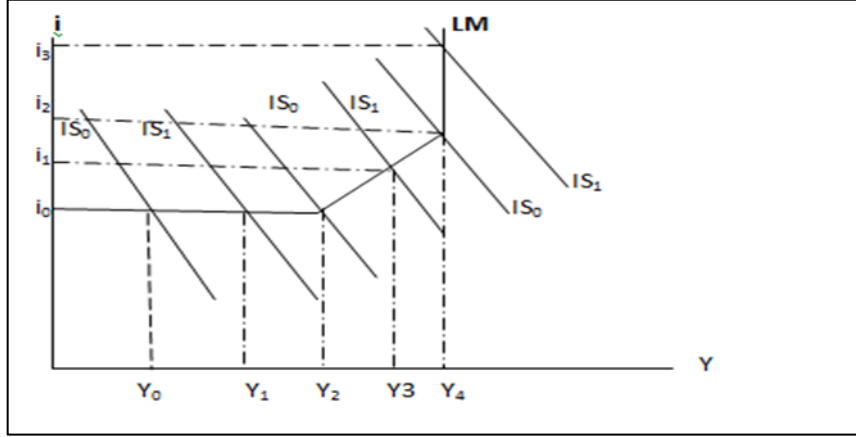
Monetarist iktisatçılar, Milton Friedman öncülüğünde bir grup iktisatçı tarafından 1970'lerde yaşanan stagflasyon krizinin çözümünde Keynesyen politikaların yetersiz olduğunu hatta gereksiz olduğunu, devletin ekonomiye müdahale etmemesi halinde krizin kendiliğinden piyasa içinde çözüleceğini ileri sürmüşlerdir. Monetarist iktisatçıların görüşleri klasik iktisatçılarla oldukça benzerdir. Devletin maliye politikası, asgari ücret gibi politikalarla piyasaya müdahalesine karşı çıkan bu iktisatçılar stagflasyon krizinin para arzındaki dengesizlikten kaynaklandığını ileri sürmüşlerdir. Monetaristlere göre para arzı dışsal olarak belirlenmekte para talebi ise Keynes'in öne sürdüğü gibi harcanabilir gelire değil gelecekteki gelir tahminleri olan sürekli gelire göre belirlenmektedir. Ekonominin ana sorunu uygulanan yanlış iktisat politikalarıdır. Monetarist iktisatçılara göre enflasyon her zaman ve her yerde parayla ilgilidir ve parasal bir olgudur. Eğer ekonomide para arzı artışı reel üretim artışından fazla ise enflasyon kaçınılmazdır. Monetaristler diğer enflasyon açıklamalarını doğru görmemekte enflasyonu direk parasal bir olgu kabul etmektedir. Onlara göre para arzının gereğinden fazla artırılması enflasyon artışına sebep olur. Monetaristler enflasyon ve işsizlik arasındaki ters yönlü ilişkiyi de kabul etmemektedir. Şekil 1.10'da görüldüğü üzere Monetaristler uzun dönemde enflasyon ile işsizlik arasında bir ilişki olmadığını ileri sürerek philips eğrisinin dikey eksene paralel olduğunu kabul etmektedirler (Küçükaksoy, 2015:4-16).

Şekil 1.10: Monetaristlere Göre Uzun Dönem Philips Eğrisi

Friedman stagflasyon döneminde enflasyonla işsizliği ters yönlü ilişkilendiren Philips eğrisinin aksine işsizlik ve enflasyon arasında pozitif bir ilişkinin var olduğunu ileri sürmektedir. Bu ilişkinin adına da slampflasyon demektedir. Monetaristlere göre aktif maliye politikası etkinsizdir. Devlet gelir dağılımını değiştirmek için asgari ücret ve aktif maliye politikası gibi yöntemlere başvurmamalıdır. Monetaristlere göre para arzı dışsal ve para talebi faize duyarlı değildir. Artan kamu harcamalarının finansmanı için devlet iç piyasadaki finans kaynaklarından borçlanmak zorunda kalacaktır. Devletin bu finans kaynaklarına oluşturduğu talep piyasadaki faiz oranlarını yükseltecektir. Piyasadaki özel sektöre ait aktörler bu sebeple daha yüksek faizle kredi bulabilecekleri için yatırımların maliyeti artacağından devlet harcamaları özel kesimi dışlayıcı bir nitelikte olacaktır.

Şekil 1.11' yer gösterildiği gibi Monetaristlere göre para talebi faize duyarsız olduğu için LM eğrisi dikey olacak devlet maliye politikası aracılığıyla harcamaları artırdığında IS_0 eğrisi IS_1 eğrisine kayacak LM dikey eksene paralel olduğunda gelirde herhangi bir artış meydana gelmeyecektir. Bu sebeple monetaristlere göre aktif maliye politikası etkinsiz olmaktadır.

Şekil 1.11: Monetaristlere Göre IS-LM Eğrisi

Monetaristlere göre devlet özel piyasadaki sözleşmelere uyulmasını, dışsallık sağlayan tam kamusal malların üretimini, iç ve dış güvenliği sağlamalı, maliye politikaları aracılığıyla ekonomiye herhangi bir şekilde müdahale etmemeli piyasayı kendi haline bırakmalıdır. Serbest piyasanın kapitalist sürece evrilmesi neticesinde günümüzdeki gelir dağılımı eşitsizliği düşünüldüğünde IMF ve Dünya Bankası gibi küresel kurumları da etkileyen bu görüşün günümüzdeki gelir dağılımı dengesizliklerinde payı olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır (Öztürk, 2016: 78-91).

Monetarist görüş gelir dağılımının piyasa tarafından belirlenmesi ve herhangi bir müdahaleden kaçınılmasını savunmakla birlikte Monetarist görüşün en önemli temsilcisi Milton Friedman tarafından, belirlenen asgari düzeyden daha az gelir elde eden bireylere yönelik “Negatif Gelir Vergisi” uygulaması önerilmiştir. Negatif gelir vergisi sistemine göre belirlenen düzeyin altında gelir elde eden bireylerden gelir vergisi alınmaması aksine bu bireylere hesaplanan gelir vergisi tutarı kadar aktarım yapılması önerilmektedir (Temür, 2016: 1-5).

1.2.8.3. Anayasal İktisat Teorisi ve Gelir Dağılımı

Anayasal İktisat Teorisi, 19. Yüzyılın liberal ekonomistleri arasında temel bulmuştur. Teori devletin ekonomik sınırlarının olması gerektiğini savunan neo-liberal yaklaşımların Buchanan, Tullock gibi iktisatçılar tarafından desteklenen bir pratiğidir. James M. Buchanan Anayasal İktisat Teorisi’nin kurucusu olarak kabul edilmektedir. Buchanan’ın 1986 yılında Nobel Ekonomi Ödülü alması teorinin popülerlik kazanmasında etkili olmuştur. Anayasal İktisat Teorisi devlette güç ve yetkilerinin nasıl

sınırlandırılabilceğini ve sınırlandırmaya yönelik yöntemleri incelemektedir. Anayasal İktisat Teorisi'nin düşünce temeli sosyal sözleşmeye dayanmaktadır. Teorinin temelini ise kamu tercihi teorisi oluşturmaktadır. Devletin vergileme yetkisi dâhil olmak üzere devlete verilen tüm yetkilerin sınırlanabileceğini ileri süren teori bu sınırlamanın bireylerin isteklerine göre yapılabilmesini savunmaktadır. Devletin ekonomik kararlarının anayasa düzeyde sınırlanması, kamuda etkin güç gruplarının yetki alanını daraltmaktadır. Bu daraltma sayesinde devletin aşırı büyümesi, baskı ve çıkar grupları lehine karar alınması, siyasal partilerin seçim dönemlerindeki aşırı harcamalarının önüne geçilmesi hedeflenmektedir.

Anayasal iktisat teorisi uygulamalarının sonuçları gelir dağılımı üzerinde de etkisini göstermektedir. Çünkü kamunun yürüttüğü politikalarla gelir dağılımına etkisi kaçınılmazdır. Kamu ekonomik transferler ve vergilendirme de olduğu gibi gelirin yeniden dağıtımını sağlayacak mekanizmalara sahiptir. Ayrıca kamu harcamaları, vergileme ve borçlanma gibi mali olayların anayasal düzenlemelerle sınırlandırılması rant kollama, rant sağlama, politik mübadele ve benzeri yollarla kaynakların belirli çıkar ve sermaye gurupları lehine dağılımının önüne geçilebilmektedir (Öztürk, 2016:105-113).

1.2.8.4. Kamusal Tercihler Teorisi

Kamu Tercihi Teorisi İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkmıştır ve ekonomi tarafından kullanılan yöntem ve varsayımlara dayanarak siyasi süreçteki kararları ve uygulamaları açıklamaktadır. Teorinin temelleri 1950'lerde ve 1960'larda yaratılmıştır. Kamu seçiminin kontrolü konusu, devlet teorisi, seçim sistemleri, oy verme davranışı, siyasal partiler, bürokrasi vb. gibi konuları içermektedir. Bir yöntem olarak metodolojik bireyselliği temel almaktadır. Kamu tercihi teorisi, siyasi faaliyetlere katılan, karar veren ve oy kullanan kişilere dayanmaktadır (Akçagündüz, 2010: 1-7). Teorinin temelleri kıta Avrupa'sına dayanmaktadır.

Amerikalı iktisatçıların bu konudaki çalışmaları 1950'lere kadar uzanmakla birlikte, teorinin asıl gelişimi 1970'li yıllardaki çalışmalara dayanmaktadır. Kamu Tercihi Teorisinin hareket noktası, Sosyal Güvenlik Teorisi ve Kamu Malları Teorisi olarak adlandırılan ve kaynakların dağıtımıyla ilgilenen neoklasik yaklaşımların sorunları çözüm noktasında yetersizliğidir. Teorinin gelişiminde etkili olan diğer bir neden

Keynesyen siyasi ve ekonomik uygulamaların yol açtığı sorunlardır (Hepeksaz, 2007: 5-18). II. Dünya Savaşı'ndan sonra kamu sektörü hızla büyümüştür. Kamu kesimindeki bu büyümeyle birlikte ortaya çıkan sorunlara çözüm üretmek üzere gelişimini hızlandıran teori, Kenneth Arrow, Duncan Black, Anthony Downs, Mancur Olson, James M. Buchanan ve Gordon Tullock gibi yazarların çalışmalarıyla şekillenmiştir ve Neoklasik iktisadi görüşün “Piyasa Başarısızlığı” teorisine karşı oluşturulan “Devletin Başarısızlığı” teorisini ileri sürmüşlerdir. Sosyal devlet ve refah devleti döneminin varsayımları eleştirilmiştir. Serbest Piyasa da mal ve hizmetlerin miktarını ve türlerini tüketici talebi belirlerken, kamusal mallarda bireyler çeşitli yöntemlerle toplumsal karar alma sürecine katılmışlardır. Kamu ekonomisinde üretilecek hizmetlerin fiyatı piyasada belirlenmez, politik süreçle belirlenir.

Eğer politik sürece katılımın önü kesilirse protestolar ve kalkışmalar kaçınılmazdır. Bunu engellemenin yolu ise kolektif karar alma sürecidir. Demokrasinin işlemesi için bireysel tercihlerin politik karar alma mekanizmasıyla iyi bir biçimde temsil edilmesi gerekmektedir. Kolektif karar almanın birçok sebebi bulunmaktadır. Kolektif sorumluluk, diktatörlükten kaçınma, kohezyon, rekabet ihtiyacı bu sebeplerden bir kaçıdır. Kolektif karar alma sürecinde rol alan seçmenler, bürokrasi ve siyasi partilerin yanında baskı grupları devletin aldığı kararlara bir şekilde etkide bulunarak kendi çıkarlarını maksimize etme peşindedir. Bu süreçte yaşanan güç savaşı gelir dağılımına da etki etmekte sonuçlarını toplum üzerinde hissettirmektedir. Her kesimin kendi çıkarını düşünmesi, gereksiz harcamalar, başarısız uygulamalar, etkinsiz gelir dağılımının sebeplerinden biri olmaktadır. Politikacılar ve bürokratlar kendi çıkarlarını maksimize etmeye çalışarak çok fazla harcama yaparlar. Bu durum kamu kesiminin aşırı büyümesine sebep olur. İktidar partilerinin seçim kazanmak uğruna seçmenlere yönelik genişletici politikalar uygulaması çok bilinen ve yaşanan bir örnektir. Genişletici politikaların vergilerle finansmanından seçim dönemlerinde kaçınan iktidar, borçlanmalar yoluyla çeşitli hizmet ve projeleri finansa eder bu sürecin sonucunda bütçe açığı oluşur. Bütçe açıklarının da para basılarak ya da sürekli borçlanma yoluyla kapatılması enflasyon, işsizlik hatta ekonomik krizlerin sebeplerini oluşturur (Kızılboga, 2012:91-109).

Kamu Tercihi Teorisinin gelir dağılımına etkisine örnek olarak Laura J. Ahlstrom, Franklin G. Mixon tarafından hazırlanan “Exploring Increasing Income Inequality in the

United States: A Public Choice Approach”adlı çalışmada Amerikan Hükümetinin uyguladığı programların, hükümet tarafından gelirin yeniden dağıtımının çoğunun zenginden fakire olmadığını, bunun yerine görece örgütlenmemiş (yani ortak vergi mükellefi) yerine görece örgütlü (örneğin, işçi sendikaları, mali hizmet sağlayıcıları, vb.) çıkarları doğrultusunda uygulanmakta olduğu iddia edilmektedir (Ahlstrom & Mixon, 2018).

1.2.8.5. Yeni klasik iktisat

Yeni klasik iktisatçılar, piyasaların kendiliğinden dengeye geleceğini ileri sürmeleri nedeniyle klasik görüşün yeni bir versiyonu olarak görülmüştür. Klasik İktisadi görüşten farkı ise tam istihdam yerine doğal büyüme oranını ve doğal işsizliği savunmalarıdır. Ayrıca, Yeni klasik iktisadi görüşte ücretler ve fiyatlar esnek olarak görülmekle birlikte beklentilerin rasyonel olduğunu kabul etmekle, beklentilerin adaptif olduğunu kabul eden monetarist görüşten ayrılmaktadır. Yeni Klasik İktisadi görüşte beklentilerin rasyonel olarak kabul edilmesi sebebiyle bu görüşe Rasyonel Beklentiler Okulu da denmektedir. Robert Lucas ve Thomas Sargent gibi oldukça önemli ekonomistler yeni klasik akım içinde yer almıştır. Robert Lucas 1995 yılında Thomas Sargent ise 2011 yılında yaptığı çalışmalar sebebiyle Nobel Ekonomi Ödülü almışlardır. Yeni klasiklere göre piyasalar temizlenir yani arz talebe eşit olur. Ekonomik birimler sistematik olarak hata yapmazlar. Keynes beklentileri uzun ve kısa dönem olarak ayırmış bireylerin tahminlerinde iyi olmadıklarını hata yapabildiklerini ileri sürmüştür. Monetaristlerde ise bireyler uyumcu (Adaptif) beklentilere sahiptir ve geçmişe bakarak beklentilerini oluşturmakta hata yapsa da zamanla bu hatalarını yeni koşullara uyarlamaktadır. Rasyonel beklentilerin uyumcu beklentilerden farkı bireylerin sistematik hata yapmayacağıdır.

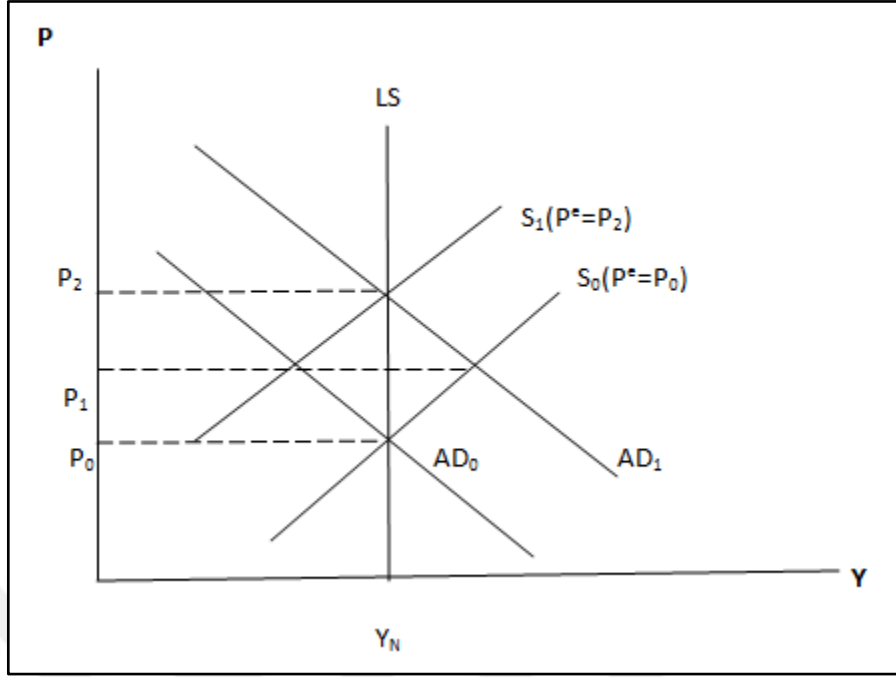
Yeni klasiklere göre bireyler ve firmalar karar alırken parasal ve nominal değerlere bakmaz, onlar için önemli olan tüketim ve reel faktörlerdir. Philips eğrisi hem uzun hem de kısa dönemde geçersizdir. Yani enflasyon ve işsizlik arasında hiçbir zaman bir ödünleşim yoktur. Yeni klasiklere göre önceden açıklanan karar ve politikalar rasyonel beklentiler nedeniyle etkisizdir. Önceden bilinen para politikası ve maliye politikası etkisizdir. Ancak önceden bilinmeyen şok şeklinde gerçekleşen politikalar kısa dönemde etkili olabilmektedir.

Yeni Klasik İktisadi görüşe göre maliye politikalarının etkisiz olmasının bir diğer nedeni ise dışlama etkisidir. Yani maliye politikaları sebebiyle kullanılan kaynaklar özel yatırımlarda dışlama etkisi yapmakta bu da maliye politikalarının etkisiz olmasına sebep olmaktadır. İstihdam ve çıktı düzeyini etkileme amaçlı politikalar şok politika şeklinde uygulanması halinde etkili olabilir. Önceden duyurulan politikaların başarılı olma şansı bireylerinde kendini bu beklentilere göre ayarlaması sebebiyle etkisiz olmaktadır. Devletin piyasalara müdahalesine karşıdır bu anlamda devletin gelir dağılımına etki etmek için yaptığı müdahalelere de karşıdır.

Yeni klasik iktisatçılar üretimi $Y - Y_N = \alpha (P - P^e)$ formülüyle ifade etmişlerdir. Formülde yer alan “Y” cari üretimi “ Y_N ” doğal denge seviyesini “P” cari fiyat seviyesini “ P^e ” ise beklenen fiyat seviyesini göstermektedir. Bu formüle göre beklenen fiyat seviyesi ile cari fiyat seviyesi eşitse cari üretim doğal denge seviyesinde olur. Eğer cari fiyat seviyesi beklenen fiyatlardan yüksek olursa firmalar bunu ürünlerine yönelen talep artışı olarak algılar işçi alımı yaparlar ve üretimlerini artırır. Yine aynı şekilde cari fiyat seviyesi beklenen fiyat seviyesinden düşük olursa firmalar ürünlerine yönelen talebin azaldığını düşünerek işçi çıkararak üretimlerini azaltırlar. Bu ilişki Tablo 1.1’de görülmektedir.

Tablo 1.1: Yeni Klasik İktisatçılara Göre Üretim ve Enflasyon İlişkisi

Cari Fiyat –Beklenen Fiyat	İşsizlik	Hasıla
$P = P^e$	Doğal İşsizliğe eşit	$Y = Y_N$
$P > P^e$	Doğal İşsizlikten düşük	$Y > Y_N$
$P < P^e$	Doğal İşsizlikten büyük	$Y < Y_N$

Şekil 1.12: Yeni Klasik İktisatçılara Göre Toplam Arz Toplam Talep

Şekil 1.12’de P fiyatlar genel düzeyini, Y toplam üretim, LS uzun dönem fiyat doğrusunu, AD toplam talep doğrusunu, P^e beklenen fiyat düzeyini, temsil etmektedir. Para arzı artırılırsa elde para bollaşacağını için toplam talep artacaktır. Toplam talep doğrusu sağa kayarak AD_0 noktasından AD_1 noktasına gelecektir.

Rasyonel beklentiler nedeniyle fiyat artışı beklentileri $P^e=P_0$ noktasından $P^e=P_2$ ’ye yükseltecektir. Fiyat artışı beklentisi işçileri harekete geçirerek zam istemesine sebep olacak ve maliyetler artacaktır. Üretim maliyetlerinde yaşanan bu yükselme sebebiyle toplam arz eğrisi S_0 noktasından S_1 noktasına kayacaktır. Sonuç olarak para politikası uygulanmasıyla fiyatlar artmış denge gelir düzeyi değişmemiştir. Bu da para politikasının etkinsiz olduğunu göstermektedir. Maliye politikası uygulanması durumunda harcanan para vergiler veya iç borçlanma yoluyla karşılanacağı için toplam talep doğrusu sağa kaymayacaktır. Yani maliye politikası gelir artışına sebep olmayacaktır. Kamunun borçlanma sebebiyle iç piyasadaki kaynaklara olan talebi faiz oranlarını yükseltecek firmaların yatırım yapmalarına engel olarak üretimin artmasını etkileyecektir (Öztürk, Maliye Politikası, 2016).

Yeni Klasik İktisadın gelir bölüşümü anlayışı Neoklasiklerin anlayışından farklılık göstermemekte ve piyasadaki emek ve sermayenin üretime marjinal katkısı

oranında gelir elde ettiğini ve bunun adil bir bölüşüm olduğuna inanmaktadırlar. Bu sebeple devletin gelir dağılımına müdahale edecek politikalar belirlemesini desteklemezler.

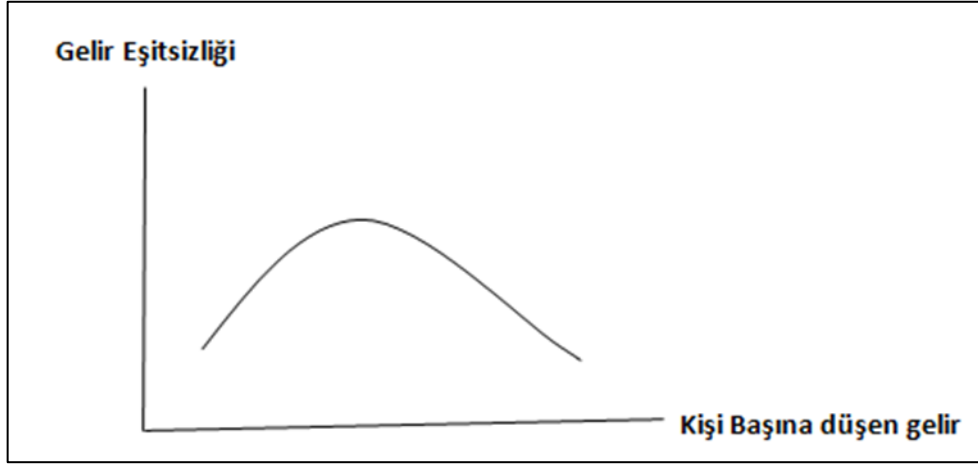
Yeni Klasik İktisadi görüşün önemli bir temsilcisi olan Barro gelir eşitsizliğinin ekonomik büyüme ile olan ilişkisini inceleyerek Kuznets'in hipotezini destekleyen sonuçlar elde etmiştir. Buna göre gelir eşitsizliği az gelişmiş ülkelerde büyümeyi engellerken gelişmiş ülkelerde büyümeyi artırmaktadır. Bu sonuçla gelişmiş ülkelerde gelir eşitsizliğinin ekonomik büyümeye katkısının olumlu yönde olduğu ve gelir eşitsizliğinin pozitif etkilerinin bulunduğu söylenebilir. Gelişmemiş ülkelerde ise bu durum ekonominin daha da kötüleşmesine yol açmaktadır (J.Barro, 1999:1-10).

1.3. Gelir Dağılımını Ölçme Yöntemleri

Bir dönemde üretim sürecine katılan kişi ve kuruluşların bu süreç sonunda elde ettikleri para ile ölçülebilen maddi değere gelir denir. Gelir dağılımı ise üretilen toplam gelirin kişi ve gruplar arasındaki dağılımıdır. Gelir dağılımındaki eşitsizlik ise geliri elde edenler arasındaki büyük farklar olarak adlandırılmaktadır (Öztürk, 2017: 48-56). Literatürde çok sayıda gelir dağılımı eşitsizliğini ölçmede kullanılan yöntem bulunmaktadır. Bu çalışmada en çok kullanılan yöntemlerden Lorenz Eğrisi, Pareto Katsayısı, GINI Katsayısı, Atkinson eşitsizlik ölçütü, Yüzde paylar analizi ve Kuznet Katsayısı ve Eğrisi hakkında bilgi verilecektir.

1.3.1. Ters U Hipotezi ve Kuznet Katsayısı

Simon Kuznets tarafından geliştirilen hipotez ekonomik büyüme ile gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır. Teori ekonomik büyümenin ilk aşamalarında gelir eşitsizliğinin artacağını ve sonraki aşamalarda azalacağını ileri sürmektedir. Ekonomik büyüme ile gelir dağılımı arasındaki ilişkinin grafiksel anlatının incelendiği "Kuznets Ters-U eğrisi" Şekil 1.13'de görülmektedir.

Şekil 1.13: Kuznets Ters-U Eğrisi

Yatay ekseninde kişi başı gelirin ve dikey ekseninde gelir eşitsizliğinin yer aldığı grafikte Kuznets Eğrisinin "ters Şeklini aldığı görülmektedir. Ekonomik büyümenin ilk dönemlerinde gelir eşitsizliği de büyümeyle birlikte artar. Belirli bir noktaya kadar artmaya devam eden gelir eşitsizliği kişi başına gelirin belirli bir büyüklüğü aşmasının ardından düşmeye başlar. Diğer bir ifadeyle kişi başına gelir artarken gelir eşitsizliği önce yükselen daha sonra belirli bir gelir düzeyinden sonra düşmeye başlayan bir grafik sergiler.

Gelir eşitsizliğinin arttığı bölgede sermaye kıt bir kaynak olması, yüksek gelir sahipleri tasarruflarından yüksek gelir elde etmesi gelir eşitsizliğindeki artışın önemli bir sebebini oluşturmaktadır. Büyümenin ilerleyen aşamasında elde edilen üretim artışı gelirin daha düzenli dağılmasını sağlayacaktır (Doğanoğlu ve Gülcü, 2006: 1-19).

Kuznets katsayısı ise iki sektörlü ekonomilerde kişisel gelir dağılımı verilerinin yeterli olmadığı ülkelerde gelirin fonksiyonel dağılımın belirlenmesi için kullanılmaktadır. GINI katsayısına benzer şekilde lorenz eğrisinden türetilen bu katsayı GINI katsayısına benzer şekilde sektörler göre gelirin sınıflandırılmasından oluşan bir ölçüttür. Bu katsayının elde edilmesi için sektörel üretimin sektörel istihdamdan farkının mutlak değerinin sektörün işgücündeki payı ile ağırlıklandırılmış sektörel ürünler arasındaki eşitsizliği kullanılmaktadır ve elde edilen bu katsayı ile iki sektörlü ekonomilerde kişisel gelir dağılımı verilerinin yeterli olmadığı ülkelerde gelirin fonksiyonel dağılımını belirlenmektedir.

1.3.2. Yüzde Paylar Analizi

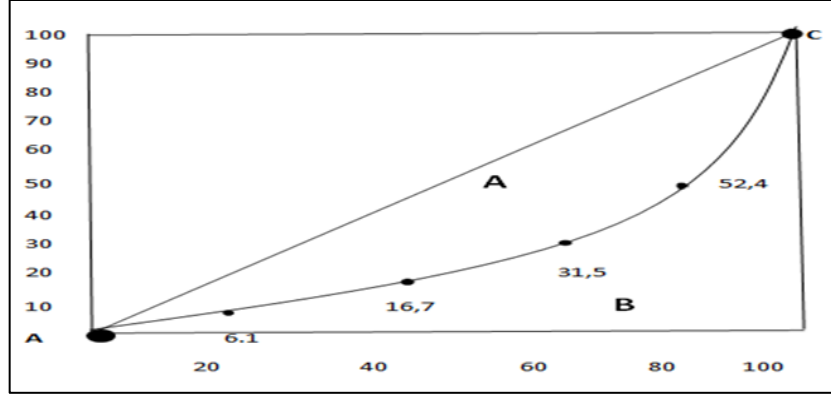
Yüzde Paylar Analizi kişisel gelir dağılımı ölçümünde yaygın olarak kullanılan yöntemlerden biridir. Bu yöntemde aynı dilimdeki haneler eşit gelirli kabul edilerek yüzdelik dilimlere ayrılır. Bu gruplandırmada haneler %1'lik, %5'lik, %10'luk, %20'lik gruplara ayrılabilir. Oluşan gruplardaki harcanabilir gelir, toplam gelire oranlanarak yüzdelik dilimdeki hane halkı ve kişilerin toplam gelirden aldığı pay bulunur. Bu payları gerek toplam olarak gerekse diğer grupların payları ile karşılaştırarak istenen analizler yapılabilir (Ürper, 2018: 19-21). Tablo 1.2'de Türkiye'nin 2017-2018 yılları %20'lik gruplarla oluşmuş gelir dağılımı yer almaktadır. %20'lik beş gruba ayrılan tabloda P80 en yüksek gelir grubunu (5.Gelir grubu) temsil ederken P20 en düşük gelir grubunu (1.Gelir grubu) temsil etmektedir. P80/P20 oranı en yüksek gelir grubunun toplam gelirden aldığı payın en düşük gelir grubunun aldığı paya oranıdır. Bu oran toplumdaki gelir eşitsizliğinin boyutunu görmemiz açısından oldukça önemlidir. Türkiye'de 2018 yılında P80/P20 oranı 7.8'dir.Yani en yüksek %20'lik gelir grubu en düşük gelirli %20'lik dilimdeki gelir grubunun 7,8 katı gelire sahip olmaktadır.

Tablo 1.2: Türkiye'de Toplumsal Kesimler Arasında Gelir Dağılımı 2017-2018

Yüzde 20'lik Fert Grupları	2017	2018
Toplam	%100	%100
İlk Yüzde 20(En düşük)	6.3	6.1
İkinci Yüzde 20	10.7	10.6
Üçüncü Yüzde 20	14.8	14.8
Dördüncü Yüzde 20	20.9	20.9
Son Yüzde 20	47.4	47.6
P80/P20 oranı	7.5	7.8

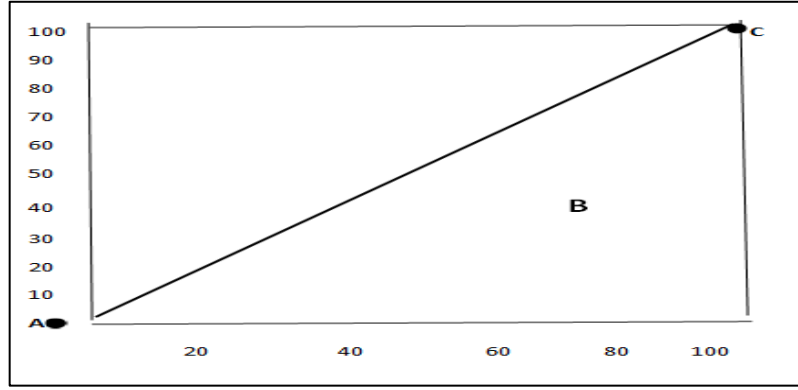
Kaynak: TÜİK,2020

1.3.3. Lorenz Eğrisi ve GINI Katsayısı

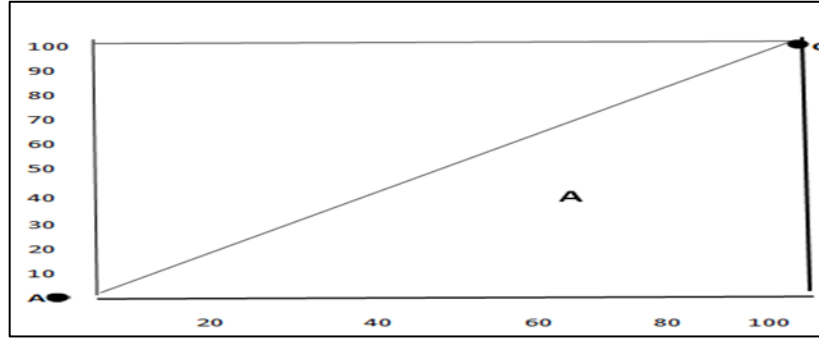
Şekil 1.14: Lorenz Eğrisi

Lorenz eğrisi toplam nüfusun önce gelire göre sıralanması ve %20'lik bölümlere ayrılması ardından her gruptaki toplam gelirin hesaplanması sonucu oluşturulmaktadır. Türkiye'de TÜİK tarafından da kullanılan bu yöntemle Türkiye'ye ait Lorenz Eğrisi oluşturulmaktadır. Şekil 1.14'te yer alan Lorenz Eğrisinin çiziminde Tablo 1.2'de yer alan 2017-2018 verileri kullanılmıştır. Dikey eksenle birikimli kullanılabilir gelir yüzdesi yatay eksenle gelire göre sıralanan nüfusun %20'lik parçalar halinde birikimli nüfus yüzdesi bulunmaktadır. Bu iki eksenin karşı kenarları ve köşegeni çizilir. Şekil 1.14'te yer alan [AC] köşegeni tam eşitlik doğrusu olarak adlandırılırken AC eğrisi Lorenz Eğrisi olarak adlandırılmaktadır. Nüfusun tamamının gelirinin eşit olduğu durum tam eşitlik durumu olarak adlandırılmaktadır. Gelir dağılımında tam eşitlik olması halinde AC eğrisi [AC] doğrusu üzerinde oluşur ve tam eşit gelir dağılımı gerçekleşir. Bu durumda hane halklarının %20'si gelirin %20'sine, %50'si gelirin %50'sine sahiptir. GINI katsayısı Gerçekte herkesin gelirinin farklı olması nedeniyle nüfusun %20'lik kısmının toplam gelire nüfusun gelir oranına eşittir. AC eğrisi ve [AC] doğrusu arasında yer alan eşitsizlik alanı olan A alanı tam eşitlik doğrusu altında kalan alana (A+B) bölünerek GINI katsayısı elde edilir. GINI katsayısı 0 ile 1 arasında kalmaktadır. GINI Katsayısının "0" değerini alması mutlak eşitliği gösterir.

Şekil 1.15: Lorenz Eğrisi Mutlak Eşitlik Durumu

Şekil 1.15’de A alanının mutlak alanı yoktur ve Lorenz Eğrisi mutlak eşitlik doğrusu ile çakışmıştır. $A/A+B$ olan GINI Katsayısı formülünde eşitsizlik alanı olan A’nın değeri yerine “0” konulduğunda $0/B=0$ eşitliği gerçekleşir bu da gelir dağılımının tam eşit olduğunu gösterir. Şekil 1.16’da ise mutlak eşitsizlik durumunu göstermekte eşitsizlik alanı olan A Lorenz Eğrisinin altında kalan alana eşit olmakta B alanı ise “0” değerini almaktadırlar. $A/A+B$ olan GİNİ katsayısı formülünde $B=0$ değeri yerine konulduğunda $A/A=1$ değeri elde edilir ve 1 değeri mutlak eşitsizliği göstermektedir. Şekil 1.14’de ise lorenz eğrisi $A/A+B$ formülünden 0-1 arasında bir değer almaktadır (Kubar, 2007:4).

Şekil 1.16: Lorenz Eğrisi Mutlak Eşitsizlik Durumu

1.3.4. Dalton Atkinson Eşitsizlik Ölçütü

Gelir eşitsizliğini ölçmekte farklı kriterler ve ölçütler kullanılmaktadır. Bu yöntemlerin değişik gelir dağılımlarına uygulanması da birbirinden çok farklı sonuçlar vermektedir. Çünkü gelir eşitsizliği toplumun değer yargılarından bağımsız bir şekilde ölçülememektedir. Atkinson bu farklılıkları dikkate alarak sosyal refah fonksiyonunda gelir dağılımını ağırlıklandırarak bir katsayı oluşturmuştur.

Refah fonksiyonunda toplumun gelir dağılımı eşitsizliğine verdiği değerler sıfır ile sonsuz arasındadır. Eğer bu değer sıfır olursa toplumun gelir dağılımı eşitsizliğine duyarsız olduğunu; sonsuz olması ise gelir dağılımı eşitliğine duyarlı olduğunu en düşük gelirliyle ilgilenildiğini göstermektedir. Endeks duyarlılık derecesinin seçimine göre farklı sonuçlar vermektedir. Her ülkede gerek din gerekse kültür veya ideoloji gibi çeşitli sebeplerle duyarlılık değişebilmektedir. Atkinson Endeksi büyük olan ülkelerin gelir dağılımının eşitlikten uzaklaştığı endeks değerinden anlaşılabilmektedir (Beşir, 2018:1-19).

Neo-klasik iktisatçıların kullandığı marjinal analiz de Dalton Atkinson Eşitsizlik Ölçütüne dahil edilmiştir. Gelir arttığında marjinal analize göre gelirin faydası azalmaktadır. Ölçüt, Toplam faydanın fiili düzeyleri ve eşit gelir dağılımı sonucunda elde edilecek olan toplam fayda düzeyinin karşılaştırılmasını içerir. Refah maksimizasyonunun sağlanması gelirin eşit olarak dağılmasına bağlıdır. Fiili sosyal refah ve sosyal refahın maksimum değeri oranlanır ve bulunan değer eşitlik ölçüsü olarak kabul edilir (Öztürk, 2017).

1.3.5 Pareto katsayısı,

Pareto tarafından 19.yüzyıl sonlarında ortaya konulmuştur. Rassal olarak seçilen kişilerin gelir düzeyleri ve seçilen kişilerin düzeyinde veya onlardan daha yüksek gelire sahip kişilerin sayısı arasında sabit olan bir katsayı vardır. Bu katsayı geliri ölçülen kişilerin sınıf atlayarak daha yüksek gelir grubuna yükselme ihtimalinin sayısal ifadesidir (Öztürk, 2017:58-70).

Pareto'ya göre gelirin bölüşümü her toplumda piramit benzeri bir dağılımla sonuçlanır. Piramidin tepesinde az sayıda zengin aile bulunurken piramidin tabanında düşük gelire sahip çok sayıda aile bulunmaktadır.

Pareto katsayısı formülü şu şekilde ifade edilmektedir: $N = \frac{A}{X^a}$

Bu formülde;

N= Gelire sahip kişi sayısı

A= bir parametre

a = Yaklaşık değeri 1,5 alınabilen bir diğer parametredir(Kubar, 2007: 7-8).

1.4. Gelir Dağılımı Türleri ve Türkiye’de Gelir Dağılımı

Gelir dağılımı ülkelerde belirlenen bir dönem içinde elde edilen gelirin gruplar, bireyler, bölgeler veya üretim faktörleri arasında dağılımıdır. Bu bakımdan toplam hasılanın/gelirin hangi kriterlere göre dağıldığını gösteren ölçütlere gelir dağılımı türleri denir. Toplam gelirin bireyler, sektörler, bölgeler veya üretim faktörleri arasındaki dağılımı incelenebilmektedir. Gelir dağılımı türleri ve bu gelir dağılımı türlerinin Türkiye’deki mevcut durumu başlıklar halinde incelenecektir.

1.4.1. Kişisel Gelir Dağılımı

Kişisel gelir dağılımı ülkede oluşturulan gelir toplamının kişilere dağılımını gösterir. Kişi başına düşen gayrisafi yurt içi hâsıla ile karıştırılmamadır. Kişi başına düşen gayrisafi hâsıla kişiler arasında herhangi bir dağılımı göstermez; çünkü gayri safi yurt içi hâsılanın kişi sayısına bölünmesiyle elde edilir. Kişisel gelir dağılımında ise konu kişilere gelirin dağılımıdır. Örnek olarak üç kişi ile temsil edilen bir ülkede 1. Kişi 10 TL, 2.kişi 20 TL ve 3.kişi 30 TL kazanıyor olsun bu kişilerin Kişisel Gayri Safi Yurt İçi hasılası hesaplanırken toplam gelir olan 60 TL kişi sayısı olan 3’e bölünerek 20 TL olarak bulunur. Ancak üç kişinin de gelirleri farklıdır. Bu üç kişinin gelirleri ile ilgili çıkarımlar ancak çeşitli gelir eşitsizliği analizleri ile yapılabilmektedir. TÜİK tarafından kişisel gelir dağılımı ile ilgili yüzde paylar analizi yapılmaktadır. Yüzde paylar analizinde %5 ve %10’luk gösterimler de yapılmasına rağmen genel olarak %20’lik kullanım yaygındır. %20’lik gruplar halinde yapılan yüzde paylar analizinde gelir dağılımına göre kişiler beş gruba ayrılır. İlk %20 en düşük gelir grubunu oluştururken son %20 en yüksek gelir grubunu oluşturmaktadır. Gerek GİNİ katsayısı gerek yüzde paylar analizi gelir dağılımının kişiler arasında dağılımını görebilmek açısından önemlidir. Çünkü bu veriler kişisel gelir dağılımının genel olarak adil olup olmadığını belirlemeye veya gelir eşitsizliği seviyesindeki durumu anlamaya yarar (Acar, 2015:4). Örnek olarak Tablo 1.3’de Türkiye GİNİ katsayısının 2006-2019 yılları arasında değişimi tablosu incelendiğinde 2006 yılında 0,428 olan GİNİ katsayısının 2019 yılında 0,395 olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla Türkiye’de 2009 yılından 2018 yılına göre gelir dağılımının iyileştiği söylenebilir. Yüzde paylar analizinde ise en zengin %20’lik kesimin gelirinin %20 en yoksul kesimin gelirinin 2006 yılında 8,083 katı iken 2019 yılında 7,026 katı olduğu görülmektedir. Kişi başına düşen gayrisafi yurt içi hâsıla ise kişiler arasındaki

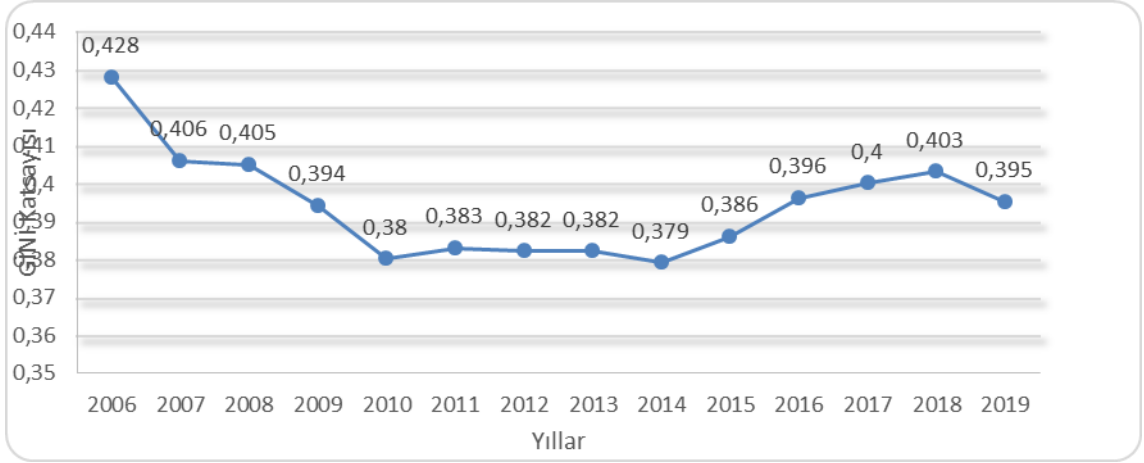
gelir dağılımı ile ilgili herhangi bir bilgi vermemektedir. 2006 yılında 7.596 \$ olan kişi başına düşen gayrisafi yurt içi hâsıla 2018 yılında 10.602 dolara yükselmiştir. Ancak bu yükselmenin hangi gruplar ya da kişiler arasında olduğu gelir eşitliğinin durumunu bu gelir artışının hangi gruplara daha çok veya hangi gruplara daha az gittiğini göstermemektedir. Bu yükselişten hangi kesimin daha fazla faydalandığını anlayabilmek için P80/P20 Yüzde Paylar Analizi incelenebilir.

Tablo 1.3: Türkiye GINI Katsayısının 2006-2019 Yılları Arasında Değişimi

Yıl	GINİ Katsayısı
2006	0,428
2007	0,406
2008	0,405
2009	0,394
2010	0,38
2011	0,383
2012	0,382
2013	0,382
2014	0,379
2015	0,386
2016	0,396
2017	0,4
2018	0,403
2019	0,395

Kaynak: TÜİK,2020

Türkiye’de GİNİ katsayısı 2006-2010 yılları arasında azalma göstermiş, 2010-2014 yılları arasında yaklaşık olarak sabit kalmış, 2014-2018 yılları arasında yükseliş göstermiştir. 2008 yılında Amerika Birleşik Devletleri’nde Mortgage krizi ile başlayan küresel krizin gecikmeli etkisinin ekonominin gelişimini olumsuz etkilediği ve 2006-2010 yılları arasında GİNİ katsayısındaki azalmayı, gelir eşitsizliğindeki iyileşmeyi, durdurduğu, 2010-2014 yılları süresince çok az farklılıklar göstererek yaklaşık sabit seyreden GİNİ katsayısının 2014 yılından sonra artmaya başladığı gözlemlenebilmektedir. 2013 yılı ve sonrasında ülkemizde yaşanan siyasi olayların ekonomiye olumsuz etkilerinin bu artışa sebep olduğu söylenebilir. 2006-2019 yılları arası Türkiye GİNİ katsayısının seyri Tablo 1.3 ve Şekil 1.17’de izlenebilmektedir.

Şekil 1.17: 2006-2019 Türkiye GİNİ Katsayısı

Kaynak: TÜİK, 2020

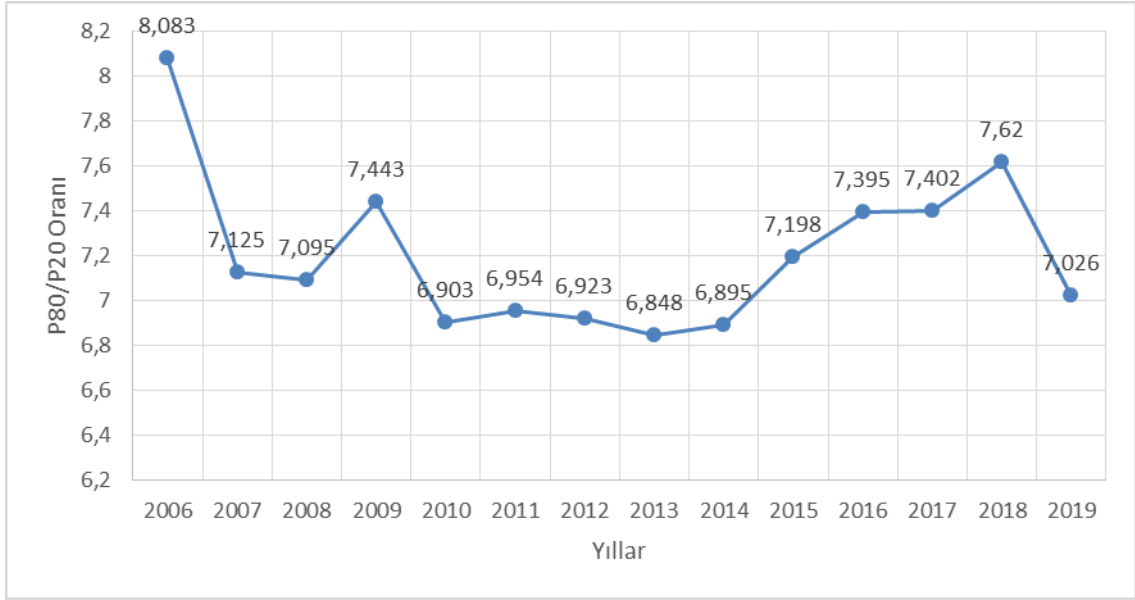
Tablo 1.4: P80/P20 Yüzde Paylar Analizi Türkiye

Yıl	Oran
2006	8,083
2007	7,125
2008	7,095
2009	7,443
2010	6,903
2011	6,954
2012	6,923
2013	6,848
2014	6,895
2015	7,198
2016	7,395
2017	7,402
2018	7,620
2019	7,026

Kaynak: TÜİK, 2020

Şekil 1.18’de P80/P20 Yüzde Paylar Analizi, Tablo 1.4’te yer alan verilerden hareketle oluşturulmuştur. P80/P20 oranı Türkiye’de en zengin %20’lik dilim gelirinin en yoksul %20’lik dilim gelirinine oranıdır. Şekil 1.18 İncelendiğinde de yer alan benzer eğilimler tespit edilebilir. 2006-2008 yıllarında P80/P20 oranı düşerken 2009 yılında yükselmiştir. 2008’de ABD’de başlayan mortgage krizinin Türkiye ekonomisine yansımaları olarak düşünülebilir. 2010-2014 yılları arasında önemli bir değişiklik

görülmezken 2014 yılından başlayan yükseliş 2018 yılına kadar devam etmiştir. P80/P20 oranı 2019 ani bir düşüş gerçekleştirerek 2006 yılından itibaren en düşük seviyesini görmüştür.

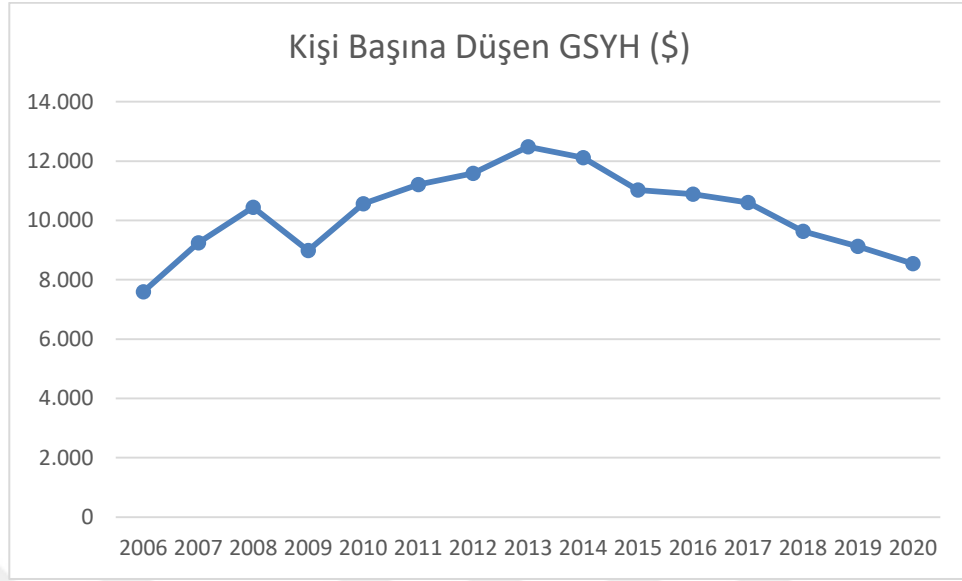
Şekil 1.18: Türkiye 2006-2019 Yüzde Paylar Analizi

Kaynak: TÜİK,2020

Tablo 1.5: Kişi Başına Gayrisafi Yurt İçi Hâsıla 2006-2017

Yıl	Kişi Başına Düşen GSYH (\$)
2006	7.596
2007	9.247
2008	10.444
2009	8.980
2010	10.560
2011	11.205
2012	11.588
2013	12.480
2014	12.112
2015	11.019
2016	10.883
2017	10.602
2018	9.632
2019	9 127
2020	8 538

Kaynak: TÜİK,2020

Şekil 1.19: Kişi Başına Gayrisafi Yurt İçi Hâsıla 2006-2020

Tablo 1.5’te yer alan veriler ile çizilen Şekil 1.19’da Kişi Başına Düşen Gayrisafi Yurt İçi Hasıla genel seyri grafik üzerinde incelenebilmektedir. 2008 Küresel Mortgage Krizi sebebiyle 2009 yılında düşen kişi başına düşen GSYH 2013 yılına kadar yükselmiş azalma trendine girerek 2020 yılına kadar azalarak devam etmiştir. 2020 yılında 2009 yılındaki seviyesinin de altına gerilemiştir.

1.4.2. Fonksiyonel Gelir Dağılımı

Fonksiyonel gelir dağılımı üretim süreçleri sonucunda elde edilen hâsılanın üretim faktörleri arasındaki dağılımıdır. Üretim süreci sonucunda oluşan gelir işçilere ücret, sermayedarlara faiz, girişimcilere kar, toprak sahiplerine ise rant olarak dağılır. Fonksiyonel gelir dağılımına bakarak bu gruplar arasındaki gelir dağılımı anlaşılabilir. İşçilerin toplamda ne kadar ücret geliri elde ettiğine, sermayedarların ne kadar faiz geliri elde ettiğine bakarak işçi ve sermayedar arasındaki gelir dağılımı eşitsizlikleri hakkında yorumda bulunulabilir. Ancak bu dağılıma bakarak tek başına sınıf ayrımı yapmak mümkün değildir. Çünkü gerçekleşen gelir, ücret veya sermaye gelirleri miktar olarak değişebilmekte ücret geliri alan bir kişi orta veya üst sınıfta yer alırken sermaye geliri elde eden kişi daha alt sınıflarda bulunabilmektedir (Kuştepeli & Halaç, 2010:8). Ayrıca ücret geliri alan bir kişi aynı zamanda faiz ve rant geliri de elde edebilmektedir. Bu sebeple kesin bir sınıf ayrımı yapmak mümkün olmamaktadır.

Tablo 1.6: Gelir Yöntemiyle GSYH bileşenlerinin Gayrisafi Katma Değer İçerisindeki Yüzde Payları

Yıl	Çeyrek	İşgücü Ödemeleri	Üretim Üzerindeki net değer	Sabit sermaye tüketimi	Net işletme artığı/Karma vergiler
2018	I.	38,2	-0,9	19,3	43,4
	II.	35,6	-0,1	18,2	47,2
	III.	31,3	-0,4	17,1	52,0
	IV.	31,5	-0,8	18,5	50,7
2019	I.	39,1	-0,9	21,2	40,5
	II.	37,0	-0,7	19,3	44,4
	III.	33,4	-0,4	17,7	49,3

Kaynak: TÜİK,2019

Tablo 1.6’da gelir yöntemiyle GSYH bileşenlerinin gayrisafi katma değer içindeki payına bakıldığında ücret gelirlerinin 2018 birinci çeyreğinde yüzde 38,2 olarak gerçekleştiğini, sermaye gelirlerinin (Faiz, kira, kar) ise 43,4 olarak gerçekleştiği görülmektedir. GSYH içindeki ücret payıyla karşılaştırıldığında faiz kira ve kar toplamının ücret paylarından yüksek olması gelir dağılımından sermaye sahiplerinin daha yüksek pay aldığını göstermektedir. Her ne kadar net bir sınıf ayrımına dayalı bir görüş geliştirmek doğru olmasa da sermaye sahiplerinin/kapitalist kesimin her dönem ücret gelirinden daha fazla gelirden pay aldığını göstermesi açısından önemlidir. Bu durumda sorunu teşkil eden bu gelir farklılığından çok gelir farklılığındaki makasın açılmasıdır.

1.4.3. Sektörel Gelir Dağılımı

Sektörel gelir dağılımı hangi sektörün mili gelire ne ölçüde katkı yaptığını göstermektedir. Her sektörün katkısı aynı değildir. Bazı sektörler milli gelire çok büyük oranlarda katkı yaparken bazı sektörler oldukça düşük oranlarda katkı sağlamaktadır. Gelişmiş ülkelerde sanayi ve hizmetler sektörünün ekonomideki payı artarken tarım sektörünün payı genel olarak azalmaktadır. Sektörel gelir dağılımına bakarak ülkelerin

gelişmiş, gelişmekte veya geri kalmış olduğuna dair güçlü çıkarımlar yapılabilir. Ancak sadece bu verilerle doğru verilere ulaşmak mümkün değildir.

Klasik sektörel sınıflamadan farklı olarak yüksek teknolojiyi üretim, enerji, bilişim gibi alanların da incelenmesi ülkenin gelişmişlik düzeyi hakkında daha ayrıntılı bilgi verebilmektedir. Tablo 1.7’de Türkiye’nin sektörlere göre gayrisafi yurt içi hasıla bilgileri verilmektedir. Türkiye’nin sektörlere göre gayrisafi yurt içi hâsıla verileri incelendiğinde 2004 yılında %9,4 olan tarım sektörü payının azalarak 2018 yılında %5,8’e gerilediği görülmektedir. Sanayi sektöründe ise 2004 yılında %25,1 olan gayrisafi yurt içi hasıla payının artarak %29,5’a kadar yükseldiği görülmektedir. Hizmet sektörü ise Türkiye’de 2004 yılında gayrisafi yurt içi hâsılanın %52,8’ini oluştururken 2018 yılında %54,3’ünü oluşturmaktadır. Türkiye’de tarım sektörünün payı düşerken sanayi ve hizmet sektörünün payı artmıştır. Ayrıca tarım sektörünün payının %5,8 gibi oldukça düşük bir oranda kalması Türkiye’nin bir tarım ülkesinden çok bir sanayi ülkesi olduğu görüşünü desteklemektedir. Vergi ve Sübvansiyonlar ise azalan bir trend sergilemektedir.

Tablo 1.7: Türkiye 2004-2018 Yılları Arası Sektörlerin GSYH Payları

Yıl	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Vergi ve Sübvansiyonlar
2004	9,4	25,1	52,8	12,6
2005	9,3	25,3	52,8	12,7
2006	8,2	26,1	53,2	12,5
2007	7,5	26,5	54,6	11,4
2008	7,5	26,2	55,3	11
2009	8,1	24,1	57	10,8
2010	9	24,6	54,3	12,1
2011	8,2	26,9	52,8	12
2012	7,8	26,8	53,7	11,7
2013	6,7	27,7	53,2	12,4
2014	6,6	28,2	53,7	11,6
2015	6,9	27,9	53,3	11,9
2016	6,2	28,2	53,8	11,9
2017	6,1	29,2	53,3	11,4
2018	5,8	29,5	54,3	10,4

Kaynak: TÜİK,2019

Tablo 1.8’de yer alan veriler incelendiğinde Türkiye’de bölgelere ait Sektörel gayrisafi yurt içi hasıla verileri bulunmaktadır. Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan’ı kapsayan TRA2 bölgesi ve Van, Muş, Bitlis, Hakkari’yi kapsayan TRB2 bölgesi hariç tüm bölgelerde tarım sektörü Sektörel gayrisafi yurt içi hasılası sanayi sektöründen küçüktür. Sanayi sektörünün hizmetler sektöründen daha fazla paya sahip olduğu üç bölge

bulunmaktadır. Bu bölgeler Bursa, Eskişehir, Bilecik'i kapsayan TR41 bölgesi, Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova'yı kapsayan TR42 bölgesi, Tekirdağ, Edirne, Kırklareli'ni kapsayan TR21 bölgesidir. Diğer bölgelerde hizmetler sektörü gayrisafi yurt içi hasılanın en büyük payını oluşturmaktadır.

Tablo 1.8: İBBS 2'ye Göre GSYH Sektörel Payları

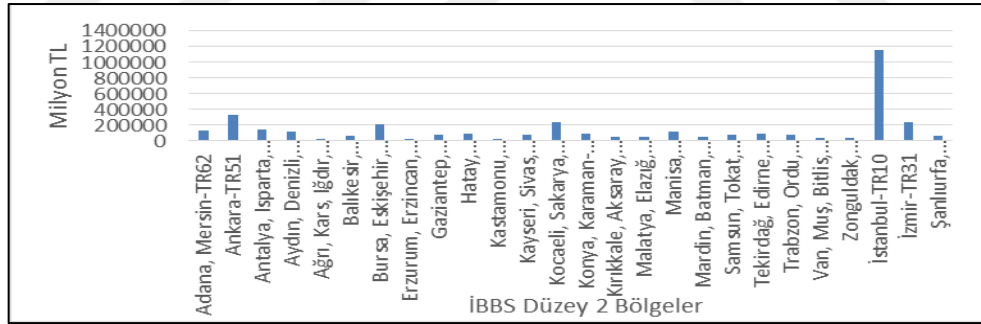
İBBS 2 Bölge Adı	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Vergi ve Sübvansiyonlar	Toplam
Adana, Mersin-TR62	9,9	25,7	54	10,4	100
Ankara-TR51	1,6	26,7	61,3	10,4	100
Antalya, Isparta, Burdur-TR61	8,5	15,8	65,2	10,4	100
Aydın, Denizli, Muğla-TR32	12	26,7	50,8	10,4	100
Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan-TRA2	26,5	10,2	52,9	10,4	100
Balıkesir, Çanakkale-TR22	13	29,9	46,6	10,4	100
Bursa, Eskişehir, Bilecik-TR41	4,5	42,9	42,2	10,4	100
Erzurum, Erzincan, Bayburt-TRA1	15,5	19	55	10,4	100
Gaziantep, Adıyaman, Kilis-TRC1	7,5	38,6	43,4	10,4	100
Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye-TR63	7,5	35	47,1	10,4	100
Kastamonu, Çankırı, Sinop-TR82	16,5	21,3	51,7	10,4	100
Kayseri, Sivas, Yozgat-TR72	10,1	30,1	49,3	10,4	100
Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova-TR42	2,5	45,4	41,6	10,4	100
Konya, Karaman -TR52	18,1	27,1	44,3	10,4	100
Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir-TR71	19	24,9	45,6	10,4	100
Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli-TRB1	10,1	22,5	56,9	10,4	100
Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak-TR33	15	36,7	37,9	10,4	100
Mardin, Batman, Şırnak, Siirt-TRC3	10,7	18,1	60,7	10,4	100
Samsun, Tokat, Çorum, Amasya-TR83	13,9	19,9	55,7	10,4	100
Tekirdağ, Edirne, Kırklareli-TR21	7,4	45,8	36,3	10,4	100
Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane-TR90	9,9	25,9	53,7	10,4	100
Van, Muş, Bitlis, Hakkâri-TRB2	16,6	12,8	60,2	10,4	100
Zonguldak, Karabük, Bartın-TR81	3,8	38,6	47,2	10,4	100
İstanbul-TR10	0,1	26,5	62,9	10,4	100
İzmir-TR31	4	34,4	51,2	10,4	100
Şanlıurfa, Diyarbakır-TRC2	17,8	19,5	52,3	10,4	100

Kaynak: TÜİK,2020

1.4.4 Bölgesel Gelir Dağılımı,

Bölgesel gelir dağılımı ülke içinde oluşan gelirin bölgelere dağılımından ibarettir. İnceleme konumuz kalkınma ajansları ve teşvik sistemi olduğu için coğrafi bölgeler değil İstatistiki Bölge Sınıflaması Düzey 2 baz alınmıştır. İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) oluşturulan bölgelerden toplanan verilerin analiz edilerek bölgesel politikaların bu analizlere göre yürütülmesi için oluşturulmuş bir istatistiki sınıflandırmadır. Avrupa Birliği Bölgesel Politikalara uyum çerçevesinde Türkiye İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırmasına göre 12 düzey 1 bölgesi, 26 düzey 2 bölgesi ve 81 düzey 3 bölgesine ayrılmıştır. İBBS'ye göre Türkiye'de oluşturulan bölgeler EK-5 tablosunda yer almaktadır.

Türkiye'de İBBS2 bölgeleri arasında nüfus, ticaret, tarım, sanayi, ulaştırma ve benzeri faktörlerden kaynaklanan gelir farklılıkları bulunmakta bu da gelir dağılımına bölgesel anlamda etki etmektedir. Şekil 1.20 2018 yılı İBBS düzey 2 bölgesel gayrisafi yurt içi hasıla verilerinden oluşturulmuştur. Şekil 1.20'de de görüldüğü gibi bölgeler arasında gelir açısından oldukça farklılıklar mevcuttur.

Şekil 1.20: 2018 İBBS Düzey 2 GSYH Dağılımları

Kaynak: TÜİK, 2020

Bölgelerin farklı ekonomik koşulları neticesinde gerçekleşen gelir farklılıkları bölge içi faktörlere de yansımaktadır. Tablo 1.11'de görüldüğü üzere 2017 yılında Van, Muş, Bitlis, Hakkari'yi kapsayan TRB2 bölgesinde 4.162 \$ olan kişisel gayrisafi yurt içi hâsıla İstanbul'u kapsayan TR10 bölgesinde 17.827 \$ olarak gerçekleşmiştir. TR10 bölgesinde kişisel gayrisafi yurt içi hâsıla TRB2 bölgesine göre 4,3 kat olarak gerçekleşmiştir. Bu göstergeler bölgeler arası gelir eşitsizliğinin seviyesini göstermesi açısından oldukça önemlidir. Tablo 1.10'da Türkiye geneline ait olan Kişisel Gayrisafi Hasıla verileriyle karşılaştırıldığında bazı bölgelerin Türkiye ortalamasının oldukça

altında bazı bölgelerin ise Türkiye ortalamasının oldukça üstünde olduğu görülmektedir. Bu açıdan gelirin bölgelere göre değiştiği ve bölgesel şartlardan etkilendiği söylenebilir.

Bölgeye ait gelir ve bölgede kişi başına düşen gayrisafi yurt içi hasılda gerçekleşen farklılıklara ek olarak bölge içi gelir eşitsizlikleri de bölgeye özgü nitelikler göstermektedir. Tablo 1.9'da İBBS düzey 2 bölgelerine göre GİNİ katsayısının 2014-2018 arasındaki değişimi incelendiğinde bazı bölgelerde GİNİ katsayısının arttığı görülürken bazı bölgelerde ise azaldığı gözlemlenmektedir. Bu açıdan gelir eşitsizliğine yönelik politika yapıcılarının bu verileri dikkate alarak politika oluşturması ve bölgesel yaklaşım sergilemesi önemli görülmektedir.

Tablo 1.9: İBBS Düzey 3 Bölgelerine Göre GINI katsayısının yıllara göre değişimi

İBBS Düzey 3 Bölgeleri	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Adana, Mersin-TR62						0,391	0,396	0,414	0,392	0,402
Ankara-TR51	0,403	0,397	0,404	0,407	0,399	0,395	0,396	0,398	0,382	0,39
Antalya, Isparta, Burdur-TR61						0,389	0,382	0,395	0,372	0,382
Aydın, Denizli, Muğla-TR32						0,379	0,373	0,381	0,35	0,359
Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan-TRA2						0,322	0,318	0,321	0,316	0,322
Balıkesir, Çanakkale-TR22						0,366	0,4	0,365	0,349	0,361
Bursa, Eskişehir, Bilecik-TR41						0,355	0,373	0,357	0,356	0,363
Erzurum, Erzincan, Bayburt-TRA1	0,408	0,367	0,374	0,369	0,396	0,395	0,386	0,395	0,372	0,385
Gaziantep, Adıyaman, Kilis-TRC1	0,382	0,348	0,335	0,338	0,331	0,34	0,344	0,34	0,335	0,341
Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye-TR63	0,361	0,36	0,365	0,356	0,337	0,333	0,353	0,364	0,371	0,392
Kastamonu, Çankırı, Sinop-TR82						0,347	0,354	0,341	0,347	0,337
Kayseri, Sivas, Yozgat-TR72	0,359	0,327	0,327	0,309	0,315	0,309	0,332	0,356	0,325	0,335
Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova-TR42	0,368	0,341	0,326	0,344	0,322	0,336	0,339	0,33	0,342	0,334
Konya, Karaman -TR52	0,381	0,387	0,397	0,382	0,37	0,358	0,363	0,361	0,363	0,353
Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir-TR71						0,413	0,352	0,315	0,29	0,313
Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli-TRB1						0,326	0,319	0,328	0,316	0,334
Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak-TR33	0,411	0,404	0,396	0,375	0,38	0,379	0,38	0,369	0,358	0,374
Mardin, Batman, Şırnak, Siirt-TRC3						0,379	0,386	0,367	0,378	0,382
Samsun, Tokat, Çorum, Amasya-TR83						0,314	0,31	0,34	0,316	0,346
Tekirdağ, Edirne, Kırklareli-TR21						0,367	0,358	0,369	0,342	0,347

Tablo 1.9: İBBS Düzey 3 Bölgelerine Göre GINI katsayısının yıllara göre değişimi (devam)

İBBS Düzey 3 Bölgeleri	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane-TR90						0,319	0,321	0,317	0,336	0,33
Van, Muş, Bitlis, Hakkari-TRB2						0,376	0,366	0,355	0,338	0,367
Zonguldak, Karabük, Bartın-TR81	0,407	0,404	0,39	0,393	0,398	0,4	0,38	0,353	0,324	0,346
İstanbul-TR10						0,329	0,308	0,335	0,322	0,33
İzmir-TR31						0,367	0,359	0,34	0,322	0,305
Şanlıurfa, Diyarbakır-TRC2						0,348	0,354	0,332	0,338	0,334

Kaynak: TÜİK, 2019

Tablo 1.10’da yer alan Türkiye geneli kişi başına gayrisafi yurt içi hasıla verileri incelendiğinde 2009’dan 2013 yılına kadar artış gözlemlenirken 2013 yılından itibaren 2017 yılına kadar azalış gözlemlenmektedir. Tablo 10’da yer alan veriler Tablo 1.11’de yer alan bölgesel veriler ile karşılaştırılma yapılabilmesi için önemli görülmektedir.

Tablo 1.10: Kişi Başına Gayrisafi Yurt İçi Hasıla 2009-2017

Yıl	Kişi Başına Düşen GSYH (\$)
2009	8.980
2010	10.560
2011	11.205
2012	11.588
2013	12.480
2014	12.112
2015	11.019
2016	10.883
2017	10.602
2018	9.632
2019	9.127
2020	8.538

Kaynak: TÜİK,2019

Tablo 1.11’de yer alan Kişi Başına Düşen Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla verileri incelendiğinde bölgeler arasında önemli farkların olduğu gözlemlenmektedir. Tablo 10’da ise Türkiye geneli kişi başına düşen GSYH verileri yer almaktadır. Tablo 10’da yer alan veriler ile Tablo 11’de yer alan veriler beraber incelendiğinde hangi bölgelerin Türkiye ortalamasının altında ve hangi bölgenin Türkiye ortalamasının üstünde olduğu tespit edilebilir.

Tablo 1.11’de az gelişmiş bölgelerde gerçekleşen gelir artış oranlarının yüksek olması aradaki gelir dağılımı farkının bölgesel olarak azalması açısından önemli

görülmektedir. Tablo 1.11’de 2009-2017 verileri incelendiğinde Ankara’yı kapsayan TR51 bölgesinin Kişi Başına GSYH tutarının değişim göstermediği buna rağmen Gaziantep, Adıyaman, Kilis-illerini kapsayan TRC1 bölgesinin %36’ya varan bir oranda artış gösterdiği gözlemlenmektedir. Tablo 1.11’de görüldüğü gibi bölgelere ait gelir tutarları ,2009 ve 2017 arasındaki değişim miktarlarına ait farklılıklar gelir dağılımında bölgesel bakış açısının önemini göstermektedir. Çünkü Türkiye’ye ait gelir dağılımının bölgesel dağılım göz ardı edilerek incelenmesi halinde eksik ve hatalı analizlere ulaşılması muhtemel görülmektedir. Çalışmamızda bölgeler arasında oluşan farklılıkların bölgesel politikalarla ilişkisi incelenmektedir. Bölgesel politikalar bölge gelirini, bölge içi ve bölgeler arası gelir eşitsizliklerini etkileyebilmektedir. Bazı politikalar bölgeler arasındaki kalkınmışlık farkını azaltmaya yönelirken, bazı politikalar tüm bölgelerin kalkınması ve gelişmesine yönelik olmaktadır.

Tablo 1.11: İBBS Düzey 2'ye Göre 2009-2017 GSYH

	2009 Kişi Başına Düşen GSYH (\$)	2017 Kişi Başına Düşen GSYH (\$)	2009-2017 Değişim Oranı
Adana, Mersin-TR62	6794	8094	19%
Ankara-TR51	14289	14253	0%
Antalya, Isparta, Burdur-TR61	10341	10034	-3%
Aydın, Denizli, Muğla-TR32	7884	9194	17%
Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan-TRA2	3620	4727	31%
Balıkesir, Çanakkale-TR22	8543	9320	9%
Bursa, Eskişehir, Bilecik-TR41	10087	11793	17%
Erzurum, Erzincan, Bayburt-TRA1	5591	6814	22%
Gaziantep, Adıyaman, Kilis-TRC1	5163	7011	36%
Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye-TR63	5301	6716	27%
Kastamonu, Çankırı, Sinop-TR82	6556	7319	12%
Kayseri, Sivas, Yozgat-TR72	6705	8132	21%
Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova-TR42	10720	13911	30%
Konya, Karaman -TR52	6962	8486	22%
Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir-TR71	5958	7454	25%
Malatya, Elâzığ, Bingöl, Tunceli-TRB1	5397	6350	18%
Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak-TR33	7328	8595	17%
Mardin, Batman, Şırnak, Siirt-TRC3	3921	5031	28%
Samsun, Tokat, Çorum, Amasya-TR83	6042	6944	15%
Tekirdağ, Edirne, Kırklareli-TR21	9875	11512	17%
Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane-TR90	6217	7257	17%
Van, Muş, Bitlis, Hakkâri-TRB2	3415	4162	22%
Zonguldak, Karabük, Bartın-TR81	5734	7598	33%
İstanbul-TR10	15185	17827	17%
İzmir-TR31	10403	12344	19%
Şanlıurfa, Diyarbakır-TRC2	3711	4403	19%

BÖLÜM 2: BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKASI KAVRAM VE ARAÇLARI

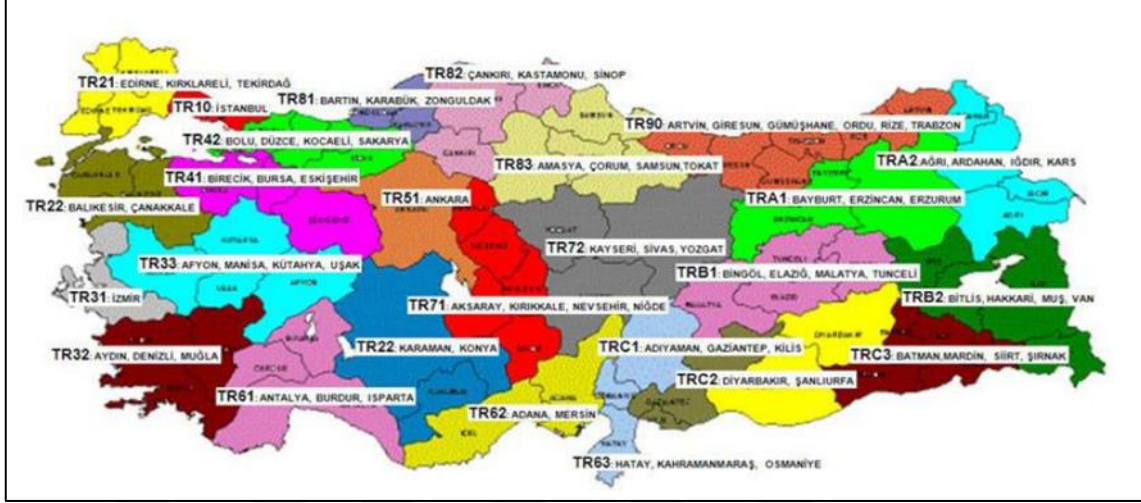
Bölgesel kalkınma politikaları, bölgesel kalkınma kavramı, araçları ve teorileri çalışmanın bu bölümde incelenmektedir. Bu kapsamda öncelikle bölgesel kalkınma kavramı ve teorileri ardından bölgesel kalkınma araçları incelenmiştir

2.1. Bölgesel Kalkınma Kavramı ve Teorileri

Bölge coğrafi, kültürel, fonksiyonel, etnik, iktisadi ve politik benzeri sebeplerle belirlenmiş ayırıcı özellikleri olan alanlardır. Bölge kavramı çok net bir kavram olmadığından tam olarak tanımlamak mümkün değildir. Birçok ülkede bölge kavramının farklı kapsamlarda kullanıldığı görülmektedir. Bölge, genellikle homojen özelliklere sahip, belirli kriterler bakımından benzerlik gösteren coğrafi alanları belirtmek için kullanılmaktadır. Bu homojen özellikler genellikle işlevsel, siyasal veya fiziksel niteliklere dayanmaktadır. Bölgeler parçaları aynı özelliği sergileyen homojen bölgeler, kendisinden daha küçük bölgeleri etkisi altına alan polarize bölgeler, gelişmişlik düzeyine göre bölge planlarının oluşturulduğu plan bölgeler olarak farklı niteliklere sahiptirler. Bölgecilik merkezi yönetime çeşitli sebeplerle karşı bağımsızlık çabalarını ifade ederken, bölgeselleşme ise bölgenin güçlendirilmesini sağlamaktır.

Bir ülke içinde bölgeler coğrafi, iklim, siyasi ve ekonomik özelliklerine göre belirlenebilmektedir. Ancak konumuzda bölge kavramı coğrafi bölgeler olmaktan çok ekonomik kaygılarla İstatistikî bölge birimleri sınıflandırmasına göre oluşturulmuş Düzey 2 bölgeleridir. Ülkemizde İBBS2'ye göre tanımlanmış 26 bölge bulunmaktadır. Bu bölgeleri ve bölgelerin kapsadığı iller Şekil 2.1'de görülmektedir. Bölgelerin gayrisafi yurt içi hasıllarını gösteren Ek-6'da görüleceği üzere bölgeler arasında uçurum denilebilecek gelir farklılıkları bulunmaktadır. Diğer göstergelerde de bölgeler arasındaki farklar rahatlıkla görülmektedir. Bu farklılıkları gidererek bölgelerin ekonomik olarak seviyelerinin yükseltilerek geri kalmışlıklarını gidermek aynı zamanda gelişmiş bölgelere olan düzensiz ve yoğun göçleri yerinde durdurmak gibi sebeplerle bölgesel kalkınma kavramı önem kazanmıştır. Bölgesel kalkınma kavramının önem kazanması bölgesel politikaları ve bölgenin kalkınmasına yönelik idari kuruluşların oluşturulmasını teşvik etmiştir. Türkiye'de bu kuruluşlardan en önemlileri Kalkınma Ajansları ve Bölge

Kalkınma İdareleridir. Yatırım teşvik politikası ise bölgelerin gelişmişlik düzeyine göre belirlenmesi sebebiyle bölgesel politikalara örnek olabilir.

Şekil 2.1: İBBS Düzey Bölgeleri -26 Bölge

Kaynak: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2021

2.1.1. Bölgesel Kalkınma Kavramı

İktisadi büyüme kavramı bir ülkenin ekonomisindeki mal ve hizmetlerdeki yani milli gelirdeki parasal artışı ifade ederken kalkınma kavramı bir ekonomideki gelir artışını, teknolojik ilerlemeyi, ekonominin rekabet yeteneğindeki artışı, beşerî sermayedeki kalitenin yükselmesi, eğitim, sağlık gibi alanlarda yaşanan ilerlemeleri de kapsayan niceliksel unsurlara ek olarak niteliksel unsurları da içeren bir kavramdır. İktisadi büyüme kalkınmanın ilk adımı olarak kabul edilebilir (Arslan, 2013). Kalkınma bir ülkenin yapısal özelliklerinin pozitif şekilde değişimidir.

Bölgesel kalkınma bir bölgenin üretim kapasitesinin artışı ekonomisinin gelişmesini insanların yaşam, sağlık ve eğitim standartlarının iyileşmesini ifade etmektedir. Büyüme daha çok niceliksel bir anlam taşırken kalkınmanın niteliksel özelliği ağır basmaktadır. Bir bölgenin ekonomik verileri gelişirken eğitim sağlık ve diğer özellikleri gelişmiyorsa bu bölgede kalkınmadan söz etmek güçtür.

Bölgesel kalkınma kavramı dünyada ikinci dünya savaşından sonra gelişmiş bir alan olmuştur Türkiye’de ise bölgesel kalkınma politikaların ilk örneklerine cumhuriyetin ilk yıllarında oluşturulan sanayi planlarında rastlanılmaktadır. Celal Bayar tarafından Doğu Anadolu Bölgesi için bir bölgesel plan hazırlanmıştır ancak tam anlamıyla

bölgesel politikaların uygulanmasının imar ve iskân bakanlığının kuruluşuyla gerçekleştiği bilinmektedir. 1957 yılında ülkemizden çeşitli bakanlıklar ve OECD arasında iş birliği yapılarak gerçekleştirilen Köyceğiz Dalaman Projesi “İmar ve iskân bakanlığı tarafından başlatılan Doğu Marmara Kalkınma Planı ve: Zonguldak Bölge Planı ciddi manada bölgesel anlamda hazırlanan ilk plan ve projelerdir.

Bölge ekonomilerinin kalkınması ve güçlendirilmesi için alınan kararların bölgeye ait olması bölgenin özellik ve dinamiklerinin dikkate alınması gerekmektedir. Çünkü bölge ekonomisinin özellikleri kalkınmada daha kilit bir role sahiptir. Bölgenin kalkınması bölgede yer politik kurumlara, bölgeye yönelik uygulanan politikalara, bölgenin altyapısına, bölgenin nüfusuna ve nüfusunun özelliklerine bağlıdır (Akiş,2010)

2.1.2. Bölgesel Kalkınma Teorileri

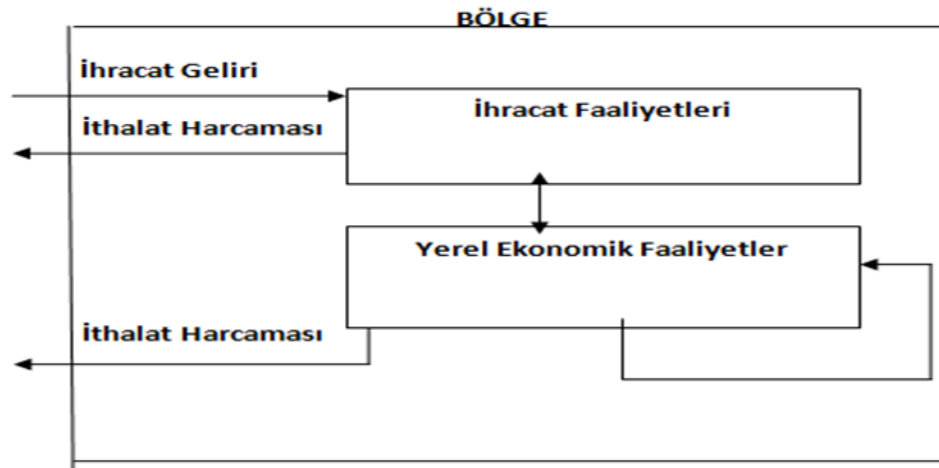
Bölge temelli analizlerin kökeni daha eskilere dayandırılrsa da bölgesel bilimin asıl kurucusu Walter Isard’dır. 2.Dünya Savaşı’na kadar zaman kavramı eksenli gelişen iktisadi kalkınma anlayışı savaş sonunda mekân kavramı üzerinde yoğunlaşmıştır (Antonescu, 2012: 1-5). Bu dönemde gözlemlenen bölgeler arası ekonomik gelişmişlik farklılıklarının dikkat çekici bir düzeyde olması çoğu disiplinden bilim adamını bu farklılıkların sebeplerini açıklamaya yönlendirmiştir. 1950’li yıllarda Amerika Birleşik Devletleri’nde ortaya çıktıktan sonra çok farklı disiplinlerden gelen bilim insanları tarafından bölgesel kalkınma kavram ve teorilerine katkıda bulunulmuştur. Bölgesel faktörlere ve bölgesel kalkınmaya önem atfedilerek bu çerçevede yeni kurumlar, yeni teoriler ve politikalar geliştirilmiştir.

Küreselleşmenin tüm alanlarda etkisini hissettirmesi bölgesel kalkınma kavramına bakış açısını önemli ölçüde etkilemiş ve değişikliklere uğramıştır. Bir yandan küreselleşme tüm hızıyla devam ederken, bölgesel eşitsizlikler özellikle gelişmekte olan ülkelerde artmakta bu da bölgesel politikaların ve bölgeye yönelik teorilerin önemini artırmaktadır. Bir yandan bölgesel politikalar ve yeni kurumlar oluşurken diğer yandan da bölgesel gelişim farklılıklarını açıklamaya yönelik teoriler geliştirilmektedir (Yiğit & Maden, 2018:1-5). Bölgesel dengesizlikleri açıklamaya yönelik teorilerin en önemlileri; İhracat Merkezleri Teorisi, Sektörler Teorisi, Merkez-Çevre Modeli ve Mekân Dengesi Modelidir.

2.1.2.1. İhracat Merkezi Modeli

Bu modelde önemli olan adından da anlaşılacağı gibi bölgeden dışarıya yapılan ihracatlardır. Bölgedeki ilerlemenin itiş gücü diğer bölge ve ülkelerin bölgenin mallarına olan talebi olmaktadır. Bölgede ihracata yönelik mal ve hizmetlerin olması diğer yatırımcıları da bölgeye çekmekte bölgede belli alanlarda uzmanlaşma görülmektedir. Bölgede ihracatın gelişmesi bölgenin hem özel sektörün hem de devletin dikkatini çekmesini sağlayarak bölgeye yönelik özel sektör yatırımlarının ve kamu tarafından altyapı yatırımlarının artmasını sağlayacaktır. Bölgedeki büyük firmalar ihracata yönelecek küçük çaplı üretim yapan firmalar ise diğer bölgelerden gelen talepleri karşılamaya yönelecektir (Gündüz, 2006:21).

Şekil 2.2’de görüldüğü gibi İhracat Merkezi Modelinde bölgenin ve ülkenin dışına ticarete yönelik üretim yapan sektörler ekonomiye gelir ve kaynak sağlarken, yan sektörler ise ihracat satışlarına bağlı olarak yerel malların üretimini ve diğer hizmet ve üretim faaliyetlerini gerçekleştirir. İhracata yönelik üretim için gerekli olan veya bölge içinden temin edilemeyen gerekli ürünler ise bölge dışından temin edilir. Bu modelde İhracat yapan sektörler bölgenin lokomotifi haline gelecek ve diğer sektörlerin de gelişmesine katkı sağlayacaktır.

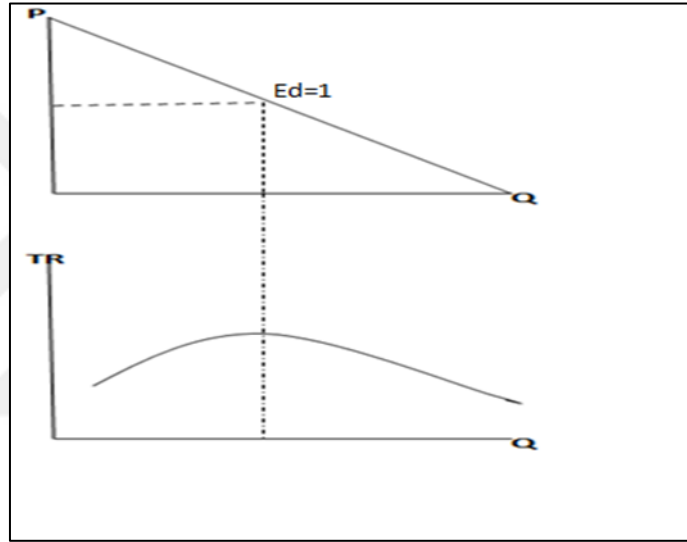

Şekil 2.2: İhracat Merkezi Modeli

Kaynak: Gündüz, A. Y. (2006). Bölgesel Kalkınma Politikası

2.1.2.2. Sektörler Teorisi

Bu teoriye göre ülkenin ekonomisinin gelişmesindeki ana etken sektörlerdir. Üretilen ürünlerin talep esneklikleri oldukça önemlidir. Talep esnekliği düşük bir malın örneğin tarım ürünlerinin üretim miktarı artmasına rağmen getirisi artmamakta çünkü yaşanan arz artışı sonucunda fiyat düşmekte birim başına gelir azalmaktadır (Gündüz, 2006:22). Sektörler teorisi ihracat merkezleri teorisinden farklı olarak daha çok ihtisaslaşma, iş bölümü, ekonomik faaliyet hacmi gibi iç dinamiklerini dikkate almaktadır.

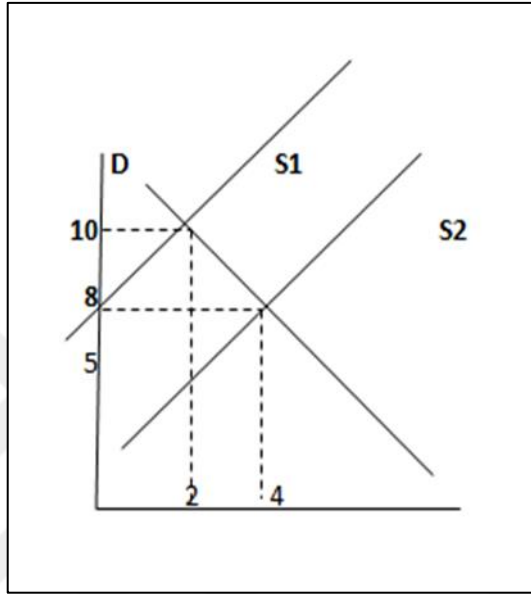
Şekil 2.3: Ürün Fiyat Değişimi

Kaynak: Gündüz, A. Y. (2006). Bölgesel Kalkınma Politikası

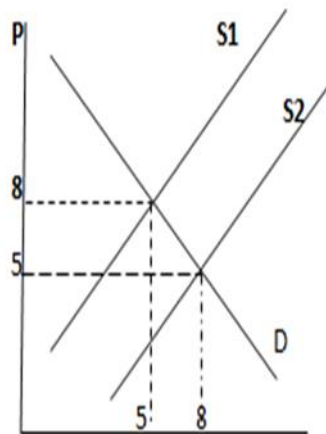
Şekil 2.3’de ürün fiyat değişimi görülmektedir. Birinci şekilde dikey eksenle fiyat(P), yatay eksenle ise miktar (Q) yer almaktadır. İkinci şekilde ise dikey eksenle gelir (TR), yatay eksenle ise miktar (Q) yer almaktadır. En yüksek gelir miktarı esneklik değerinin ($Ed=1$) olduğu noktada oluşmaktadır. Tarımsal ürünlerde esneklik düşük olduğu için arz doğruları $Ed=1$ ’in altında oluşmaktadır. Toplam gelir fiyat ile miktarın çarpılmasıyla ($TR = P \times Q$) elde edilir.

Şekil 2.4’de talebi esnek ürünlerde arz değişiminin gelire etkisini göstermektedir. Talebi esnek ürünlerde arz artışı fiyat düşüşüne sebep olacak talebi esnek olması sebebiyle satılan malların miktarındaki artış talebi esnek olmayan ürünlere göre daha yüksek olacak ve bu da daha fazla gelir elde edilmesini sağlayacaktır. Şekil 2.4’de

başlangıçta fiyat $P=10$ iken talep miktarı $Q=2$ olarak gerçekleşmiş, arz artışı sebebiyle fiyat $P=8$ seviyesine düşerken talep miktarı $Q=4$ olarak gerçekleşmiştir. İlk durumda gelir miktarı $TR = P \times Q$ formülünden 20’iken ikinci durumda 32’ye yükselmiştir. Bu durum talebi esnek ürünlerde üretim artışı yapan bir ülkenin gelirinin de artacağını göstermektedir.

Şekil 2.4: Talebi Esnek Ürünlerde Arz-Talep Fiyat Değişim Tablosu 1

Şekil 2.5: Talebi Esnek Olmayan Ürünlerde Arz-Talep Fiyat Değişim Tablosu 2

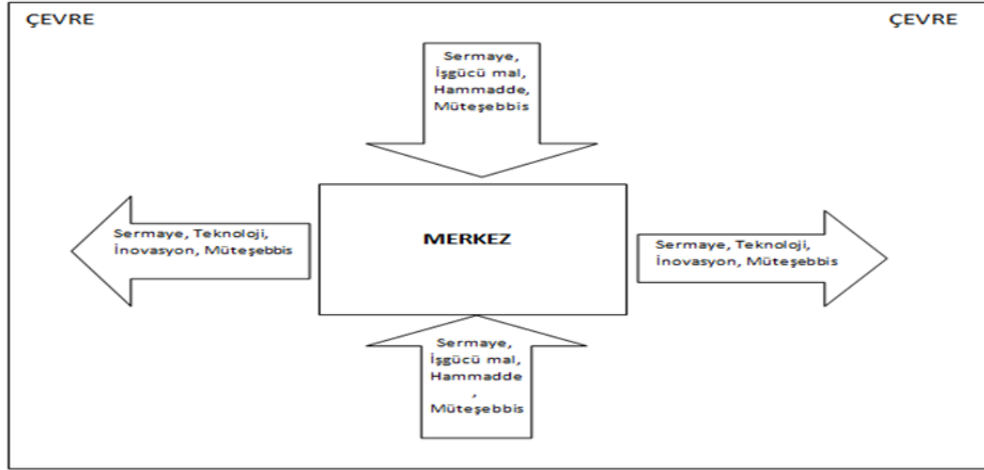
Şekil 2.5’de ise ilk durumda fiyat $P=8$ iken talep miktarı $Q=5$ olarak gerçekleşmiş arz artışı sebebiyle fiyat $P=5$ seviyesine düşerken talep miktarı $Q=8$ olarak gerçekleşmiştir. $TR=P*Q$ formülünde ilk durum için 8 birim fiyatı ve 5 birim mal miktarını yerine koyarsak $TR=8*5=40$ Birim gelir elde edilmektedir. 5 birim fiyat karşılığında ikinci durumda 8 birim mal satılacaktır. Gelir formülünde yerine koyduğumuzda $TR=5*8=40$ olacak yani gelir değişmeyecektir. Sonuç olarak, bir bölgenin ürünlerinin esnekliğinin düşük olması bölge ekonomisini etkilemektedir. Üretim artışı gelire dönüşmemekte bir nevi kısır döngü yaşanmaktadır.

Bu kısır döngünün kırılabilmesi için üretilen ürünlerin çeşitlendirilmesi örneğin buğday üretimi yapılan yerlerde buğday üretimine ek olarak pamuk, incir, üzüm gibi bölgeye uygun talebi daha esnek ürünler üretilmesi gerekmektedir. Bu tercihin temel sebebi buğdayın talep ve gelir esnekliğinin pamuk, incir ve üzüm gibi ürünlerden düşük olmasıdır.

2.1.2.3. Merkez Çevre Teorisi

Merkez-Çevre Modelinde merkez; teknolojik gelişmenin olduğu, yüksek sermaye birikiminin yaşandığı, nüfus artışı hızının göç gibi faktörlerle yüksek gerçekleştiği, gelir ve üretiminin yüksek olduğu yerlerdir. Çevre ise merkeze yakın merkezden potizif ve negatif yönden etkilenen yerlerdir.

Merkez-Çevre Modeli Friedman tarafından ortaya konulan bir modeldir. Merkezde gelişmiş teknoloji, sermaye oluşumu, yüksek nüfus artışının sağlanması, yüksek verimlilik ve yüksek gelir seviyesi merkezde yer alan bölgenin özellikleridir. İstanbul, İzmit ve Kocaeli örneği bu model için güzel bir örnek oluşturmaktadır. İstanbul’un hızlı gelişimi sonrası İstanbul’daki sanayi zamanla Kocaeli ve İzmit’e kayarak bu illerinde gelişmesini sağlamıştır (Gündüz, 2006:23). Ekonomik faaliyetlerin belirli alanlarda yığılması sonucu taşıma işçilik ve diğer maliyetlerde azalmasını sağlayan yapı merkez çevre teorisinin özünü oluşturmaktadır. Bu yığılmanın sağlayacağı birçok avantaj bulunmaktadır. Seri üretimin gerçekleşmesi için gerekli olan uzmanlaşmış işçi havuzu, uzmanlaşmış girdi sağlayan firmaların varlığı ve taşıma hizmetlerinde sağlanan uzmanlaşma ve güçlü altyapı bu yığılmayı sağlayan etkenlerdir. (Tülüce, 2016:68-70)

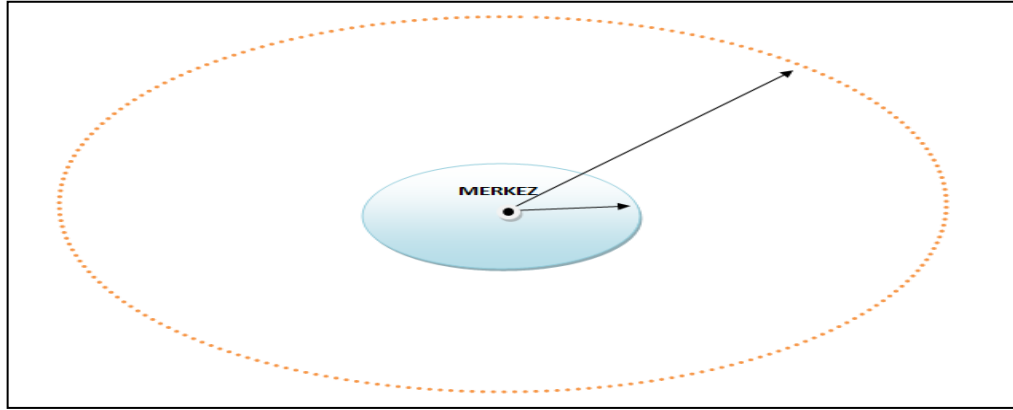
Şekil 2.6: Merkez-Çevre Modeli

Kaynak: Tülüce, N. S. (2016). Yeni Ekonomik Coğrafya s. 64

Çevreden merkeze sermaye ,işgücü,hammadde,müteşebbis akışı olarak merkezin daha da gelişmesi gerçekleşirken çevrenin ise zayıflamasına ve geri kalmasına sebebiyet verebilir. Ancak belirli bir doygunluğa ulaştıktan sonra merkezden çevreye sermaye,teknoloji inovasyon ve müteşebbis akışı olmaya başlar ve çevrede merkez sayesinde gelişir. Birinci duruma örnek olarak İzmir'in merkez olduğu Afyon ve Manisanın çevre olduğu durum verilebilir. İkinci duruma ise örnek olarak İstanbul'un merkez olduğu Kocaeli,Tekirdağ ve Sakarya'nın çevre olduğu durum örnek verilebilir.

2.1.2.4. Merkezi Yerler Teorisi

Merkezi yerler teorisi şehirlerin önemini açıklayan bir teoridir. Merkezler mal ve hizmet çeşitlenmesinin çok olduğu ve çevresine hizmet sağlayan yerlerdir. Merkezdeki malların çevre tarafından satın alınması çevreden merkeze nakit akışına sebep olur. Bu teori Alman coğrafyacı Walter Christaller tarafından oluşturulmuştur. Merkezi yer olmanın şartı çevreye mal satışının olmasıdır (Akpınar, Taşçı, Özsan, 2011: 20-21). Merkezde yer alan mal ve hizmetler için talep eşik değerin üzerinde yer almalıdır aksi takdirde o mal ve hizmet üretimi durur. Şekil 2.7'de yer alan küçük çemberdeki ok temsili olarak eşik değerdeki talebi oluşturarak hizmetin verilmesi için gerekli talebi oluşturacak minimum nüfusu barındıran alandır. Büyük çember ise hizmet ve mal alımı için insanların istekli olacağı alanı temsil etmektedir (Korompai, 2016: 26).

Şekil 2.7: Merkezi Yerler Gösterimi

Kaynak: Merkezi Yerler Gösterimi, O'Sullivan (1996), s. 210

Talebin eşik değerin üzerinde yer almaması halinde bir yer merkezi yer olma konumunu kaybeder. Şekil 2.7'de bir merkezin hizmet vermesi gereken alan temsili olarak birinci kısa okla gösterilirken uzun okla gösterilen alan insanların merkezden hizmet ve mal alımı için istekli olduğu alanı göstermektedir. İl ve ilçe merkezleri bu modele örnek verilebilir.

2.1.2.5. Yeni Sanayi Odakları Teorisi

Sanayi odakları birbiri ile girdi ve çıktı ilişkisi bulunan çok sayıda firmanın belirli bir bölgede yoğunlaşmasıdır. Bu firmalar ortak pazar ve tedarik amaçları taşımaktadır. Bu bölgelerde yerel uzmanlaşma ve yeniden üretim için gerekli olan firmalar arası karşılıklı öğrenmeler bulunmaktadır. Bu bölgelerin en önemli özelliği ürettiği ürünlerin uluslararası piyasalarda rekabet edebilecek yapıda olmasıdır. Bir diğer önemli özellik ise bölgenin yaratıcılık kapasitesidir. Teori Alfred Marshall'ın Endüstriyel bölge kavramından esinlenmiştir. Marshal tarafından endüstriyel bölgeler yüksek derecede uzmanlaşmış firmalar içeren, üretici ve tüketiciler arasında alışverişin yoğun olduğu, firmalar arasında işbirliğinin gelişmiş olduğu, İş gücünün esnek olduğu alanlar olarak tanımlanmıştır(Akpınar, Taşçı ve Özsan, 2011: 23).

Yeni sanayi odakları geçmiş dönemde diğer illere veya bölgelere göre az gelişmiş bir haldeyken bu az gelişmiş alanların hızla gelişerek sanayi ve üretim merkezi olması ve ihracatının gelişmesidir. Bu bölgeler genelde belirli üretim konusunda uzmanlaşarak uluslararası düzeyde önem kazanmışlardır. Bu bölgelerin başarısında üretim örgütlenme

yapısı, uzmanlaşma seviyesi, bilgi birikim düzeyi, İnovasyon yeteneği ve teknolojik gelişimdir. Denizli ve Gaziantep ilimiz yeni sanayi odaklarına örnek olarak verilebilir (Eraydın, 2002).

2.1.2.6 Kalkınma Kutupları Teorisi

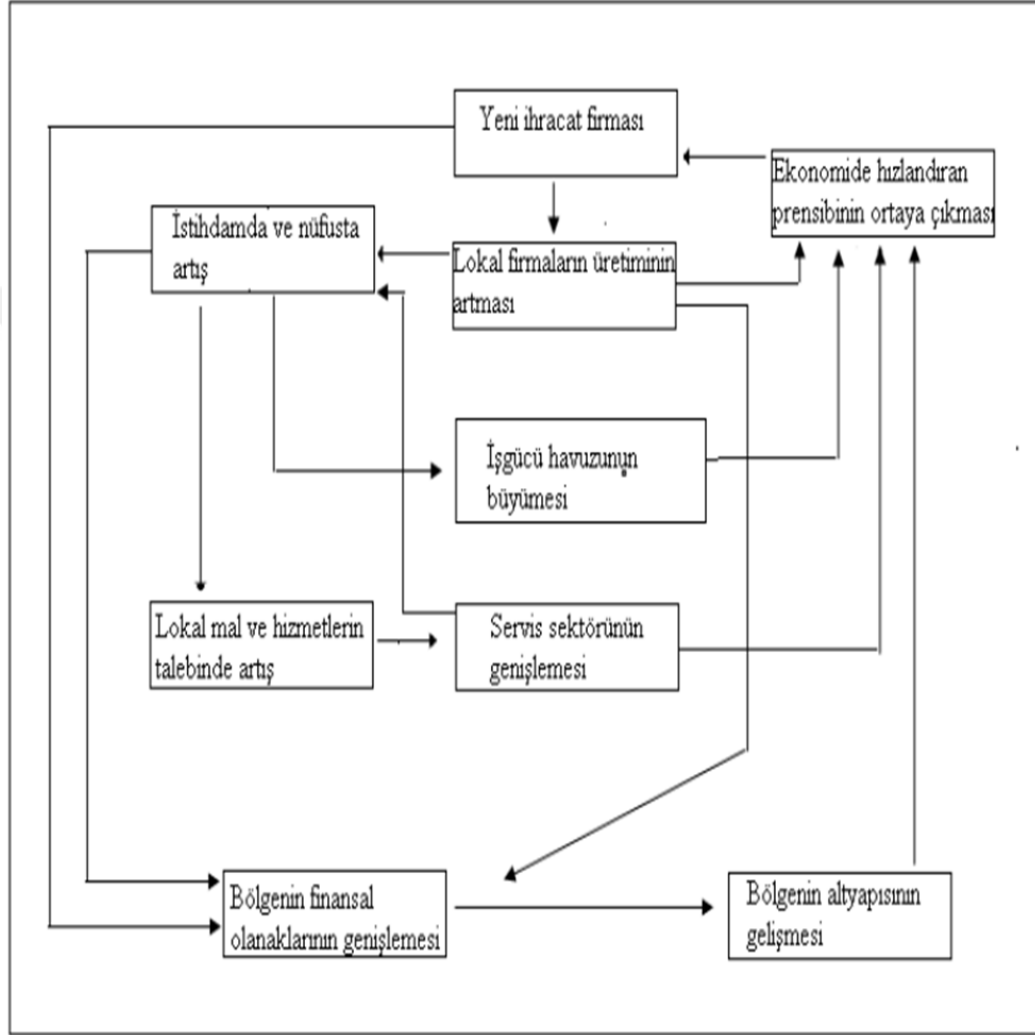
Kalkınma kutbu az gelişmiş bir bölgede gelişmeyi başlatarak burada sağlanan başarının ardından tüm bölgeye yayılmasıdır. Kalkınma kutupları çevreye çeşitli etkilerde bulunmaktadır. Kalkınma kutupları çevresinden üretim için gerekli olan girdileri satın alarak çevredeki işletmelerin gelişmesini sağlar bu etki bu çevre bölgelerde istihdamın ve sanayinin gelişmesini sağlamaktadır (Erdoğan, 1993:459-465). Kalkınma kutuplarında her kutbu sürükleyen bir sektör bulunmaktadır. Bu sürükleyici sektör bölgeye yenilikçi teknolojileri ve uygulamaları getirir. Çok sayıda sektörü de kendiyle beraber geliştirir ve çevresinde büyüme etkisi oluşturur. Bir bölgede sürükleyici sanayiler sayesinde kutuplaşma başlar bir noktadan sonra çevresindeki sosyal ve ekonomik yapıyı da etkilemeye başlar bu sebeple kalkınma kutbu ve kutbun etki alanı kutuplaşma mekanizmasını oluşturur (Çalışkan, 2008: 24-32).

2.1.2.7 Keynesyen Bölgesel Kalkınma Teorisi

İkinci dünya savaşından sonra gelişme ve kalkınmanın kendi başına olmayacağı kavranarak Keynesyen politikalara ağırlık verilmiştir. Ekonomik süreç Keynesyen iktisatta talep yanlı oluşmaktadır. Bu durum bölgeler için de geçerlidir. Keynesyen kalkınmada yeni bir ihracat firmasının yaptığı ihracat ile bölgeye sağladığı gelir talep artışına sebep olarak bölgesel kalkınmayı teşvik eder. Yeni ihracat firmalardan girdi için mal talep edeceği için firmalarda gelir artışına bu artış da istihdam ve nüfus artışına sebep olur. Bölgenin finansal olanakları genişleyerek altyapının güçlenmesi sağlanır bu etkiler ekonomide hızlandıran prensibinin ortaya çıkmasını sağlar. Bu prensibe göre gelirdeki artışlar tüketim harcamalarını artırır, tüketim harcamalarının artışı ise yatırımları uyarır (Vurucu, 2013 : 7-8).

Şekil 2.8’de yeni ihracat firmasının bölgede faaliyete başlaması yerel firmaların mallarına yönelik talep oluşturacaktır ve üretiminin artmasını sağlayacaktır. Bu durum istihdam artışı ve nüfusta artış ile sonuçlanacaktır. Nüfus ve istihdam artışı işgücü havuzunda genişlemeye, servis sektörünün gelişmesine ve lokal mal talep artışına katkıda

bulunacaktır. İhracat firması ve bölgesel firmaların faaliyetleri neticesinde bölgenin finansal kaynakları gelişecektir. Tüm bu gelişmeler neticesinde ekonomide hızlandırıcı prensibi ortaya çıkacaktır ve yeni bir ihracat firmasının daha bölgede oluşması ile sonuçlanacaktır.

Şekil 2.8: Keynesyen Bölgesel Kalkınma İşleyişi

Kaynak: Aslı Nazlı Vurucu, Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Bölgesel Eşitsizlik Üzerine Etkisi (İstanbul, 2013) s.7-8

2.2. Bölgesel Kalkınma Araçları

Küreselleşen dünyada bir yandan uluslararası ilişkiler artarken, özellikle gelişmekte olan ülkelerde bölgesel dengesizliklerin artışı bölgesel kalkınma anlayışının önemini artırmıştır. Bölgesel kalkınmanın öneminin artması politik yaklaşımların, yeni kurumların ve yeni araçların ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Bölgesel kalkınma araçları

arasında kalkınma ajansları, bölge kalkınma idarileri ve bölgelere göre belirlenen yatırım teşvik sistemi sayılabilir.

2.2.1. Kalkınma Ajansları

Bölgesel kalkınma araçlarından biri olarak sayılan kalkınma ajansları görece yeni kurumlar olarak değerlendirilebilir. Türkiye’de istatistikî bölge birimleri sınıflandırması düzey 2’ye göre oluşturulan 26 bölgede kalkınma ajansları kurulmuş ve faaliyetlerine devam etmektedir. Bu bölümde kalkınma ajanslarının idari ve beşerî yapısı, amacı, mali yapısı, destek yapısı ve destek türleri hakkında bilgi verilecektir.

2.2.1.1. Türkiye’de Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu İdari ve Beşerî Yapısı

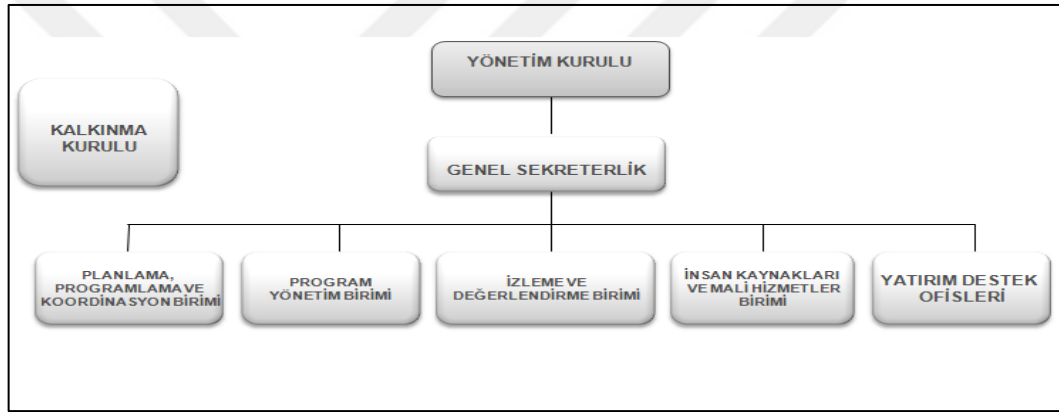
Uzun ve yorucu savaşlardan bıkan Avrupa devletleri kalıcı barışı sağlamak amacıyla 6 ülkenin birleşmesiyle oluşan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğunu kurmuştur. Ardından, altı üye devlet Roma Antlaşması’nı imzaladı ve çeşitli mal ve hizmetleri içeren ortak bir pazara dayanan Avrupa Ekonomik Topluluğu’nu (AET) oluşturmaya karar verdi. Altı ülkede, gümrük vergileri 1 Temmuz 1968’de kaldırıldı ve 1960’larda, özellikle ticaret ve tarımda ortak bir politika geliştirildi. Daha sonra topluluk Avrupa Birliği adını almıştır. Yeni ülkelerin katılmasıyla Avrupa Birliği hızla büyümüş günümüzde 28 üye devlete sahip bir birlik haline gelmiştir. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu istatistik ihtiyacını karşılamak amacıyla EUROSTAT’ı(Statistical Office of the European Communities) 1953’te kurmuş daha sonra EUROSTAT Avrupa Birliği’nin resmi istatistik ofisi olmuştur. Çeşitli ülkelerin katılımıyla oluşan birlikte bölgesel farklılıklar mevcuttu ve tüm bölgeleri aynı perspektifle değerlendirmek ve tek bir politikayla fon sağlamak hatalı sonuçlar üretmekteydi. Bu sebeple 1970’lerin başında, Eurostat, topluluk için bölgesel istatistikler üretmek amacıyla AB topraklarının bölünmesi için tek ve tutarlı bir sistem olarak NUTS sınıflandırmasını oluşturmuştur.2003 yılında bu sistem resmi olarak kabul edilmiştir ve yürürlüğe girmiştir. Bu sistem, her bölge ve alt bölge için verileri karşılaştırmayı ve bölgeler arasındaki farkları tespit etmeyi amaçlamaktadır. Sistem aynı zamanda Avrupa Birliği’nde NUTS (istatistikler için bölgesel birimlerin adlandırılması- istatistiksel bir bölgenin birimlerinin sınıflandırılması- NUTS) olarak da kullanılmaktadır (Eurostat, 2018).

Türkiye'nin Avrupa Birliğine girme çabaları için çok sayıda ön şartlardan biri de bu istatistikî bölge sınıflamasının sağlanmasıdır. Bu sebeple NUTS (Nomenclature of Territorial Units for Statistics- İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırılması- İBBS) birimleri Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılım süreci ve uyum süreci öncelikli görevler arasındaydı. Bu bağlamda, DPT ve TÜİK İstatistikî Bölgesel Bölümlerinin kurulması için hazırlık süreci Nisan 2001'de başlamış ve NUTS sistemi Eylül 2002'de yasallaştırılmıştır. Avrupa Birliği bütünleşme yaklaşımları ve sosyal kalkınma politikaları çerçevesinde bölgeler arası farklılıkları azaltılmasını istemekte, ayrıca yardımlarını daha sistematik yapabilmek amacıyla da bu sistemi üye ülkelere kriter olarak şart koşturmaktadır. Çünkü Birlik, bu sistemle bölgeler arası farklılıkları daha iyi analiz edebilmeyi sağlayacak ve yardımlarını ortak bir çerçevede yapabilecektir. Sonuç olarak; Avrupa Birliği istatistik sistemiyle uyumlu olacak şekilde Türkiye; 12 Düzey 1 Bölge ve 26 Düzey 2 Bölgeye ayrılmıştır. Bu ayrım bir idari sınıflama olmayıp istatistikî bir sınıflamadır.

Avrupa Birliği sürecindeki fasıllardan biri de “Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu”dur. Bölgesel politika, temel olarak bölgeler arasındaki Sosyo-ekonomik farklılıkların azaltılmasına yönelik bütün çalışmaları kapsamaktadır. Avrupa Birliği'ne aday ülkelere yapısal fonlar aracılığıyla yardım etmekte olup bu fonları bölgesel idari ve hizmet kuruluşları sayesinde bölgeye aktarmaktadır. Türkiye'nin Avrupa Birliği adaylığı sebebiyle bölgelere yapılacak fonlamalarına aracılık sağlayacak kuruluşlara ihtiyaç duyulmuş Tarım ve Kırsal kalkınma Kurumu (TKDK) ve Kalkınma ajansları bu çerçevede kurulmuştur. Ek:5'te Türkiye'nin istatistikî bölge sınıflamasında Düzey 1 ve düzey 2 bölgeleri bir tablo halinde gösterilmiştir. 5449 sayılı kanun gereğince kalkınma ajansları düzey 2 bölgeleri esas alınarak kurulmuştur. Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçişle bakanlıklar yeniden düzenlenmiş Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü kurulup Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'na, 26 kalkınma Ajansı da Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile bu genel müdürlüğe bağlanmıştır (Avrupa Birliği Başkanlığı, 2018).

Türkiye de toplamda 26 adet kalkınma ajansı bulunmaktadır. Kalkınma Ajansları 5449 sayılı kanun ile kurulmuş Kalkınma Bakanlığı'na bağlı bir kuruluş iken 9 Temmuz 2018 tarihinde cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçilmesiyle Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü kurulmuş, tüm ajanslar bu müdürlüğe bağlanmış müdürlük ise Sanayi

ve Ticaret Bakanlığı teşkilatına bağlanmıştır. Kalkınma Ajanslarının karar alma organı yönetim kuruldur Yönetim Kurulu illerin valileri, belediye başkanları, İl Özel Meclisi başkanlarını ve Ticaret ve Sanayi Odası başkanını içerir. Yönetim kurulu başkanlığı, bölgedeki illerin valileri tarafından bir yıl süreyle sırasıyla yürütülür. Kalkınma ajanslarının yönetiminin temelini oluşturan genel sekreterlik, genel sekreter, uzmanlar, destek personeli ve yönetim kurulundan sorumlu yatırım destek birimlerinden oluşur. Her ilde o bölgenin kalkınma ajansına bağlı olarak yatırım destek ofisleri kurulmuştur yatırım destek ofisleri; koordinatör, uzman personel ve yardımcı personeller eliyle faaliyetlerini sürdürmektedir. Yatırım destek ofisleri tarafından sağlanan tüm yatırım destek hizmetleri ücretsizdir(SERKA, 2013).

Şekil 2.9: Kalkınma Ajansları Yönetim Yapısı

Kaynak: Sayıştay, 2020

Şekil 2.9’da gösterilen kalkınma ajansları yönetim yapısı örneğinde tüm ajanslar arasında bir birlik bulunmamakla birlikte genel ağırlıklı yapı bu şekildedir.

Planlama Programla ve Koordinasyon Birimi kalkınma ajansının bölge için hazırladığı plan ve programların hazırlanmasını sağlar. Ayrıca diğer kamu kurumlarının bölgeye yönelik plan program ve projelerinin hazırlanmasına katkı sağlar. Bölgeye yönelik verilerin toplanmasını, değerlendirilmesini gerçekleştirerek plan ve programları bu değerlendirmelere göre hazırlar.

Program yönetim birimi kalkınma ajansı tarafından hazırlanan plan ve programlara göre oluşturulan destek programlarının yürütülmesinden sorumludur. Destek Programının hazırlanmasında, başvuruların alınmasında, projelerin değerlendirilmesi süreçlerini yürütür, destek almaya hak kazanan başvuru sahibi ve ortakları ile proje

sözleşmesinin imzalanmasını müteakip projenin takip görevini ajansın İzleme ve değerlendirme birimine devreder.

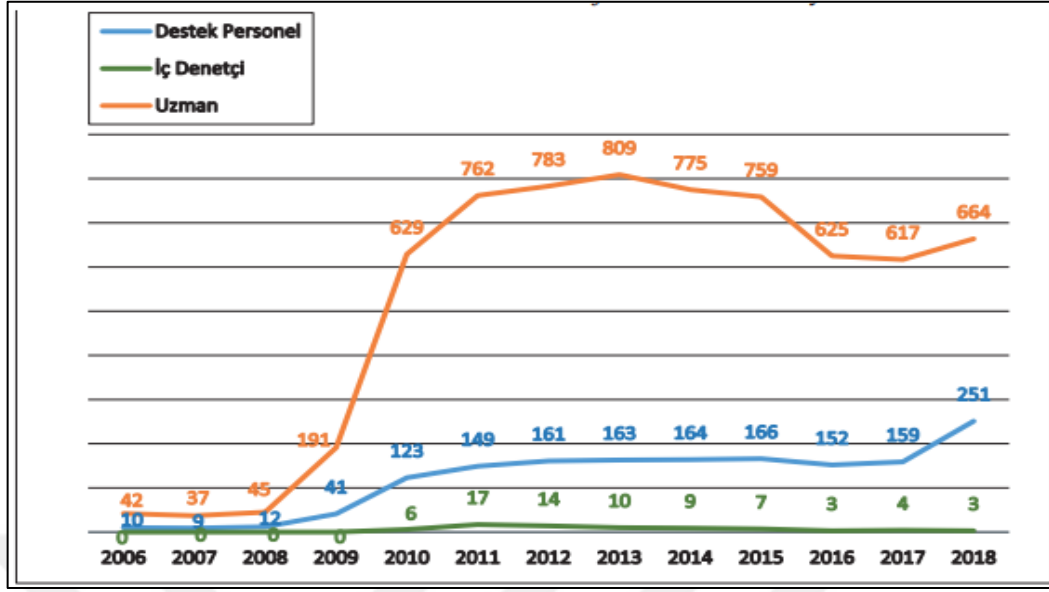
İzleme ve değerlendirme birimi sözleşmesi imzalanan projelerin takibini gerçekleştirerek projenin kapanışı gerçekleşinceye dek projenin takibini gerçekleştirir. Uygulanan projelerin raporlamalarını, ödeme birimine gönderilmesini ve proje sonrası değerlendirilmesini gerçekleştirir.

Muhasebe ve Ödeme Birimi projelere ait ajans tarafından sözleşmeye bağlayan ödemelerin gerçekleştirilmesini sağlar. Projelerin mali açıdan denetimini gerçekleştirir. Ayrıca ajans personelinin maaşlarının ödenmesini gerçekleştirir.

Yatırım Destek Ofisleri ise ile yeni yatırımcıların çekilmesine yönelik tanıtım faaliyetlerini ve bu faaliyetler için gerekli materyallerin hazırlanmasını gerçekleştirir. İle gelen yatırımcıların kamu kurum ve kuruluşlarındaki iş ve işlemlerini takip eder. İle yapılan yatırımlarda sağlanan teşviklere yönelik yatırımcıların bilgilendirilmesini gerçekleştirerek, uygun yatırım konularına sahip yatırımcıları teşvik belgesi almaya yönlendirir ve teşvik belgesi işlemlerini takip eder. Ajansın ilde desteklediği projelerin hazırlanmasında bilgilendirme faaliyetlerini gerçekleştirir. İlin her türlü ekonomik verilerini derleyerek raporlar hazırlanmasını gerçekleştirir (Kalkınma Ajansları Yönetim Klavuzu, 2009)

Kalkınma ajansları tüm personellerini Kalkınma Ajansları Personel Yönetmeliğine göre gerçekleştirir. Destek personeli kalkınma ajansının idari ve mali işlerini, halkla ilişkiler, sekreterlik gibi diğer işlerini yürütmektedir. Uzman personel ajansın mesleki ve teknik bilgi gerektiren iş ve işlemlerini yürütür. Hukuk müşaviri ise ajansın taraf olduğu davaları takip eder ve ajansı temsil eder. Ayrıca ajans tarafından gerçekleştirilen her faaliyetin mevzuata uygun olarak gerçekleştirilmesine destek sağlar ve diğer hukuki işlemleri yürütür.

Kalkınma ajanslarında yer alan tüm birimler ve personel kanun ve yönetmeliklerde kendilerine verilen diğer görevleri yürütmekle yükümlüdür (Kalkınma Ajansları Personel Yönetmeliği, 2019).

Şekil 2.10: Kalkınma Ajansları Personel Sayıları

Kaynak: Sayıştay, 2019

Kalkınma Ajansları yeni kurulan kurumlar olarak kamu tüzel kişiliğine haiz yarı-özerk yapıda oldukları için tam olarak yeknesak bir uygulama birliği yoktur. Kalkınma Ajansı faaliyetleri değişiklik arz etmekle birlikte verilen mali destekler konusunda çok büyük farklılıklar taşımamaktadır. Kalkınma Ajansları desteklerinin büyük çoğunluğu projeler üstünden yapılmaktadır. Proje usulü verilen destekler yeni bir kamu harcama kültürünün oluşmasına katkı sağlamaktadır. Proje yazım kültürünün yaygınlaşması, beşeri altyapının oluşmasına olanak sağlamakta, yazılan her proje destek bulamamakta ancak bağımsız değerlendiriciler tarafından olumlu bulunan projeler destek alabilmektedir. Bu sayede sürdürülemez projeler engellenmekte sürdürülebilir projeler desteklenmektedir. Bu projelerin bölgesel planlara uygunluğu kontrol edilmekte böylelikle kâğıt üzerindeki planların gerçekleşmesine imkân vermektedir. Kalkınma ajansları Avrupa Birliği destekli programlara bizzat personeli vasıtasıyla projeler hazırlamakta Avrupa Birliği'ndeki fonlardan ülkemize kaynak girişini sağlamaktadır.

2.2.1.2. Kalkınma Ajanslarının Amaçları

Kalkınma Ajanslarının amacı; kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki iş birliğini geliştirerek kaynakların verimli kullanılmasını sağlamak bölge gelişmişlik farklarını azaltmak bölgede ulusal planları uygulanmasına yardımcı olmaktır.

Yerel yönetimlere planlamalarda teknik destek sağlamak, bölge planlarının uygulanması, bölgenin kapasitesinin belirlenmesi, bölgelere tahsis edilen ödeneklerin bu planlara uygun olarak dağıtılması, bölgenin ulusal ve uluslararası tanıtımını yapmak, bölgenin rekabet gücünü artırmak, yatırımcılara yardımcı olmak da kalkınma ajanslarının amaçlarındandır (AHİKA, 2018).

Kalkınma ajanslarının en önemli görevi bölgenin kalkınmasını sağlamaktır. Bu sebeple kalkınma anlayışında gerçekleşen değişiklikler kalkınma ajanslarının kurumsal yapısını ve hibe ve destek mekanizmasını değiştirebilir. Kalkınma ajansları bölgesel kalkınmanın sağlanması için ara hedefler belirleyebilir. Bu ara hedefler her bölgenin potansiyeline göre farklılık gösterebilir.

Kalkınma ajansının amaçları kalkınma anlayışına göre belirlenmektedir. Bu sebeple ülkelere göre ve bölgelere göre değişiklikler göstermektedir. Hatta bölge kavramının tanımına göre değişebilmektedir. Gelişmekte olan ülke ve bölgelerde ana amaç kalkınma iken gelişmiş ülke ve bölgelerde kalkınmanın nasıl olduğu daha önem kazanmaktadır. Gelişmiş bölgelerde kalkınmanın sürdürülebilir bir yapıda olması öncelikli amaç olarak yer almaktadır.

2.2.1.3. Kalkınma Ajanslarının Mali Yapısı

Ajansların mali yapılarına ilişkin temel hükümler 5449 sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluş, Koordinasyon ve Yükümlülükleri Kanunu'nda yer almaktaydı. Bu kanun kaldırılarak ajansların mali ve idari işleyişi 4 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile düzenlenmiştir. Kalkınma ajansları ile ilgili maddeler 4 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin 184-207. Maddeleri arasında düzenlenmiştir. Kalkınma ajanslarının kurulması, koordinasyonu ve yükümlülükleri hakkındaki 4 sayılı kararnamenin 201'inci maddesinde Gelirler ve yönetilecek fonlar ile ilgili bilgi verilmiştir. Aynı kararnamenin 202'inci maddesinde Ajansın giderleri hakkında, 203'üncü maddesinde Mali saydamlık ve hesap verme sorumluluğu 204'üncü maddesinde bütçe ve 205'inci maddesinde Bütçenin hazırlanması ve kabulü konuları yer almaktadır (Başkanlık Kararnamesi No. 4, 2018).

Yasal hükümlerin ayrıntıları Kalkınma Ajansı'nın Bütçe ve Muhasebe Yönetmeliğinde, 28 Eylül 2006 tarihli ve 26303 sayılı Resmî gazetede bulunabilir.

Kalkınma ajanslarının bütçelerinin oluşturulması ve raporlanması, finansal kaynakların yönetimi ve kontrolü, hesap ve kayıtların yönetimi ve raporlanması için muhasebe standartları ile yönetim ve diğer kişilerin bilgi ve ihtiyaçlarını dikkate alarak yıllık hesapların zamanında ve doğru bir şekilde hazırlanması ve raporlanması ajansın işlem yapmaktan sorumlu personelinin görev, yetki ve sorumlulukları bu yönetmelikte düzenlenmiştir(Kalkınma Ajanslarının Bütçesi ve Muhasebesi Yönetmeliği, 2006).

2.2.1.4. Türkiye’de Kalkınma Ajansları Gelirleri

Kalkınma ajanslarının fonlarının çoğu merkezi bütçeden aktarılan fonlardan oluşur. Geri kalan kısım, belediyelerin bütçelerinden devredilen kurumların payları, illerin özel idareleri ile sanayi ve ticaret odalarının ajansın yetkisine giren paylarından oluşmaktadır. 2018 Sayıştay 2018 Yılı Kalkınma Ajansları Genel Denetim Raporu’nda kalkınma ajanslarına yerel birimlerden ayrılması gereken paylarda büyük sıkıntılar olduğu bu kaynakların çoğunlukla aktarılmadığı ile ilgili tespitler mevcuttur. Bu bağlamda Kalkınma ajanslarının temel gelirinin merkezi bütçeden ayrılan pay olduğu aşikârdır. Kalkınma Ajansları gelirleri 4 Numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 201. Maddesinde belirlenmiş 25 Ocak 2006 tarihli ve 5449 sayılı Kanunda sayılan gelire ek olarak, bu kararname kurumun gelirini ve yönetilecek fonları da tanımlamaktadır. Bu kararnameye göre ajansların gelirleri ve yönetecekleri fonlar şunlardır: Bir önceki yıl gerçekleşen genel bütçe vergi gelirleri tahsilâtından, vergi iadeleri ile mahalli idarelere ve fonlara aktarılan paylar düşüldükten sonra kalan tutar üzerinden, binde beş oranında her yıl ayrılacak transfer ödeneğinden, Cumhurbaşkanlığınca her bir ajans için nüfus, gelişmişlik düzeyi ve performans ölçütlerine göre belirlenecek pay, Avrupa Birliği ve diğer uluslararası fonlar tarafından sağlanacak fonlar, faaliyet gelirleri, ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlardan yapılan bağış ve yardımlar ile bir önceki yıla ait gelir ajansın gelirindedir (4 Nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 2018).

Tablo 2.1: 2008-17 Dönemi Kalkınma Ajansları Gelirlerinin Oransal Dağılımı

Merkezi Pay	%67
İl özel İdareleri	%5
Belediyeler	%27
Ticaret ve Sanayi Odaları	%1

Kaynak: (Sayıştay, 2019a: 5)

2.2.1.5. Türkiye’de Kalkınma Ajansları Giderleri

Kalkınma ajansları gelirlerini 4 Numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi’nde belirtilen harcamalar için kullanmaktadırlar. 4 Numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi’ne göre, kurumların giderleri şunlardır: plan, program ve proje maliyetleri, proje ve faaliyet destek maliyetleri, araştırma ve geliştirme maliyetleri, reklam ve eğitim maliyetleri, taşınır ve taşınmaz mal ve hizmet maliyetleri, idari ve personel maliyetleri ve diğerleri görevle ilgili maliyetler. Ayrıca ajansların istihdam limitleri yanında yıllık personel giderleri ile ilgili olarak 4 Numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde çeşitli kısıtlamalara gidilmiştir. Yıllık personel giderleri toplamının gerçekleşen en son yıl bütçe gelirlerinin yüzde on beşini aşamayacağı hüküm altına alınmıştır (4 Nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 2018).

Tablo 2.2: 2008-17 Dönemi Kalkınma Ajansları Giderlerinin Fonksiyonel Dağılımı

Genel Yönetim Hizmetleri	%30
Plan Program ve Proje Hizmetleri	%2
İzleme Değerlendirme ve Koordinasyon Hizmetleri	%0.3
Araştırma ve Geliştirme Hizmetleri	%1
Tanıtım ve Eğitim Hizmetleri	%4
Proje ve Faaliyet Destekleme Giderleri	%63

Kaynak: (Sayıştay, 2019a: 5)

Tablo 2.2’de Kalkınma Ajanslarının giderlerinin fonksiyonel dağılımı incelendiğinde % 63 oranında proje ve faaliyet destekleme giderlerinin ilk sırada yer aldığı görülmektedir. İkinci sırada genel yönetim hizmetlerinin oranı ise %30’dur. Genel yönetim giderleri içerisinde personel maaşları ve kira, ısınma, elektrik, haberleşme giderleri ve benzeri giderler yer almaktadır. Ajans tarafından desteklenen projelerin izleme ve koordinasyon maliyetleri giderlerin %0,3’nü teşkil etmektedir. Araştırma ve Geliştirme Hizmetleri ajans giderlerinin %1’ini ve Tanıtım ve Eğitim Hizmetleri %4’ünü teşkil etmektedir.

Tablo 2.3’te Kalkınma Ajansları 2008 – 2016 yılları giderlerinin dağılımı incelendiğinde 2008’de faaliyete geçen kalkınma ajanslarının proje ve faaliyet desteklemede bulunamadığı 2009 ve 2010 yılında artışa rağmen proje ve faaliyet desteklerinin görece düşük kaldığı görülmektedir. 2011 yılında ilk defa genel hizmet faaliyetlerinden daha fazla gerçekleşen proje ve faaliyet destekleri 2012 yılında 2011

yılına göre iki kat artmıştır. Devam eden yıllar içinde bazı yıllar artmış bazı yıllarda ise azalma göstermiştir.

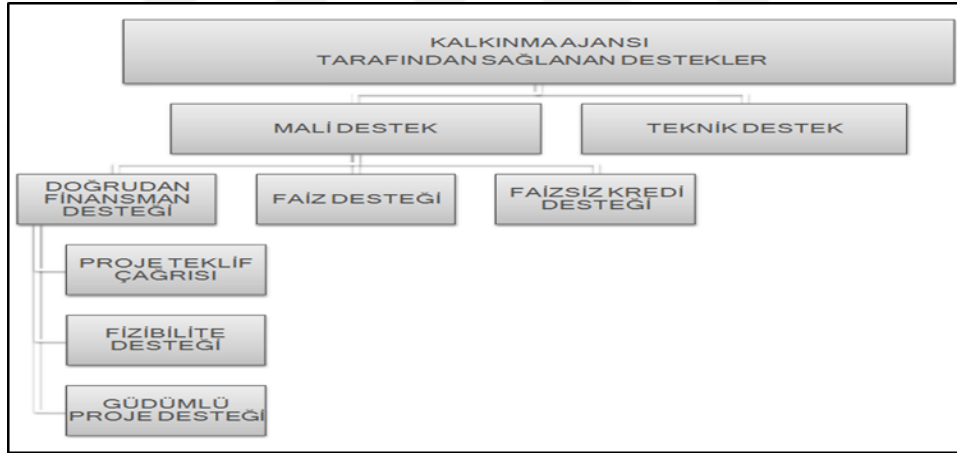
Tablo 2.3: Kalkınma Ajansları 2008 – 2016 Yılları Giderlerinin Dağılımı (Milyon TL)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Genel Hizmetler	4,3	11,6	92,8	142,3	164,6	171,5	192,5	246,5	274,0
Proje ve Faaliyet Destekleme	0	2,2	48,5	173,4	383,9	330,4	475,4	466,3	417,9
Toplam	4,3	13,8	141,3	315,7	548,5	501,9	667,9	712,8	691,9

Kaynak: Sayıştay, 2016

2.2.1.6. Kalkınma Ajanslar Faaliyetleri ve Destekleri

Kalkınma ajansları destekleri mali destek ve teknik destek olarak ikiye ayrılmaktadır. Mali destekler ise kendi içinde üçe ayrılmaktadır. Bunlar, doğrudan finansman desteği, faiz desteği ve faizsiz kredi desteğidir. Doğrudan finansman destekleri proje teklif çağrısı, fizibilite desteği ve güdümlü proje desteğidir.

Şekil 2.11: Kalkınma Ajansları Destek Şeması¹

2.2.1.6.1. Teknik Destekler

Kalkınma Ajanslarının desteklerinden biri de teknik destektir. Teknik destek kapsamında doğrudan mali destek sağlamaz ve teknik destek kapsamında başvuru sahibinden eş-finance talep edilmez. Teknik destekler gerek bölgesel planlarda gerek

¹ Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı destek türleri sayfasından alınmıştır.

kalkınma planlarında gerekse kurum stratejik eylem planlarında yer alan eylemlere yönelik projelerin gerçekleşmesine imkân vermeyen personel yetersizliklerini gidermek, eğitim verme, personel görevlendirme, uluslararası ilişkiler kurma ve danışmanlık sağlamak gibi kalkınma ajanslarının düşük bütçelerle uyguladığı kurumsal kapasiteyi güçlendiren destek türüdür. Kalkınma Ajanslarının teknik destek yelpazesini somut olarak görmek için Ek-6'da yer alan Güney Ege Kalkınma Ajansı (GEKA) Mart-Nisan dönemi başarılı Bulunan teknik destek projeleri ve Ek-7'de yer alan uygun proje konularını inceleyebilirsiniz.(Güney Ege Kalkınma Ajansı, 2018)

Bir kurumun ajans tarafından sağlanacak teknik desteğe başvuru yapabilmesi için teknik destek programı rehberinde belirlenen uygun başvuru sahipleri listesinde yer alması gerekmektedir. Talep edilen teknik destek kapsamında hizmet alımı yapılması gerekiyorsa ajans tarafından ihalesi gerçekleştirilir. Teknik destek faaliyetinin organizasyonu için gerekli giderler ve teknik destek kapsamında gerçekleştirilen kırtasiye giderleri başvuru sahibi kurum tarafından karşılanmaktadır. Ajans tarafından kurumlara sağlanan teknik desteğin kapsamı uzman teminini ve uzmanların yol ve konaklama giderleri ile sınırlandırılmıştır.

2.2.1.6.2. Mali Destekler

Kalkınma Ajansları tarafından kamu kurum ve kuruluşlarının, sivil toplum kuruluşlarının ve özel sektöre ait işletmelerin projelerine destek sağlanabilmektedir. Mali destekler belirli bir hedefe yönelik hazırlanan projelere doğrudan ve geri ödemesiz proje bütçesinin belirli bir oranında sağlanan bir destek türüdür. Proje bütçesinin ajans tarafından karşılanmayan kısmı başvuru sahibi kurum ve proje ortakları tarafından eş-finansman olarak sağlanır. Bölge plan ve programlarına katkıda bulunacak projeler, kamu kurumu ve sivil toplum kuruluşlarının ilişkilerinin gelişmesine ve işbirliğinin güçlenmesini sağlayan projeler, bölgedeki kaynakların etkin olarak kullanılmasına yönelik hazırlanmış projeler, bölgenin kalkınmasına katkı sağlayacak bölgenin tanıtımını sağlayacak, kurumların proje geliştirme kapasitesini geliştirecek projeler, yeni girişimcileri destekleyen küçük ve orta ölçekli işletmelerin gelişmesine katkıda bulunacak projeler mali destek programları kapsamında desteklenmektedir.

Mali destekler kendi içinde üçe ayrılmaktadır. Bunlar, doğrudan finansman desteği, faiz desteği (Finansman Desteği) ve faizsiz kredi desteğidir. Doğrudan finansman destekleri proje teklif çağrısı, fizibilite desteği ve güdümlü proje desteğidir.

2.2.1.6.2.1. Doğrudan Finansman Destekleri

Doğrudan finansman desteği kalkınma ajanslarının bölgesinde hazırlanan çeşitli projelere verilen hibelerden oluşan bir destek türüdür. Doğrudan finansman desteğinde en çok kullanılan yöntem proje teklif çağrısı yöntemidir. Doğrudan finansman destekleri proje teklif çağrısı, fizibilite desteği ve güdümlü proje desteğidir.

2.2.1.6.2.1.1. Fizibilite Desteği

İktisat teorisinin hareket noktası ve en önemli varsayımı insan ihtiyaçlarının sınırsız buna karşın bu ihtiyaçları karşılayacak kaynakların sınırlı olmasıdır. Kısıtlı kaynaklardan maksimum faydanın elde edilebilmesi için kaynakların etkin ve verimli kullanılması oldukça önemlidir.

Bir yatırım kararı alınmadan önce yatırımı yapacak olan kişi ya da kurum birçok teknik, idari, hukuki ve finansal verileri dikkate almaktadır. Bu faktörlerin belirli şablonlara göre hazırlanmasıyla fizibilite raporlarının içeriği oluşturulur. Fizibilite raporu yatırımın kârlı olup olmadığını söyleyen bir rehberdir. Fizibilite raporları bir yatırım projesine başlayıp başlamama kararı alınmasında yardımcı olmaktadır.

Yatırım tutarı 10 milyon TL ve üzerinde olan kamu projelerinde fizibilite şablonu olarak Kamu Yatırım Programı Hazırlama Rehberinde yer alan fizibilite rapor formatının kullanılması zorunludur. 10 milyon TL'nin altında olan projelerde ise aynı rehberin ekinde yer alan Proje Teklif Formuna uygun format kullanılmalıdır (Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı, 2018).

Fizibilite desteğinin amacı yapılacak büyük projelerin uygulanabilir olup olmadığının araştırılması, uygulanabilir olmayan projelerin engellenmesi kamu kaynaklarının belirsiz sürdürülemez yatırımlara aktarılmasının engellenmesini sağlamaktır. Fizibilite çalışması kapsamında bir yatırım gelir getirme potansiyeli, talep analizi, gelir ve gider tahminleri yapılarak olası kâr zarar durumu ve yatırımın geri dönüş süresi hesaplanmakta yatırım kararının alınmasında veya yatırım yapmaktan

vazgeçilmesinde etkili olmaktadır. Böylece kaynak israfının önüne geçilmekte, kaynakların sürdürülebilir ve karlı projelere aktarılması sağlanmaktadır.

Tokat İli Altyapı ve Ulaştırma Eylem Planında Eski Tokat Hava Alanının Konumu dolayısıyla büyük uçakların iniş kalkış yapamadığı, havaalanından ancak küçük uçaklarla seferler yapılabildiği ve küçük uçakların sahibi olan şirketlerin de çeşitli sebeplerle seferleri durdurduğu ve bu sebeple yeni bir havaalanı yapımının gündeme geldiği belirtilmektedir (Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı, 2018)

Tablo 2.4: Tokat Toplam Vergi Tutarları

Yıl	Tahakkuk	Gerçekleşen
2012	490.600.392	370.266.575
2013	536.312.369	403.251.442
2014	604.241.261	442.068.464
2015	692.022.160	490.834.411
2016	866.387.891	595.387.005
2017	967.742.637	668.513.807
TOPLAM	4.157.306.710	2.970.321.704

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı, 2020

Eski Tokat Havaalanı fizibilite çalışmasının önemini anlaşılması için iyi bir örnek olarak verilebilir. Çünkü Tablo 2.4'te verilen veriler ile Tokat'ın 5 yıllık gelirin ortalaması $2.970.321.704/5 = 594.064.341$ TL'dir Yeni havalimanı maliyeti yaklaşık 175.000.000 TL'dir. Bu rakam da 5 yıllık gerçekleşen ortalamanın %30'udur aylık olarak düşündüğümüzde ise ortalama 3,5 aylık vergi geliridir. Eğer önceki yatırım fizibilitesinin iyi bir analize sahip olması halinde yaklaşık 600 bin kişilik nüfusu olan Tokat ilinin tüm gerçekleşen vergi tutarının 3,5 aylık kısmı daha farklı ve verimli yatırımlara aktarılabilirdi ve bu durumun önlenilebileceği düşünülmektedir.

Bölgede uygulanabilir bir proje havuzunun oluşturulması, fizibilite desteğinin amaçlarından biridir. Ajans, bölgenin kalkınması ve rekabet edebilirliği için önemli fırsatlardan yararlanmaya, bölge ekonomisi için risklerden kaçınmaya ve bölgenin yenilik ve girişimcilik kapasitesini geliştirmeye yönelik projelerin fizibilite çalışmalarını doğrudan destekleyebilir. Desteklenmeyen faaliyetler ve temel sınırlar Bakanlık tarafından belirlenir. Her destek teklifi, ilgili ajans uzmanları tarafından oluşturulan, Genel Sekreter başkanlığındaki ve onay için Yönetim Kuruluna sunulan en az üç kişilik

bir inceleme komitesi tarafından değerlendirilir. Bu destekle yararlanıcı, sözleşme yükümlülüklerini en fazla bir yıl içinde yerine getirmek zorundadır. Ajans, raporun biçim, içerik ve kalite açısından Kalkınma Ajansları Destek Yönetim Kılavuzu'nda belirtilen kurallara uygunluğunu kontrol eder. Yerel yönetimler, üniversiteler, diğer kamu kurum ve kuruluşları, meslek kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, organize sanayi bölgeleri, küçük sanayi bölgeleri, teknoparklar, teknoloji geliştirme bölgeleri, sanayi bölgeleri, iş geliştirme merkezleri ve kooperatifler gibi kurum ve kuruluşlar bu destekten yararlanabilmektedir.

Kamu yatırım programının hazırlık kılavuzunda yer alan fizibilite raporu formatının, 10 milyon TL veya daha fazla yatırımı olan projeler için bir fizibilite şablonu olarak kullanılması zorunludur. Yatırım tutarı 10 milyon TL'den az olan projeler için, kamu yatırım programını hazırlama kılavuzuna eklenen proje teklif formuna göre bir fizibilite şablonu oluşturulacaktır(Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı, 2018).

2.2.1.6.2.1.2. Proje Teklif Çağrısı

Ajans tarafından uygulanan özel bir destek programının bir parçası olarak, nitelikleri kılavuzlarda belirtilen potansiyel başvuru sahipleri, önceden tanımlanmış konu ve koşullara göre bir proje teklifi sunmaya davet edilir. Ajans tarafından proje başına verilebilecek azami ve asgari mali destek tutarları, destek programının belirli koşullarına bağlı olarak değişebilir. Örneğin, Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı iki başlık altında bir finansal destek programı başlatmıştır: "Turizmi geliştirmek için küçük altyapı yatırımları için finansal destek programı" ve "Organize sanayi bölgelerindeki ortak üretim altyapısını geliştirmek için finansal destek programı". Samsun, Amasya, Çorum ve Tokat il ve ilçelerinden 33 farklı turizm projesi ile organize sanayi bölgelerinden 11 proje destek alabilmeye hak kazanmıştır. Projelerde en önemli hususlardan birisi eş-finance miktarıdır. Eş finansman: Ajans tarafından desteklenmeye hak kazanan projelerde harcanmak üzere başvuru sahibi tarafından taahhüt edilen nakdi katkıyı ifade eder. Harcanmak üzere, yararlanıcı tarafından sağlanması taahhüt edilen nakdi katkıyı, Başvuru sahibi kurum veya ortağı tarafından proje bütçesinin bir kısmı eş-finance olarak taahhüt edilir. Proje çağrılarında ve rehberlerinde limitler ve kurallar Kalkınma Ajansları Proje ve Faaliyet Destekleme Yönetmeliği'ne uygun olarak bakanlık ve

ajanslarla etkileşim içinde hazırlanan Destek Yönetimi Kılavuzuna göre belirlenir (OKA, 2018).

2.2.1.6.2.1.3. GÜDÜMLÜ PROJE DESTEKLERİ

Güdümlü projeler ajansın öncülüğünde bölge planında belirtilen önceliklere göre konusu belirlenen ve koşulları kalkınma ajanslarının yönetimi ve yönlendirmesi ile oluşturulan projelerdir. Bu projeler genel olarak iyi uygulama örneklerinin oluşturulması, bölgede ihracatın geliştirilmesi, üniversite ve sanayi arasında iş birliğinin artırılması, sektörlerin geliştirilmesi, sanayi altyapısının geliştirilmesi gibi bölgenin kalkınmasını yönlendirebilecek niteliklere sahip projeler olmaktadır.

Ajanslar tarafından güdümlü projelerde proje teklif çağrısına çıkılmaz Güdümlü projelerin desteklenmesi için güdümlü proje fizibilitesinin ajansların bağlı bulunduğu Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın istediği formatta hazırlanarak bakanlığa sunulması ve bakanlık tarafından uygun bulunması gerekmektedir. Ajans güdümlü projelerin paydaşlarını bir araya getirerek güdümlü projeyi diğer ilgili kurumlarında sahiplenmesini sağlar.

Güdümlü bir projenin desteklenmesi için ya bölgesel bir plana ya da saha çalışmasına dayanması gerekir. Bu çalışmalara göre, güdümlü projeye dâhil edilebilecek fikirler ajans tarafından geliştirilmektedir. Ajans, bu kriterleri karşılayan proje fikirleri almak için sorumlu kurum ve kuruluşları başlangıç toplantısına davet eder. Başlangıç toplantısı, söz konusu projenin ihtiyacını, içeriğini ve olası aktörlerini vb. içermelidir. Gerekirse, projelerin genel çerçevesini göstermek için ilgili aktörlerle ek toplantılar yapılabilir. Başlangıç toplantısından en geç bir ay sonra, adı geçen tüm aktörlerin katıldığı ajansla koordineli olarak bir uzlaşma toplantısı yapılır. Bu oturumda, tüm aktörlerin imzası ile ajans tarafından bir ön anlaşma metni hazırlanır. Proje uygulaması ve ortak olarak belirlenen kurum ve kuruluşlar anlaşma öncesi metinlerde açıkça yer almaktadır. Bu süreçte, kurumun koordinasyonu altında, amaç, temel, kapsam, süre, tahmini maliyetler ve olası proje uygulayıcıları ve ortakları gibi proje fikirlerinin ayrıntıları da dahil olmak üzere potansiyel uygulama organı ile gerekli koordinasyonu sağlayan bir ön çalışma raporu oluşturulur. Hazırlanan sözleşme metni ve hazırlanan ön çalışma raporu, sözleşme toplantısından en geç bir ay sonra onaylanmak üzere yönetim kuruluna sunulur.

Yönetim kurulu ilk toplantısında geçici sözleşme metninin ve ön çalışma raporunun onaylanmasına karar verir. Yönetim Kurulunun proje uygulayıcısının ve ajansın ortağının proje uygulama formunu onaylaması durumunda, proje ile ilgili uygulama projeleri, ayrıntılı iş planları, fizibilite, iş modeli ve eş finansman ile ilgili yükümlülükler ile onaylanan en geç on beş gün içinde diğer gerekli bilgi, belge ve çalışmaları talep eder. İlgili belgeler başvuru formuna eklenmelidir. Taraflara proje başvurusunun ajansa sunulması için belirli bir süre verilir.

Güdümlü projelerle bölgenin üretim ve ihracat kapasitesinin artırılması, örnek uygulamalar yaratılması amaçlanır ve bölge için gerekli uzmanlaşma ve ihtisas alanları desteklenir. Ayrıca güdümlü projelerle özel bilgi, beceri ve teknolojilerin, yeni transfer ve finansman modellerinin geliştirilmesi, devlet üniversiteleri ve sanayi arasında işbirliğinin artırılması hedeflenmektedir. Güdümlü projelerin bir diğer amacı yeni hizmetlerin desteklenmesi ve üretim organizasyonların geliştirilmesidir. Bölgedeki sosyal dayanışmayı ve sorumluluğu güçlendirmek, kültürel değerleri korumak ve geliştirmek için ihtiyaç duyulan alanlarda iş birliği ağları ve değer zincirleri kurmak, kümeleri desteklemek, yeni endüstriyel altyapı ve organizasyonel modeller geliştirmek güdümlü projelerin amaçları arasındadır. Güdümlü projeler insan kaynaklarının geliştirilmesi; dezavantajlı grupların sosyal, kültürel ve fiziksel hizmetlere erişimini kolaylaştıracak altyapının oluşturulması; göçün olumsuz etkilerinin önlenmesi, sosyal yaşamı kolaylaştırmak gibi sosyal nitelikli amaçlarla da hazırlanabilmektedir.

Güdümlü projelerin bakanlık tarafından onaylanması ve taraflarla güdümlü proje sözleşmesinin imzalanmasının ardından ilgili ajans uzmanları tarafından projenin tamamlanmasına kadar aktif olarak takip edilmekte, başvuru sahibi kurum ile koordineli çalışmalar yürütülmektedir. Projenin takibi ve ödemelerinin gerçekleştirilmesi ajans izleme ve muhasebe birimlerinin incelemesinden sonra gerçekleştirilmekte projenin tamamlanmasının ardından projenin belirlenen hedeflere ulaşp ulaşmadığı analiz edilerek raporlaştırılmaktadır (Serhat Kalkınma Ajansı, 2013).

2.2.1.6.2.2. Faiz Desteği

Ajansın sağladığı desteklerden biri de kredi kullanan firmalara (firmaysa tabi) kredi faizlerinin karşılanmasıdır. Ajans tarafından bölge planlarında ve ajansın çalışma

planında kalkınma açısından öncelikli olarak belirlenen konuları ve sektörleri kapsamaktadır. Bu krediler yeni bir işletme kurulması için alınmış olabileceği gibi mevcut bir işletmenin geliştirilmesi amaçlı da olabilmektedir. Kâr amacı güden gerçek kişiler ve tüzel kuruluşlarının başvuru rehberinde belirtilen nitelikteki projeleri için, bankalardan alacakları krediler karşılığında ödeyecekleri faiz giderlerinin, Ajans tarafından ödenmesini öngören karşılıksız destektir ancak kullanımı yaygın değildir (İZKA, 2013). 14 Mart 2020 tarihinde Resmî Gazetede yayınlanan Kalkınma Ajansları Proje ve Faaliyet Destekleme Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik ile ismi finansman desteği olarak değiştirilmiştir (Kalkınma Ajansları Proje ve Faaliyet Destekleme Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, 2020).

2.2.1.6.2.3. Faizsiz Kredi Desteği

Ticari işletmeler, girişimciler ve üreticiler için Ajansın sağladığı bir diğer olanak destek ise faizsiz kredi desteğidir. Faizsiz kredi desteği, ajans tarafından kâr amacı güden gerçek kişiler ve tüzel kuruluşlara başvuru rehberinde belirtilen nitelikteki projeleri için, bankalar eliyle kredi verilmesini ve bu mali desteğin Kalkınma Ajansları mevzuatında belirtilen usul ve esaslar dâhilinde Ajansa faizsiz taksitler halinde geri ödenmesini öngören karşılıksız destektir. Kullanımı yaygın değildir (Doğaka, 2015).

2.2.2. Bölge Kalkınma İdareleri

Bölgesel kalkınma birçok kurumun ve paydaşın rol aldığı bir kavramdır. Bölgesel kalkınma alanında kalkınma ajanslarından sonra bir diğer önemli yapı ise bölge kalkınma idareleri olarak görülmektedir. Bölge kalkınma idarelerinin ilki 06.11.1989 tarihli ve 20334 sayılı resmî gazetede yayınlanan 388 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile kurulan Güney Anadolu Projesi (GAP) bölge kalkınma idaresidir. Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP). Doğu Anadolu Projesi (DAP) ve Konya Ovası Projesi (KOP) Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlıkları 08.06.2011 tarihli ve 27958 sayılı mükerrer resmî gazetede yayımlanan 642 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile kurulmuştur.

2.2.2.1. Bölge Kalkınma İdareleri Genel Bilgi

Tarihsel süreç boyunca hem dünya genelinde farklı ülkeler arasında hem de ülkelerin kapsadığı farklı bölgeler arasında kalkınma anlamında farklılıklar ve

eşitsizlikler hep olmuştur. Ülkeler açısından önemli bir sorun teşkil eden bölgeler arası kalkınma farklılığı ekonomik, sosyal, siyasal birçok farklı bağlama da sahip olan karmaşık bir olgudur (Can, 2011: 23). Milli gelirden alınan pay, istihdam oranı, eğitim düzeyi, sağlık harcamaları gibi birçok ekonomik ve sosyal gösterge üzerinden okunan bölgeler arası farklılıklar aynı zamanda idari bir sorun özelliği de göstermektedir (Tutar ve Demiral, 2007: 65). Dolayısıyla her ülkede bölgeler arası kalkınma farklılıklarının giderilmesi, geri kalmış bölgelerde kalkınmayı arttıracak bazı önlemlerin alınması amacıyla çeşitli politikalar geliştirildiği görülmektedir. Benzer şekilde Türkiye’de de yirminci yüzyılın ortalarından itibaren bölgesel kalkınma anlamında politikaların ortaya çıktığı görülmektedir (Taştekin, 2018: 75).

Özellikle yirminci yüzyılın sonlarına doğru yaygınlık kazanan küreselleşme olgusu ile birlikte yerelleşme olgusunun da öne çıkması ve yerel ve bölgesel idarelerin daha önemli hale gelmesi ile birlikte bölgesel kalkınma da bu hususlardan etkilenmiştir. Türkiye de bölgesel kalkınma alanında önemli kurumsal yapılanmalardan birisi Bölge Kalkınma İdareleridir. İlk defa GAP İdaresi ile ortaya çıkan Bölge Kalkınma İdareleri (BKİ) zamanla hem niceliksel hem niteliksel anlamda önemli bir ivme kazanarak günümüzde bölgesel kalkınma alanında önemli bir yere sahip olmuştur (Akpınar, 2017: 17).

Şekil 2.12’de görüldüğü üzere Türkiye’de dört adet bölge kalkınma idareleri bulunmaktadır. DAP Bölge Kalkınma İdaresi kapsamında Sivas, Erzincan, Tunceli, Malatya, Elâzığ, Bingöl, Erzurum, Muş, Bitlis, Van, Hakkâri, Ağrı, Iğdır, Kars, Ardahan illeri bulunmaktadır. GAP Bölge Kalkınma İdaresi kapsamında ise Adıyaman, Şanlı Urfa, Gaziantep, Kilis, Diyarbakır, Mardin, Batman, Siirt ve Şırnak illeri bulunmaktadır. DOKAP Bölge Kalkınma İdaresi kapsamındaki iller ise Artvin, Rize, Trabzon, Gümüşhane, Bayburt, Giresun, Ordu, Tokat, Amasya, Samsun ve Çorum’dur. KOP Bölge Kalkınma İdaresi kapsamında bulunan iller Yozgat, Nevşehir, Kırıkkale, Kırşehir, Aksaray, Nevşehir, Konya ve Karaman’dır.

Şekil 2.12: Türkiye Bölge Kalkınma İdareleri Haritası

Kaynak: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2020

2.2.2.2. Bölge Kalkınma İdarelerinin Kuruluşu ve Türkiye’de Bölge Kalkınma İdareleri

Türkiye’deki bölge kalkınma idareleri çok kapsamlı bir mevzuata sahiptir ve Türkiye içerisinde birçok işten ve görevden sorumlu olarak Türkiye’ye büyük hizmetleri olan kuruluşlar arasında yer almaktadır. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu sırasında batılılaşma politikaları çerçevesinde birçok yasal düzenleme yapılmıştır ve Türkiye her açıdan bir modernleşme sürecine girmiştir. Bu noktada siyasal coğrafya, Türkiye’nin coğrafi şekillenmesi ve fiziki haritası gibi değişkenleri başta olmak üzere Türkiye yedi coğrafi bölgeye ayrılmıştır. Türkiye’nin bu yedi bölgesi ise farklı değişkenler gözetilerek kendi içinde farklı bölümlere ayrılmıştır.

Türkiye’nin yedi bölgesi içerisinde farklı değişkenler gözetilerek yapılan bölüm ayırımında en önemli değişken ekonomik sınıflandırmadır. Ekonomik sınıflandırma çerçevesinde Türkiye’nin her bölgesinin ekonomik kazançları ve yaşayış şekilleri farklıdır. Bu noktada da bölgesel eşitsizlikler meydana gelmektedir. Cumhuriyet sonrasında bölgesel eşitsizlikleri ortadan kaldırmak ve her bölgenin kendi geçim kaynakları ve ekonomik kazançları çerçevesinde gelişmesi için Türkiye’de bölgesel

kalkınma idareleri kurulmuş ve yasal mevzuatlar oluşturularak anayasal hükümler altına alınmıştır. Bu konuda geçmişten günümüze otorite kurumlar Devlet Planlama Teşkilatı ve Kalkınma Bakanlığı olmuştur. 2011 yılında DPT kaldırılarak görev ve yetkileri Kalkınma Bakanlığı'na devredilmiş 2018 yılında Kalkınma Bakanlığının kaldırılması ile kalkınma ajansları ve bölge kalkınma idareleri Sanayi ve Teknoloji Bakanlığına bağlanmıştır.

Bölge Kalkınma İdareleri'nin tarihsel arka planını araştırdığımızda ilk olarak 1876 Anayasası çerçevesinde hükümlerin olduğunu görmekteyiz. 1876 tarihli Osmanlı Kanun-i Esasisi, mülki yönetim birimlerini il idareleri yönetimlerine vermiş ve yetki genişliği ve görev ayrılığı ilkeleri gözetilerek yasal hükme kavuşturulmuştur. Cumhuriyet'in kurulması ve sonrasında ise 1921 Anayasası ve 1924 Anayasası kabul edilmiştir. 1921 Anayasası ile Türkiye illere ve ilçelere; ilçeler de nahiyelere ayrılmıştır; daha sonra çıkan 1924 Anayasası ile aynı hükümler kabul edilmiştir. 1924 Anayasası'nın kabulünün ardından hukuki alanda gerçekleşen gelişmeler ise şöyledir: Anayasası'ndan sonra ise süreç şu şekilde devam etmiştir(Sert, 2012:123) : 1927 yılı 1164 sayılı Genel Müfettişliklerin Oluşturulmasına Dair Kanun, 1949 yılı 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu, 1961 Anayasası 115. Maddesi kabulü, 1957 yılı Yapı ve İmar İşleri Reisliğinde Bölge Planlama Müdürlüğü kuruluşu, 1958 yılı 7116 sayılı Kanun çerçevesinde Bölge Planlama Daire Başkanlığı kuruluşu, 1982 Anayasasının 126. Maddesi kabulü, 1984 yılında çıkarılan 3046 sayılı Bakanlıkların Kuruluş Esasları Hakkında Kanun, 5 Haziran 1985 3218 sayılı Serbest Bölgeler Yasasıdır . 2019 yılında çıkarılan 1664 sayılı cumhurbaşkanlığı kararıyla bölge kalkınma idarelerinin görev süresi GAP Bölge Kalkınma idaresi hariç olmak üzere 31.12.2020 tarihine kadar uzatılmıştır. GAP Bölge Kalkınma İdaresinin görev süresi ise 31.12.2023 olarak belirlenmiştir.

Düzenlenen tüm bu yasal mevzuatla bölgelere ayrılan Türkiye'de ekonomik amaçlı birçok bölge ve serbest bölge kurulmuştur. Bölgeler arasında eşitsizliklerin ortadan kaldırılması ve Türkiye'nin ekonomisini güçlendirerek hem ülke ticareti canlandırmak hem de ihraç malzemeleri oluşturmak için devlet destekli projeler oluşturulmuştur. Bu projelerin en bilineni Güneydoğu Anadolu Projesi'dir. Bölgesel Kalkınma idareleri 1960'lı yıllardan sonra faaliyetlerini artırarak kamu işletmeciliği anlayışına zemin hazırlamıştır. 1980'li yılların sonu ve 1990'lı yılların başında

yaygınlaşan küreselleşme politikaları ile Türkiye'deki kalkınma idarelerinin şekli değişmiş, özel sektör ve Avrupa Birliği politikalarının devreye girmesi ile başka bir boyut kazanmıştır.

2.2.2.3. Bölge Kalkınma İdareleri Amaçları

Bölge Kalkınma İdarelerinin yönetsel birimleri olan Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlıklarına dair hususları düzenleyen 642 sayılı KHK'da Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'nın görevlerini açıklayan hükümler aynı zamanda Bölge Kalkınma İdarelerinin amaçları açısından da açıklayıcı bir nitelik taşımaktadır. Bu bağlamda, Bölge Kalkınma İdarelerinin temel amacının bölgelerin kalkınmasının sağlanması ve hızlandırılması maksadıyla alanda faaliyet yürüten ilgili kurum ve kuruluşların proje ve etkinliklerinin uyum ve bütünlük içerisinde hayata geçirilmesini mümkün kılacak eylem planlarını oluşturmak ve bu eylem planlarının gerçekleştirilmesini yönetmek, denetlemek ve değerlendirmek olduğunu söylemek mümkündür (Akpınar, 2017: 18). Bu temel amaçla bağlantılı olarak, Bölge Kalkınma İdareleri, eylem planları çerçevesinde kamu yatırımlarının efektif ve verimli bir şekilde gerçekleştirilmesi noktasında kurumlar arasındaki uyumu sağlamayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, Bölge Kalkınma İdareleri, bu uyumu sağlarken, eylem planlarının gerektirdiği yatırımlara dair teklifleri alandaki ilgili kuruluşlarla iş birliği içerisinde oluşturmak ve bu teklifleri kurumlara ve Sanayi ve Teknoloji Bakanlığına göndermeyi amaçlamaktadır (Akpınar Özasan, 2005: 108).

Bölge Kalkınma İdarelerinin diğer önemli bir amacı, bölgede faaliyet yürüten yerel veya ulusal ölçekteki kurum ve kuruluşların gerçekleştirdikleri yatırım projelerini takip etmek ve bu projeleri değerlendirmektir. Ayrıca bölgede faaliyet yürüten kamu kuruluşları tarafından talep edilmesi durumunda, Sanayi ve Teknoloji'nin belirlediği usul ve esaslara bağlı olarak ekonomik ve teknik destek sağlamayı da içerecek şekilde projelere yardımcı olmak da Bölge Kalkınma İdarelerinin amaçlarından. Bölge Kalkınma İdareleri, kalkınma ajansları ile ortak çalışmaları hayata geçirmek, kalkınma ajanslarına yardımcı olmak ve bölge planları konusunda bütün içerisinde görüş ve öneriler geliştirmeyi de amaçlamaktadır (İldırar, 2004: 76).

Bölge Kalkınma İdarelerinin diğer amaçları ise (Gündüz, 2006: 37):

- Bölgelerin gelişme potansiyeline, problemlerine ve mevcut durumlarına yönelik araştırma, geliştirme, etüt, proje ve incelemeler yapmak,
- Kamu kuruluşları, özel sektör ve sivil toplum örgütleri için kurumsal kapasite ve insan kaynakları alanları başta olmak üzere, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının belirlediği usul ve esaslara uygun şekilde hâlihazırda olan proje ve uygulamalarla aynı olmayacak şekilde inovatif destek programlarını yapılandırmak ve hayata geçirmek şeklinde açıklamak mümkündür.

2.2.2.4. Bölge Kalkınma İdareleri Mali Yapısı

Bölge Kalkınma İdareleri, 5018 sayılı Kanunu'na ekli II sayılı cetvelde 'Özel Bütçeli Diğer İdareler' başlığı altında yer alan, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığına bağlı, tüzel kişiliği olan ve özel bütçeli idarelerdir. Bölge Kalkınma İdareleri, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu kapsamında yer almakta ve muhasebe işlemleri, Merkezi Yönetim Muhasebe Yönetmeliği'ne göre gerçekleştirilmektedir. Bölge Kalkınma İdarelerinin her türden bütçe harcamaları ve ödemeleri Kamu Harcama ve Muhasebe Bilişim Sistemi (KBS) üzerinden gerçekleştirilmektedir (Sayıştay, 2019a: 3).

Bölge Kalkınma İdarelerinin gelir ve bütçe kaynakları farklılıklar gösterebilmektedir. GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığının bütçesi, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı bütçesinin transfer kısmında GAP için ayrılan ödenekten oluşmaktadır (Sayıştay, 2019a: 4). DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığının bütçesi esas olarak Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın bütçesinin transferler bölümünde DAP için ayrılan ödenekten ayrıca mal ve hizmet satış gelirleri, faiz gelirleri ve kişilerden alacaklardan oluşmaktadır (Sayıştay, 2019b: 3).

DOKAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığının bütçesi Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının bütçesinin transferler kısmında DOKAP için ayrılan ödenekten ayrıca bağışlar, hibe, yardım, kredi, vasiyetler, faiz ve diğer gelirlerden oluşmaktadır (Sayıştay,

2019c: 3-4). KOP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığının bütçesi, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı bütçesinin transferler bölümünde KOP için ayrılan ödenekten ayrıca mal ve hizmet satış gelirleri, faiz gelirleri ve kişilerden alacaklardan oluşmaktadır (Sayıştay, 2019d: 3).

Bölge Kalkınma İdarelerinin bütçeleri analitik bütçe sınıflaması esaslarına göre Maliye Bakanlığı ve Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ile koordine edilerek ve idarelerin harcama birimleri esas alınarak tahsis edilmektedir. Bölge Kalkınma İdarelerinin kendi muhasebe birimleri bulunmaktadır (Sayıştay, 2019a: 4).

2.2.2.6. Bölge Kalkınma İdareleri Gelirleri

Bölge Kalkınma İdareleri gelirlerini belirleyen öncü kurum Sayıştay'dır. Kamu idaresinin yönetimi çerçevesinde gerçekleştirilen denetim ve oluşturulan mali tablolar ile Bölge Kalkınma İdareleri'nin gelirleri ve giderleri periyodik olarak Sayıştay tarafından paylaşılmaktadır. Kamu İdaresi Hesaplarının Sayıştay'a Verilmesi ve Muhasebe Birimleri ile Muhasebe Yetkililerinin Bildirilmesi Hakkında Usul ve Esasları gereğince Bölge Kalkınma İdareleri gelir ve giderleri için temel kıstaslar aşağıdaki şekilde sıralanmıştır (Sayıştay, 2008:5):

- * Bütçe giderleri ve ödenekler tabloları ile Faaliyet sonuçları tablosu
- * Ayrıntılı hesap cetveli ile taşınır mal yönetim hesabı icmal cetveli
- * Banka mevcutları tabloları
- * Teminat mektupları sayım tutanakları
- * Geçici ve kesin mizan
- * Birleştirilmiş veri defteri ve bilanço.

Tablo 2.5'de Türkiye'nin en büyük kalkınma idaresi olarak ön plana çıkan GAP'ın gelirleri örnek olarak gösterilmiştir.

Tablo 2.5: GAP Bölge Kalkınma İdareleri Gelirleri

	Tahmin (TL))	Gelir (TL)	Gerçekleşme Yüzdesi
Şartname, Basılı Evrak Form ve Satış Gelirleri	1.000	0	0
Hazine Yardımı (Cari)	26.741.000	25.741.000	96
Hazine Yardımı (Sermaye)	118.726.000	107.980.000	90
Kurumlardan Aldığı Bağış ve Yardımlar	0	0	0
Faiz Gelirleri	950.000	280.149	29
Diğer Çeşitli Gelirler	160.000	532.801	333
TOPLAM	146.578.000	134.533.950	92

Kaynak: 2018 Yılı Sayıştay Denetim Raporu, Eylül 2019.

2.2.2.7. Bölge Kalkınma İdareleri Giderleri

Bölge Kalkınma İdareleri giderleri personel giderleri, Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) prim giderleri, mal ve hizmet alım giderleri, cari transferler, sermaye giderleri kalemlerinden oluşmaktadır.

Sermaye giderleri ömrü bir yıldan uzun mal ve hizmet alımları ve sabit sermaye mallarının yıllık bakım ve onarım giderlerinin dışında yer alan bütçe hazırlama rehberi ve merkezi yönetim bütçe kanunları ile belirlenen asgari değerleri aşan ödemelerdir. Cari transferler ise sermaye birikimi hedeflemeyen ve cari nitelikli mal ve hizmet alımını finanse etmek amacıyla yapılan karşılıksız ödemelerdir. Personel giderleri, SGK prim giderleri, mal ve hizmet alım giderleri bölge kalkınma idarelerinin işleyişini sağlayan personele ve mal alımlarına ilişkin giderlerden oluşmaktadır.

Sermaye transferleri ise Bölge Kalkınma İdareleri'nin sorumlu olduğu bölge ve alanlarda uygulanacak program ve eylem planları kapsamında belirlenen önceliklere yönelik tarım, ticaret, turizm altyapısı, kurumsal kapasitelerin artırılması için yapılacak olan proje ve faaliyetler, bölgenin gelişmesi ve kalkınmasını sağlayacak araştırmalar ve etüt araştırmaları için kamu kurum ve kuruluşlarına, il özel idarelerine, bölgedeki kalkınma ajanslarına, üniversitelere ve büyükşehir belediyelerine verilen desteklerden oluşmaktadır.

Tablo 2.6'da Bölge Kalkınma İdarelerinin 2018 yılı bütçe giderleri TL cinsinden gösterilmiştir. Tabloda yer alan veriler incelendiğinde Bölge Kalkınma İdareleri'nin 2018

yılı kesintili başlangıç ödeneğinin (KBÖ) toplamda 663.055.000 TL olduğu, yıl içinde gerçekleşen ödenek hareketleri neticesinde yıl sonu ödeneklerinin toplamının 643.915.667 TL olarak gerçekleştiği, bu ödeneğin yaklaşık %87,7'si olan 581.607.886 TL'nin harcadığı görülmektedir.

Tablo 2.6: GAP Bölge Kalkınma İdaresi 2018 Yılı Bütçe Giderleri (TL)

BKİ Adı	Başlangıç Ödeneği	Toplam Ödenek	Toplam Harcanan	Bütçe Gerçekleşme Oranı (%)
GAP	146.578.000	135.455.000	127.937.607	94
DAP	157.974.000	165.487.106	131.469.681	79,45
DOKAP	145.196.000	126.222.550	124.785.907	98.86
KOP	213.307.000	216.751.011	197.414.691	84,95
TOPLAM	663.055.000	643.915.667	581.607.886	%87,7

Kaynak: (Sayıştay, 2019a: 5)

Yapılan harcamaların içeriğini örneklendirmek amacıyla oluşturulan Tablo 2.7'de yer alan veriler incelendiğinde DAP Bölge Kalkınma İdaresine 2018 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanunuyla 157.947.000 TL ödenek tahsis edildiği görülmektedir. 2018 yılı içerisinde yapılan ödenek hareketleri sonucunda yılsonu ödeneği 165.487.106 TL olarak gerçekleşmiştir. DAP Bölge Kalkınma İdaresinin bütçesinden yıl içinde toplam 131.469.681 TL harcama yapıldığı görülmektedir. DAP Bölge Kalkınma İdaresinin giderlerinde sermaye transferleri toplam harcamanın yaklaşık %94'ünü teşkil etmektedir. Diğer kalemlerle ilgili ayrıntılı veriler tabloda yer almaktadır.

Tablo 2.7: DAP Bölge Kalkınma İdaresi 2018 Yılı Bütçe Giderleri (TL)

Açıklama	Başlangıç Ödeneği	Toplam Ödenek	Toplam Harcanan	Bütçe Gerçekleşme Oranı(%)
Personel Giderleri	1.935.000	2.989.715	2.989.715	100
Sos. Güv. Kur. Dev. Primi Giderleri	267.000	583.139	486.138	83,36
Mal ve Hizmet Alım Giderleri	3.872.000	3.176.173	1.546.308	46,68
Cari Transferler	20.000	20.000	0	0
Sermaye Giderleri	10.358.000	7.889.000	1.715.032	21,73
Sermaye Transferleri	141.522.000	150.829.079	124.732.489	82,69
Bütçe Giderleri Toplamı	157.974.000	165.487.106	131.469.681	79,45

Kaynak: Sayıştay, 2019b: 3

2.2.2.8. Bölge Kalkınma İdareleri Faaliyetleri ve Destekleri

Bölge Kalkınma idareleri gerek kalkınma ajansları ile gerekse kendi kurumları aracılığıyla destek faaliyetleri sürdürmektedir. Eylem planları hazırlayarak bu eylem planı üzerinden proje faaliyetleri gerçekleştirerek hedeflere ulaşmaya çalışmaktadır.

Bölge Kalkınma İdareleri faaliyetleri ve destekleri amaçları şu şekilde sıralanabilir (DPT Müsteşarlığı, 2005: 15-25):

- Kurumsal kapasite oluşturularak sınır ötesi ve bölgesel iş birliği sağlamak,
- Bölgesel gelişmeyi teşvik ederek yurt çapında kalkınmayı desteklemek ve uluslararası faaliyetleri hızlandırmak,
- Kırsal kalkınma ile insan kaynakları faaliyetlerini iyileştirerek tarım, tarımda üretkenlik ve öncelikle kaynakların ülke insanına yetmesini sağlamak ve bu sayede ihracata bağımlılığı azaltmak,
- Yerel üreticileri desteklemek ve bölgede yaşayan halkı teşvik ederek büyük kentlere yapılan göçleri azaltmak, sanayi ve hizmet sektörünü küreselleşmenin gerektirdiği şekilde dizayn ederek ülke kalkınmasına destek olmak şeklinde sıralanabilir.

Bölge Kalkınma İdareleri'nin sorumlu olduğu bölge ve alanlarda uygulanacak program ve eylem planları kapsamında belirlenen önceliklere yönelik tarım, ticaret, turizm altyapısı, kurumsal kapasitelerin artırılması için yapılacak olan proje ve faaliyetler, bölgenin gelişmesi ve kalkınmasını sağlayacak araştırmalar ve etüt araştırmaları için kamu kurum ve kuruluşlarına, il özel idarelerine, bölgedeki kalkınma ajanslarına, üniversitelere ve büyükşehir belediyelerine sermaye transferi şeklinde destekler sağlanmaktadır. Bu desteklerin verilmesine yönelik usul ve esaslar Sanayi ve Teknoloji Bakanı tarafından belirlenmektedir. Proje tekliflerinin sunulması kamu kurum ve kuruluşları tarafından gerçekleştirilir, tekliflerin değerlendirilmesi ve onaylanması bu usul ve esaslara uygun olarak Bölge Kalkınma İdareleri tarafından gerçekleştirilmektedir.

2.2.3. Teşvik Sistemi

2.2.3.1. Teşvik Kavramı

Teşvik kelimesinin sözlükteki anlamı isteklendirme, özendirme manasındadır. Kelime Türkçeye Arapçadan geçmiş olup Arapça şwķ kökünden gelir taşwīķ” ت شوي ق "istemesine neden olma, şevk verme" sözcüğünden alıntıdır(EtimolojiTürkçe, 2020). Teşvik kelimesi iktisadi olarak “Belirli ekonomik faaliyetlerin diğerlerine oranla daha fazla ve hızlı gelişmesini sağlamak amacı ile kamu tarafından çeşitli yöntemlerle verilen maddi ve/veya gayri maddi destek, yardım ve özendirmeler" şeklinde tanımlanmaktadır (Trakyaka , 2020)

2.2.3.2. Teşvik Politikalarının Amacı

Teşvik politikasının amacı kalkınma planı ve yapılan yıllık programlarda yer alan hedefleri tutturmak için tasarrufları daha verimli katma değeri yüksek ve yenilikçi yatırımlara yönlendirmek, istihdamı ve rekabet gücünü artırmak, bölgesel değeri olacak yatırımları ön plana çıkarmak, ulusal ve uluslararası alanda stratejik görülen yatırımları desteklemektir. Ayrıca geri kalmış bölgelere ulusal ve uluslararası alandan yatırımcı çekmek, bölgesel gelişmişlik farklarını azaltmak, kümelenme ve çevre korumaya yönelik yatırımları özendirmek de teşvik sisteminin amaçlarındandır. Teşvik sisteminin bir diğer amacı da orta ve yüksek teknolojik ürünlerin üretiminin teşvik edilerek bu ürünlerde ithalat bağımlılığının azaltılması bu sayede cari açığın azaltılmasıdır (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2013).

2.2.3.3. Yatırım Teşvik Sistemi

19 Haziran 2012'de yatırım teşvik sistemi için usul ve esasları düzenleyen 2012/3305 sayılı Devlet Yatırımlarına Yardım Kararı; Kararın uygulanmasına ilişkin 2012/1 sayılı Tebliğ, 20 Haziran 2012 tarihinde Resmî Gazetede yürürlüğe girmiştir.

Yatırım teşvik sistemi beş ana bileşenden oluşmaktadır: genel teşvik uygulamaları, bölgesel teşvik uygulamaları, öncelikli yatırımların teşviki, büyük yatırımların teşviki, stratejik yatırımların teşviki. Söz konusu teşvik başvuruları kapsamında yatırımcılara KDV muafiyeti, gümrük vergisi muafiyeti, vergi indirimi,

sigorta primi işveren hissesi desteği, sigorta primi çalışan paylarına destek, stopaj vergisi desteği, faiz desteği, yatırım yerlerinin tahsisi ve KDV iadeleri verilmektedir.

Şekil 2.13: Teşvik Sistemi Bölgeler 1

Kaynak: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2020

Yatırım Teşvik Sisteminde Türkiye 2017 SEGE çalışmasına göre 6 bölgeye ayrılmıştır. 6.Bölge görece en yüksek desteğin uygulandığı bölgedir. EK 1:Yatırım Teşvik Sistemi İllerin Bölgelere Dağılımı Tablosunda bölgelerdeki iller görülebilir. Kalkınma ajanslarında yer alan bölge kavramı ile teşvik sistemi bölge kavramı birbirinden tamamen farklıdır. Örnek olarak: Bölge Birimleri Sınıflaması 2. Düzeyde Türkiye 26 bölgeye ayrılmış olup, bu bölgelerden birisi de TR83 bölgesidir. TR83 bölgesinde bulunan iller Samsun, Amasya, Çorum ve Tokat'tır. İller teşvik sistemi yönünden ise 6 bölgeye ayrılmış Tokat ili 5.Bölgede yer almış ve yatırımlarda 5.Bölge teşviklerinden yararlanmaktadır. Çorum ve Amasya teşvik sisteminde 4.Bölgede, Samsun ise 3.Bölgededir ve teşvik oranları da bulunduğu bölgeye göre değişmektedir.

Teşvik Sisteminin içeriğine bakıldığında Teşviklerin doğrudan hibeler yöntemiyle değil de devletin vergi alacaklarından vazgeçmesi yöntemiyle olduğu görülmektedir. Bu alacaklar mali/vergisel alacaklar olup, bu şekilde kalkınmada geri kalmış bölgelerde yüksek oranlarda bu vergisel alacaklardan vazgeçmek suretiyle devlet kalkınmada geri kalmış bu illerin kalkınmasını desteklemektedir. Teşvik sistemi sayesinde kalkınmada geri kalmış iller ile kalkınmış iller arasındaki kalkınma farklılıklarını azaltılması, bu illerde istihdamı ve gelir seviyesini artırarak kalkınmasının sağlanması amaçlanmaktadır.

Bölgesel teşvikler iller arasındaki gelişmişlik farklarını azaltmaya, öncelikli yatırım konularına yönelik teşvikler Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından belirlenen konuların 5.Bölge destekleriyle desteklenmesine, stratejik yatırımlara yönelik teşvikler cari açığı azaltmaya yönelik katma değeri yüksek stratejik yatırımların desteklenmesine genel teşvik ise teşvik edilmeyeceği bakanlık tarafından ilan edilen yatırımların dışındaki tüm teşvikleri kapsamaktadır.

Tablo 2.8: Yatırım Teşvik Sistemi Destekleri

Destek Unsurları	Genel Teşvik Uygulamaları	Bölgesel Teşvik Uygulamaları	Öncelikli Yatırımların Teşviki	Stratejik Yatırımların Teşviki
KDV İstisnası	✓	✓	✓	✓
Gümrük Vergisi Muafiyeti	✓	✓	✓	✓
Vergi İndirimi		✓	✓	✓
Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği		✓	✓	✓
Gelir Vergisi Stopajı Desteği	✓	✓	✓	✓
Sigorta Primi İşçi Hissesi Desteği		✓	✓	✓
Faiz veya Kar Payı Desteği		✓	✓	✓
Yatırım Yeri Tahsisi		✓	✓	✓
KDV İadesi				✓

Kaynak: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2020

Yatırım teşvik sistemi; beş ana bileşenden oluşur: bölgesel teşvik uygulamaları, öncelikli yatırımların teşvik edilmesi, büyük ölçekli yatırımlar için teşvikler, stratejik yatırımlar için teşvikler ve genel teşvik uygulamaları.

Söz konusu teşvik uygulamalarının bir parçası olarak (InvestInTurkey, 2020):

- KDV İstisnası,
- Gümrük vergilerinden muafiyet,
- Vergi İndirimi,
- Sigorta primi, işveren desteği,
- Sigorta primi, çalışan destek hizmeti,

- Stopaj gelir vergisi,
- Faiz desteği,
- Yatırım sahasının dağıtımı,
- KDV iadesi destekleri sağlanmaktadır.

2.2.3.3.1. Genel Teşvikler

Genel teşvikler ek 4’de yer alan teşvik edilmeyecek yatırımlar listesinin haricinde kalan her türlü yatırımlar asgari yatırım tutarını karşılamak suretiyle genel teşviklerden faydalanır. Genel Teşvikler kapsamına KDV istisnası, Gümrük Vergisi Muafiyeti, Gelir Vergisi Stopajı Desteği girmektedir.

Tablo 2.9: Genel Teşvikler Bölgelere Göre Asgari Yatırım Oranları

1.Bölge	2.Bölge	3.Bölge	4.Bölge	5.Bölge	6.Bölge
1 milyon	1 milyon	500 bin	500 bin	500 bin	500 bin

Kaynak: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2020

2.2.3.3.2. Bölgesel Teşvikler

Yatırım Teşvik Sisteminde Türkiye gelişmişliğine göre 6 bölgeye ayrılmıştır. 6.Bölge görece en yüksek desteğin uygulandığı bölgedir. Bölgesel teşvikler kapsamında teşvik belgesine başvurarak asgari yatırım tutarının üstünde yatırım yapması halinde vergi indirimi, sigorta primi işveren hissesi desteği, yatırım yeri tahsis ve faiz veya kar payı desteğinden faydalanabilmektedir. Bu desteklerin oranları bölgelere göre değişmektedir. Örnek olarak vergi indirimi Organize Sanayi Bölgeleri(OSB) ve Endüstri Bölgeleri(EB) dışında yer alması halinde 1. Bölgede yatırımın %15’ine kadar,2.Bölgede %20’sine kadar,3.Bölgede %25’ine kadar, 4.Bölgede %30’una kadar,5.Bölgede %40’ına kadar 6.Bölgede ise %50’sine kadar yatırıma katkı oranında vergi indirimi sağlanır. OSB ve EB içinde yer alması halinde ise bir alt bölgenin örneğin 1.Bölgede 2.Bölgenin teşvik oranlarından faydalanır 6.Bölgede ise %55 olarak uygulanır. EK 2:Yatırım Teşvik Sistemi İllerin Bölgelere Dağılımı Tablosundan bölgelerdeki illeri görebilirsiniz.

Sigorta primi işveren hissesi desteği OSB ve EB dışında yer alan yatırımlar için 1.Bölgede 2 yıl iken 6.Bölgede 10 yıl olarak uygulanmaktadır. Yatırımların OSB ve EB içinde yer alması halinde ise 1.Bölgede 3 yıl 6.Bölgede ise 12 yıl olarak uygulanmaktadır.

Tüm bölgelerde bölgesel teşvikler kapsamında yatırım yeri tahsisi yapılırken, sigorta primi işçi hissesi desteği ve gelir vergisi stopajı desteği ise sadece 6.Bölgede 10 yıl süreyle uygulanmaktadır. Faiz veya kar payı desteği 1. ve 2.Bölgede uygulanmazken bu destek kapsamında İç kredilerde 3.bölgede 3 puan,4.Bölgede 4 puan,5.Bölgede 5 puan,6.Bölgede ise 7 puanlık indirim sağlanmaktadır. Dış kredilerde ise 3. ve 4.Bölgelerde 1 puan 5.ve 6.Bölgelerde ise 2 puan olarak destek sağlanmaktadır. Ayrıntıları Tablo 2.10 Bölgesel Teşvik Özet Tablosundan inceleyebilirsiniz.

Tablo 2.10: Bölgesel Teşvik Özet Tablosu

Destek Unsurları			BÖLGELER					
			1.Bölge	2.Bölge	3.Bölge	4.Bölge	5.Bölge	6.Bölge
KDV İstisnası			✓	✓	✓	✓	✓	✓
Gümrük Vergisi Muafiyeti			✓	✓	✓	✓	✓	✓
Vergi İndirimi	Yatırıma Katkı Oranı(%)	OSB ve EB Dışı	15	20	25	30	40	50
		OSB ve EB İçi	20	25	30	40	50	55
Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği		OSB ve EB Dışı	2 yıl	3 yıl	5yıl	6 yıl	7 yıl	10 yıl
		OSB ve EB İçi	3 yıl	5 yıl	6 yıl	7 yıl	10 yıl	12 yıl
Yatırım Yeri Tahsisi					✓	✓	✓	✓
Faiz veya Kar Payı Desteği		İç Kredi		--	3 Puan	4 Puan	5 Puan	7 Puan
		Döviz / Döviz Endeksli Kredi	--	--	1 Puan	1 Puan	2 Puan	2 Puan
Sigorta Primi İşçi Hissesi Desteği								10 Yıl
Gelir Vergisi Stopajı Desteği								10 Yıl

Kaynak: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı,2020

2.2.3.3.3. Öncelikli Yatırımların Teşviki

Öncelikli yatırımlar yüksek teknoloji ürünlerin üretilmesine yönelik yatırımlar olarak nitelenebilir. İlaç Tıbbi aletler, büro, muhasebe bilgi işlem makineleri, radyo, televizyon gibi haberleşme teçhizatları, hava ve uzay taşıtları imalatı, hava ve uzay taşıtları imalatı, savunma sanayi yatırımları, enerji verimliliğine yönelik yatırımlar, otomotiv, test merkezleri, madencilik, denizyolu taşımacılığı, lisanslı depoculuk vb yatırımlar bulunmaktadır.

Öncelikli yatırımlarda 1-5 arasında yer alan bölgelerde yapılacak yatırımlar için KDV muafiyeti, gümrük vergisi muafiyeti, vergi indirimi, Sigorta primi işveren hissesi desteği, yatırım yeri tahsisi ve faiz veya kâr payı desteği sağlanmaktadır 6.bölgede ise bu desteklere ek olarak sigorta primi işçi hissesi desteği ve gelir vergisi stopajı desteği sağlanmaktadır. Tablo 2.11 Öncelikli Yatırımlarda Teşvik Özet Tablosunda bu desteklerin süre ve oranlarını inceleyebilirsiniz.

Tablo 2.11: Öncelikli Yatırımlarda Teşvik Özet Tablosu

Destek Unsurları		Destek Oran ve Süreleri(1-5.Bölgeler)	Destek Oran ve Süreleri (6.Bölge)
KDV istisnası		✓	✓
Gümrük Vergisi Muafiyeti		✓	✓
Vergi İndirimi	Yatırıma Katkı Oranı (%)	40	50
	Vergi İndirim (%)	80	90
Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği		7 Yıl	10 Yıl
Yatırım Yeri Tahsisi		Var	Var
Faiz veya Kar Payı Desteği	İç Kredi	5	7
	Döviz / Döviz Endeksli Kredi	2	
Sigorta Primi (İşçi Hissesi) Desteği			10 Yıl
Gelir Vergisi Stopajı Desteği			10 Yıl

Kaynak: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2020

2.2.3.3.4. Stratejik Yatırımların Teşviki

Türkiye'nin yapısal sorunu olan cari açık sorununun azaltılması yatırım teşvik sisteminin amaçlarından birisidir. Türkiye'nin cari açığı bazı ürünlerin ülke içinde hiç üretilmemesinden, ya da talebi karşılayacak seviyede üretilmemesinden veya bu ürünlerin üretiminde kullanılan malların ithalat yoluyla tedarik edilmesinden kaynaklanmaktadır. Cari açığın azaltılması amacıyla bu tür malların üretimine yönelik yatırımlar stratejik yatırımlara yönelik teşvikler kapsamında desteklenmektedir.

Bir yatırımın stratejik yatırım kabul edilmesinin 4 koşulu vardır. Asgari yatırım tutarının 50 milyon üstü olması, yurt içindeki üretim kapasitesinin ithalattan az olması, katma değer en az %40 olması ve bu üründe son yıl içerisinde gerçekleşmiş ithalat tutarının 50 milyon dolar ve üstünde olmasıdır. Ancak Teknoloji Odaklı Sanayi Hamlesi Programı (TOSHP) kapsamındaki yatırımlarda bu şartlar aranmaksızın stratejik yatırım olarak kabul edilir. Stratejik yatırımlarda Aşağıdaki tabloda yer alan kalemler tablodaki oranlar çerçevesinde kullanılır.

Tablo 2.12: Stratejik Yatırımlarda Teşvik Özet Tablosu

Destek Unsurları		Destek Oran ve Süreleri
KDV istisnası		✓
Gümrük Vergisi Muafiyeti		✓
Vergi İndirimi	Yatırıma Katkı Oranı (%)	50
Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği		7 Yıl (6.Bölgede 10 Yıl)
Yatırım Yeri Tahsisi		✓
Faiz veya Kar Payı Desteği	İç Kredi	5 (Yüksek Teknolojili Ürünlerde 10, diğerlerinde 8 puan)
	Döviz / Döviz Endeksli Kredi	2 puan
Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği		10 Yıl (Sadece 6.Bölge ve Yüksek Teknolojili ürünlerde)
Gelir Vergisi Stopajı Desteği		10 Yıl (Sadece 6.Bölge ve Yüksek Teknolojili ürünlerde)
KDV iadesi		500 Milyon TL ve Üzeri Yatırımlar İçin

Kaynak: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2020

2.2.3.4. Teşvik Sistemi ve Uygulanan Vergi İndirim ve İstisnaları

Teşvik sistemi kapsamında uygulanan katma değer vergisi istisnası ve iadesi, vergi indirimi, sigorta primi işveren ve işçi hissesi desteği, gümrük vergisi istisnası teşvik sisteminin en önemli destekleri arasında bulunmaktadır. Bu bölümde bu destekler incelenecektir.

2.2.3.4.1 KDV İstisnası ve İadesi

Teşvik sisteminde KDV istisnası ve iadesi belirli yöntem ve şartlar dâhilinde sağlanmaktadır. KDV istisnası yaygın kullanılan bir destek türüyken KDV iadesinin kapsamı dar ve kullanımı yaygın değildir.

2.2.3.4.1.1 Katma Değer Vergisi İstisnası

Katma Değer Vergisi (KDV) harcamalar üzerinden alınan kullanımı yaygın bir dolaylı vergi türüdür. KDV oranları %1 ile %18 arasında değişmektedir. KDV mal ve hizmeti satıcıları tarafından ödenirken mali yükü mal ve hizmeti alanlar tarafından yüklenilmektedir. Katma değer vergi istisnası bütün bölgelerde ve bütün teşvik türlerinde ortak olarak uygulanmaktadır. İstisnadan faydalanabilmek için eski sistemde alıcılar çeşitli belgelerle vergi dairesine başvurup KDV istisna belgesi alıp teşvik belgesinin aslını ve makine listesini bu belgeyle birlikte satıcıya ve gümrük idarelerine ibraz ederek KDV ödemediğini teşvik belgesinde belirlenen malı alabilmekteydiler. Ancak 02/07/2018 tarihinden itibaren Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından Elektronik Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Bilgi Sistemine (E-TUYS) geçilmiştir. Vergi dairelerine bilgiler elektronik ortamda bildirilmektedir.

3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu gereğince, teşvik belgesini olan yatırımcılara teşvik belgesi kapsamında yapılan Makine ve teçhizat ithal ve yerli teslimleri ile teşvik belgesi kapsamındaki yazılım ve gayri maddi hak satış ve kiralamaları KDV'den istisna edilebilir. Aynı hüküm, teşvik belgesinin veya teşvik belgesi kapsamı makine ve teçhizatın devir işlemleri ile makine ve teçhizat listelerinde set, ünite, takım vb. olarak belirtilen malların kısmi teslimlerinde de uygulanır.

KDV istisnası teşvik belgesi alınması şartıyla tüm bölgelerde bölgesel ve genel teşvik, stratejik ve öncelikli yatırımların teşvikinde sağlanmaktadır (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2021)

2.2.3.4.1.2 Katma Değer Vergisi iadesi

KDV iadesi çok yaygın kullanılan bir teşvik türü değildir. Teşvik sisteminde kullanımı ve uygulaması çok nadirdir. Ancak sabit yatırım tutarı 500 Milyon TL üzerindeki stratejik yatırımların bina-inşaat harcamaları için KDV iadesi mümkündür. KDV iadesindeki amaç bina ve inşaat harcamalarının çok sayıda değişik kalem içermesi sebebiyle istisna uygulamanın zorluğudur.

2.2.3.4.2 Gelir Vergisi İndirimi

Gelir vergisi gerçek kişilerin kazançları üzerinden ödediği bir vergi türüdür. Gelir vergisine yönelik uygulanacak esasları 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu tarafından düzenlenmiştir. Vergi indirimi desteği almaya hak kazanan yatırım teşvik belgesi almış bir yatırımcı gelir ve kurumlar vergisini bölgeye göre değişen oranlarda indirimli olarak öder. Bu indirimli ödeme yatırıma katkı tutarına ulaşınca dek sürmektedir (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2013).

Gelir vergisi indirimi Tablo 2.13'teki verilerle şu şekilde hesaplanır

Gelir Vergisi İndirimi: Yatırıma Katkı oranı × Yatırım Miktarı;

Tablo 2.13'de gösterildiği gibi 5.Bölgede Organize Sanayi Bölgesinde yer alan bir yatırım için yatırıma katkı oranı %50'dir. Örnek olarak 1000.000 TL'lik bir yatırımda 5. Bölgede yer alan Tokat iline ait bir firma toplamda Gelir Vergisi İndirimi: Yatırıma Katkı oranı × Yatırım Miktarı formülünden hesaplanarak 1000.000 TL × (50/100)=500.000 TL vergi indirimine hak kazanır. Firma vergi döneminde vergilerini 5.Bölge vergi indirim oranı olan %80 oranında formülde bulunan 500.000 TL'ye ulaşınca kadar indirimli öder. Eğer firma Organize Sanayi Bölgesinde İse bir alt Bölgenin Oranlarından faydalanacağı için bu hesaplamalar örneğimizde 6. Bölge oranlarıyla yapılmalıdır.

Tablo 2.13: Gelir ve Kurumlar Vergisi İndirim Tablosu

Bölgeler	Yatırıma Katkı Oranı (%)		Vergi İndirim Oranı (%)
	OSB Dışı	OSB İçi	
1.Bölge	15	25	50
2. Bölge	20	30	55
3. Bölge	25	35	60
4. Bölge	30	40	70
5. Bölge	40	50	80
6. Bölge	50	60	90

Kaynak: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı,2020

2.2.3.4.3. SGK İşçi ve İşveren Payı İndirimi

Sigorta primi işveren hissesi desteği, teşvik belgesinin kapsamı, yatırımdan ek istihdam için Bakanlık tarafından ödenmesi gereken sigorta primi işveren hissesini kapsamaktadır. 2021’de bu miktar 554,51 TL’dir (İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası, 2021)

Tablo 2.14: Bölgesel Teşvikler Kapsamında SGK Primi İşveren ve İşçi Payı Tablosu

	Yatırım Yeri	1.Bölge	2.Bölge	3.Bölge	4.Bölge	5.Bölge	6.Bölge
Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği	OSB ve EB Dışı	2 yıl	3 yıl	5yıl	6 yıl	7 yıl	10 yıl
	OSB ve EB İçi	3 yıl	5 yıl	6 yıl	7 yıl	10 yıl	12 yıl
Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği Yatırıma Katkı Oranı	OSB ve EB Dışı	%10	%15	%20	%25	%35	Limitsiz
	OSB ve EB İçi	%15	%20	%25	%35	Limitsiz	Limitsiz
Sigorta Primi İşçi Hissesi Desteği Oranı	OSB ve EB İçi ve Dışı	-	-	-			10 Yıl

Kaynak: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı,2021

Sigorta primi işveren hissesi desteği tüm bölgelerde uygulanmaktadır. Ancak bulunduğu bölgeye ve OSB veya EB içinde veya dışında olmasına göre destek tavanı değişmektedir. Örnek olarak 1.Bölgede OSB içinde yatırım yapan ve yatırım teşvik belgesi alan bir yatırımcı yatırım konusunun bölgesel teşvikler kapsamında olması halinde yapılan yatırım tutarının %15’i oranına kadar Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği ödemesinden muaf tutulur. 5.Bölge Organize Sanayi Bölgeleri ve Endüstri Bölgelerinde ve 6.Bölgede yapılan bölgesel teşvik kapsamına giren yatırımlarda ise belirlenen süre boyunca Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği limitsiz uygulanmaktadır.

Öte yandan, sigorta primi desteği, çalışanın sigorta primi payının, teşvik sertifikası hacminin sağladığı ek istihdam için Bakanlık tarafından ödenmesi gereken kısmının kapsamıdır. Bu, 2012/3305 sayılı Devlet Yatırım Yardımı Kararı'nın bir parçası olarak yalnızca 6. bölgede uygulanması gereken bölgesel, büyük ölçekli ve stratejik yatırımlar için verilen teşvik belgelerinde sağlanmıştır. Tablo 2.15'te yer alan verilere göre asgari ücret kapsamında 2021 yılında uygulanan SGK Primi İşçi Hissesi tutarı 500,85 TL'dir. 6.Bölgede bölgesel teşvikler kapsamına giren yatırımlarda teşvik belgesi alarak yatırım yapan bir işletme 10 yıl süreyle tüm işçileri için SGK Primi İşçi Hissesini ödemekten muaf tutulur. Diğer bölgelerde bu destek uygulanmamaktadır.

Tablo 2.15: 2021 Asgari Ücret Kalemleri (TL)

ASGARİ ÜCRET	3.577,50
SGK PRİMİ%14	500,85
İŞSİZLİK SİG. PRİMİ %1	35,78
GELİR VERGİSİ%15 (*)	187,82
ASGARİ GEÇİM İNDİRİMİ	268,31
DAMGA VERGİSİ%0,759	27,15
KESİNTİLER TOPLAMI	751,60
NET ASGARİ ÜCRET (**)	2.825,90
İŞVERENE MALİYETİ (TL / AY)	
ASGARİ ÜCRET	3.577,50
SGK PRİMİ%15,5 (İşveren Payı) (***)	554,51
İŞVEREN İŞSİZLİK SİGORTA PRİMİ %2	71,55
İŞVERENE TOPLAM MALİYET	4.203,56

Kaynak: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı,2021

2.2.3.4.4 Gümrük Vergisi İndirimi

Yatırım teşvikleri sertifikası çerçevesinde, yurt dışından satın alınması gereken yatırım malları için makine ve teçhizat, ithalat rejimi kararında belirtilen gümrük vergisinden muaf tutulabilir. Bu nedenle, gümrük vergilerinden muafiyeti yatırım teşvikleri belgesi kapsamında uygulamak için, sertifikaya göre satın alınması gereken yatırım mallarının “makine ve teçhizat” niteliğine sahip olması gerekmektedir. “Makine ve teçhizat” tanımı 69 serisi KDV Genel Tebliği'nde yapılmış olup, söz konusu KDV Genel Tebliği'nde

makine ve teçhizat “mal ve hizmet üretiminde kullanılan amortismanına tabi tutulan ve kullanılan sabit kıymetler” olarak tanımlanmaktadır (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı,2019).

BÖLÜM 3: BÖLGESEL POLİTİKA ARAÇLARININ GELİR EŞİTSİZLİĞİNE ETKİSİ

Bu bölümde bölgesel politika araçlarından teşvik verileri, ajans giderleri ile bölgesel GİNİ katsayısı arasındaki ilişki incelenerek gelir eşitsizliğine etkisi incelenmiştir.

3.1. Bölgesel Kalkınma Politikaları ile Gelir Dağılımı İlişkisi Üzerine Ampirik Literatür

Öztürk ve Oktar (2017), 1990 sonrası kalkınma ve gelir eşitsizliği ilişkisini incelemiş, kişi başına gelir ve gelir eşitsizliğini ilişkilendirmek yerine insani gelişmişlik endeksini kullanmış ve bu ikisi arasındaki ilişkiyi ARDL sınır testi kullanarak incelemiştir. Sonuç olarak kalkınma arttıkça gelir eşitsizliğinin ilk önce azaldığını ancak kalkınma devam ettikçe gelir eşitsizliğinin arttığını belirtmiştir. Bu kalkınmada önce gelir eşitsizliğinin artacağını daha sonra azalacağını savunan Kuznet'e ait ters-U hipotezinin tam tersi bir bulgudur. Gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasının gelir eşitsizliğine etkilerinin farklı olacağı sonucuna varan yazarlar bunun sebebi olarak gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelere göre daha sert bir rekabetle karşılaşmasını görmektedir.

Alabaş (2013), Türkiye'de bölgesel düzeyde gelir dağılımı eşitsizliğinin incelemiş, nedensel-karşılaştırmalı / yarı deneysel araştırma yönteminden yararlanarak TÜİK' ten elde ettiği bölgesel GINI katsayısı ve yüzde paylar analizi verilerini kullanarak bölgeler arasındaki farklılıkları ortaya koymuş, bu veriler eşliğinde işsizlik, yoksulluk ve net göç hızı verilerinin değişimini incelemiş ve gelir eşitsizliğinin işsizlik ve yoksulluk sorununu derinleştirdiği ve göçü artırdığı sonucuna ulaşmıştır.

Bayar (2016), bölgesel gelir eşitsizliklerini ve genel gelir eşitsizliğini ampirik analiz metoduyla incelemiştir. Gelir eşitsizliği probleminin bir kesimin daha zengin olması değil gelirin adil bir şekilde topluma yayılmaması olduğunu vurgulamıştır. 2000 yılından itibaren Türkiye'nin geliştiğini aynı süreçte bölgesel ve genel eşitsizliklerin diğer gelişmekte olan ülkelerin en kötüsü olmaya devam ettiğini belirttiği çalışmasında genel gelir dağılımı eşitsizliğinin bölgesel eşitsizliklerden kaynaklandığı sonucuna ulaşmıştır.

Arvas ve Kanberoğlu (2014), 1980-2012 yılları arasında finansal kalkınmanın gelir eşitsizliği üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Çalışmada ARDL testi uygulanmış, TÜİK verileri, GINI endeksi değerleri, kişi başı gayri safi yurt içi hasıla, yurt içi özel sektör kredilerinin GSYH'daki payı verileri kullanılmıştır. Yapılan çalışma sonucunda özel kredi hacmindeki artışın gelir eşitsizliğinin yüzde dört azalmasını sağladığı görülmüştür.

Acar (2015), çalışmasında günümüzde gelir dağılımının nasıl hesaplandığını, nelerden etkilendiğini, gelir dağılımı türlerini incelemiştir. Gelir dağılımı eşitsizliğini çok önemli bir sorun olarak görmekte ve bu gelir dağılımı eşitsizliğinin düzelmesi için dolaylı vergilerin azaltılmasını, istihdamın güçlendirilmesini, asgari ücretten alınan vergilerin azaltılmasını, yoksul kesimlere yönelik destek, hibe ve teşviklerin artırılmasını, kamu kurumlarında tasarrufların artırılmasını önermektedir.

Çalışkan (2010), çalışmasında Türkiye'de gelir eşitsizliği ve yoksullukla ilgili durum analizi yapmış, Türkiye'nin OECD ülkeleri arasındaki konumu değerlendirmiştir. 1960-2008 verilerinden hareketle siyasi iktidarların Türkiye'de gelir eşitsizliğini ve yoksulluğu giderecek politikalara yeterince önem vermediği sonucuna ulaşmıştır.

Dağdemir (1998), Kuznet ters-U hipotezinin doğruluğunu literatürdeki çalışmalarla tartışarak, çoklu regresyon denklemi yoluyla gelir eşitsizliğini etkileyen en önemli payın kamu harcamalarına ait olduğunu, kamu harcamalarındaki artışın gelir eşitsizliğini azalttığını, enflasyon oranıyla gelir eşitsizliği arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu, reel faizin de enflasyon gibi gelir eşitsizliğini artırdığını, işsizlik ile gelir eşitsizliği arasında sıkı bir ilişki olduğunu belirtmiştir.

Çetin ve Gün (2013), gelir bileşenleri ve gelir eşitsizliği üzerine yaptıkları çalışmada “Shorrocks Ayırıştırma Analizini” kullanarak, Türkiye'de hem hane halkı hem de bireysel bazda gelir bileşenlerinin 2002-2009 verileri incelenerek gelir dağılımı eşitsizliğine yaptıkları katkılar hesaplanmıştır. Çalışma sonucunda gelir eşitsizliğine en fazla faiz gelirlerinin sebep olduğu belirtilmiştir. Faiz ve rant gelirlerinin gelir dengesini ücret ve gelir farklarından daha fazla bozduğu bu sebeple sosyal politikaların daha dikkatli hazırlanması gerektiği vurgulanmıştır.

Wahiba (2014), 1984-2011 arasında Dünya Bankası ve Sosyal Sigorta Fonundan alınan gelir verileriyle bölgeler arası eşitsizlik ve gelişmişlik farklarını göz önüne alarak Tunus'un iller arası gelir dağılımını incelemiştir. Sonuç olarak yaptığı ekonometrik analizler sonucunda kırdan kente göç, işsizlik oranı, bölgeler arası gelir eşitsizliğini artırdığını tespit etmiştir. Ancak, altyapıyı geliştirmenin, doğrudan yabancı yatırımın, artırılan devlet yardımlarının bölgeler arası gelir eşitsizliğini azaltabileceğini belirtmiştir.

Dimaki, Angelis Gaki (2011), Yunanistan'da 13 bölgede bölgesel seviyede gelir eşitsizliklerini incelemişlerdir. Konum çarpanı, ulaşılabilirlik çarpanı, finansal durum çarpanından elde ettiği ekonomik gösterge ile konut çarpanı sosyal durum çarpanı ve çevre çarpanından elde ettiği sosyal göstergeyi karşılaştırmış geri kalmış bölgelerin eksikliklerini analiz etmişlerdir. Bölgesel kalkınma için yapılan politikaların yanlış tasarlandığı sonucuna ulaşmışlardır.

Obrodovic ve Jankovic (2016) , çalışmasında seçtikleri. OECD ülkelerinin 2000-2011 yılları arasında toplam ekonomik faaliyetlerin bölgesel eşitsizlikler üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Kişi başına gayri safi yurtiçi hasıla ve bölgesel ekonomik büyüme verilerini bivarete model kullanarak incelemişler, araştırma sonucunda ekonomik büyüme ve bölgesel eşitsizlikler arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu belirtmişlerdir.

Shin (2010), stokastik bir optimal büyüme modeli ile ekonomik büyüme ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi incelemiş hem pozitif hem de negatif ilişki olabileceğini belirtmiştir. Yüksek eşitsizliğin, ekonomik gelişimin erken safhalarında büyümeyi geciktirebileceği sabit dönemlerde artıracağını belirtmiştir. Ayrıca yüksek gelir vergisinin her zaman gelir eşitsizliğini azaltmayacağını göstermişlerdir. Yüksek gelir vergisi yoluyla ekonomik kalkınmanın ilk aşamalarında gelir eşitsizliğinin azaltılamayacağını ancak ekonomik denge durumuna yaklaşıldıkça işe yarayacağını belirtmiştir.

Yapılan İnceleme neticesinde bu çalışmalarda genel olarak kalkınma, gelir eşitsizliği ve gelir dağılımı konuları incelenmekle birlikte Türkiye'de bölgesel kalkınma politikaları ile gelir adaleti ve eşitsizliği konusu bütüncül olarak incelenip ilişkilendirilmemiştir.

3.2. Bölgesel Politika Araçlarının Gelir Eşitsizliğine Etkisinin Ekonometrik Yöntemler ve Grafikler Yoluyla İncelenmesi

Bölgesel politika araçlarının gelir eşitsizliğine etkisinin incelenmesi için çeşitli kaynaklardan veriler derlenerek, ekonometrik yöntem belirlenmiş ve belirlenen yönteme göre ekonometrik analiz gerçekleştirilmiştir.

3.2.1. Ekonometrik Metodoloji

Bu bölümde, Nedensel-Karşılaştırmalı / Yarı Deneysel Araştırma yönteminden yararlanılarak TÜİK, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 9 Kalkınma Ajanslarından derlenen veriler, araştırmanın amacına yönelik olarak analiz edilerek bölgeler arası gelir eşitsizliğini gidermek için oluşturulan politikaların gelir dağılımı ve gelir eşitsizliğine etkileri ve aralarındaki ilişki incelenmiştir. Bu çalışmada panel regresyon yöntemi kullanılarak 2010-2018 dönemine ait bölgesel GİNİ katsayıları ve verileri tam olan 9 Kalkınma Ajansı ve bölgesinde yer alan kalkınma ajansı harcamaları, kamu harcamaları ve teşvik verileri arasındaki ilişki incelenmiştir.

3.2.1.1. Yatay Kesit Bağımlılık Testleri

Panel veri analizinde yatay kesitlerin birbiriyle bağımlılığının olup olmadığı test edilmelidir. Yatay kesit bağımlılığı var olan serilerde yatay kesit bağımlılığını göz önüne alınmadan yapılan analizler neticesinde ulaşılabacak sonuçlar hatalı olacaktır. Bu sebeple araştırmaya başlamadan önce yatay kesit bağımlılığı test edilecektir. Yatay kesit bağımlılığı testleri ile serilerde birim kök varlığı araştırılarak serilerde birim köklerin varlığı ve kuşak derecesi araştırılacaktır

Yatay kesit bağımlılığı yoksa birinci nesil birim kök testleri yapılırken, ikinci nesil birim kök testleri yatay kesit bağımlılığının var olması halinde kullanılmamaktadır. Yatay kesit bağımlılığı durumunda panel veri analizinde Peseran (2004) CDLM, Breusch-Pagan CDLM1, Peseran (2004) CDLM2 testleri kullanılarak tespit edilmekte ve CDLM2 $T > N$ olduğunda kullanılmaktadır. CDLM testi ise $N > T$ olması durumunda kullanılır. Bu durumda yatay boyut zaman boyutundan büyüktür. $N=T$ yani zaman boyutu yatay boyuta eşit olması halinde Peseran (2004) CDLM2 testi kullanılmaktadır.

Bu çalışmada Kalkınma Ajansları, bölgesel teşvikler, kamu harcamaları için ele alınan örnekleme zaman boyutu yatay boyuta eşit ($T=N$) olması sebebiyle Berusch-

Pagan (1980) LM testi kullanılmıştır. Grup ortalaması sıfırken bireysel ortalama sıfırdan farklı ise Berusch Pagan (1980) LM testinden sapmalı sonuç elde edilmektedir. Pesaran vd. (2008), tarafından ortaya çıkan sapma test istatistiğine ortalama ve varyans katılarak düzeltilmiş ve bu nedenle LM testinin adı değiştirilerek (LM_{adj}) şeklinde ifade edilmeye başlanmıştır.

Yatay kesit bağımlılığı testlerinde yer alan hipotezler şu şekilde yapılmaktadır.

H_0 : Yatay kesit bağımlılığı yoktur.

H_1 : Yatay kesit bağımlılığı vardır.

Test sonucunda 0.05'ten küçük olasılık değeri elde edilmesi halinde %5 anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezi reddedilerek yatay kesit bağımlılığının varlığı kabul edilir (Pesaran, ark., 2008).

3.2.1.2. Homojenlik Testi

Dinamik panel veri analizlerinde öncelikle kullanılan değişkenlerin homojen bir yapıda olup olmadıkları incelenmelidir. Birim kök ve koentegrasyon testlerinde kullanılan değişkenlerin homojen veya heterojen yapıda olması testlerin uygulama şeklini değiştirmektedir. Değişkenlerin homojenliği Hsiao testi yardımıyla incelenmiştir (Erataş ve ark., 2013).

Panel veri analizi kapsamında homojenlik testi sayesinde ele alınan yatay kesit serilerinin diğer kesit serilerinden aynı oranda etkilenip etkilenmediğinin tespit edilmesi amaçlanmaktadır.

Hsiao (1986) testinden yararlanılarak homojenlik testi gerçekleştirilmiştir. Hsiao testi H_1 , H_2 ve H_3 olarak üç farklı hipotez ile çalışmaktadır. H_1 hipotezi katsayıların homojen olduğunu gösterir. Bu hipotezin alternatifi ise katsayıların heterojenliğini göstermektedir. H_2 hipotezi H_1 hipoteziyle aynı şekilde katsayılarda homojenliği alternatifi ise katsayılarda heterojenliği göstermektedir. Diğer hipotezlerin aksine H_3 hipotezi alternatifi kısmi heterojen olduğu kabulüyle oluşturulmaktadır (Turgut ve Uçan, 2019).

3.2.1.3. Birim Kök Testi

Panel veri analizi yapılırken birim kök testlerinde, birinci nesil ve ikinci nesil testler olarak iki grupta sınıflandırılmaktadır. Birinci nesil testlerde korelasyon olmadığı varsayımı ile hareket edilir fakat birimler arasında korelasyonun olması bu testlerdeki zayıflığına işaret etmektedir (Tatoğlu, 2013).

Im-Peseran, Levin-Lin Chu (LLC), Shin (IPS), Fisher ADF ve PP Fisher , Breitung aise, birimlere ait seriler arasında korelasyonun varlığına bakılmaz. Philips and Sul (2003), Bai and Ng (2004), Moon and Perron (2004) ve Pesaran (2004) en yaygın şekilde kullanılan ikinci nesil birim kök testleridir. Birim kök testleri yapılırken hipotez aşağıda yer aldığı şekilde kurulmaktadır (Baltagi and Kao, 2000):

H0: Durağan değildir. Seri birim kök taşır.

H1: Durağandır. Seri birim kök taşımaz.

Durağan seriler ve durağan olmayan seriler arasında bazı farklılıklar mevcuttur. Bu farklar şu şekildedir:

Durağan serilerde; Zamanla değişim göstermeyen sonlu bir varyans bulunmakta, ayrıca serinin ortalaması uzun dönemde dalgalanmalardan etkilenmemektedir (Şimşek, 2019).

Durağan olmayan serilerde durum farklıdır. Zaman sonsuza giderken varyans da sonsuza yaklaşır ve serinin ortalama değeri uzun dönemde mevcut değildir (Kutlar, 2009).

Çalışma kapsamında yer alan değişkenlerde paneli oluşturan bölge verilerinin birbiriyle yatay kesit bağımlılığı olması nedeniyle serilerin durağanlığı, yatay kesit bağımlılığının tespit edilmesi halinde kullanılan, ikinci kuşak birim kök testlerinden Pesaran (2007) tarafından oluşturulan CADF (Cross-sectional Augmented Dickey Fuller) testiyle analiz yapılmıştır.

t istatistiği değeri CADF testi için, aşağıda verilen formüle göre gerçekleştirilmektedir (Pesaran, 2007):

$$t_i(N, T) = \frac{\Delta Y_i' \bar{M}_w Y_{i-1}}{\partial (Y_i' \bar{M}_w Y_{i-1})^2} \quad (3.1)$$

CIPS istatistiğinin formülü ise şu şekilde hesaplanmaktadır.

$$\bar{t} = N^{-1} \sum_{i=1}^n t_i(N, T) \quad (3.2)$$

Pesaran CIPS testiyle birimler arasında var olan korelasyonu modelleyerek faktör olarak istatistiğe dâhil etmektedir. Bu çalışmada Pesaran CADF testine ait CIPS test sonuçlarının analizi gerçekleştirilecektir.

3.2.1.4. Panel Eşbütünleşme Testi

Panel Veri analizleri yapılırken, uzun döneme ait ilişkilerin varlığının tespit edilmesi için Panel eş bütünleşme testleri kullanılmaktadır. Zaman serisi testlerine incelendiğinde, Panel Birim Kök testlerine benzer şekilde panel eş bütünleşme testlerinin yapılmasının avantajı testlerin doğruluğunu, gücünü ve gerçek sonuçlar elde edilmesini sağlamaktır (Tatoğlu, 2013).

Çalışmada yer alan serilerde heterojen ve yatay kesit bağımlılığı bulunmaktadır. Analiz kısmında da açıklandığı gibi, en gerçekçi sonuçların elde edilebilmesi için Westerlund ECM panel eş bütünleşme testinin yapılması gerekmektedir. Westerlund (2007) hata düzeltme modeli çerçevesinde- iki adet grup ortalama istatistikleri, iki adet de panel istatistikleri olmak üzere dört tane panel eş bütünleşme testi geliştirmiştir. Westerlund tarafından geliştirilen bu testte, paneli oluşturan serilerin aynı derecededir. Paneldeki serilerin birinci farkında $I(1)$ durağan yapıda olduğu kabul edilmektedir. Aşağıda yer alan formülde hata düzeltme modelinin gösterim şekli yer almaktadır (Westerlund, 2007).”

$$a_i(L)\Delta y_{it} = \delta_{1i} + \delta_{2i} + a_i(y_{it} - \beta'x_{it-1}) + \gamma_i(L)'v_{it} + e_{it} \quad (3.3)$$

Formül, içerisinde $\delta_{1i} = a_i(1)\phi_{2i} - a_i\phi_{1i} + a_i\phi_{2i}$ ve $\delta_{2i} = a_i\phi_{2i}$ deterministik terimleri bulunmaktadır. Denklemden yer alan L , gecikme işlemcisini ifade ederken gösterilen modelin istikrarlı bir yapıda olması, $y_{it} - \beta'x_{it-1}$ 'nin durağan yapıda olmasını gerektirmektedir. x_{it} ve y_{it} için mevcut olan uzun dönemli denge ilişkisi β_1 vektörü tarafından gösterilmektedir. Burada a_i ise hata düzeltme parametresi olarak yer almaktadır. Ayrıca ($a_i < 1$) şeklinde hata düzeltme mekanizmasının varlığı söz konusudur. Modelde bulunan v_{it} ve e_{it} hata terimleri de durağan yapıdadır. Hipotezler panel istatistikleri için aşağıdaki gibi oluşturulmaktadır:

$$H_0: a_i = 0 \text{ ve } H_1^g: a_i < 0 \text{ (i'nin tüm değerleri için)}$$

H0 hipotezinin reddi tüm panel için eş bütünleşmenin varlığını göstermektedir.

Grup ortalamalarına ait istatistikler için ise hipotezler şu şekilde kurulmaktadır:

$H_0: a_i = 0$ ve $H_1^g: a_i < 0$ (en azından bazı i değerleri için)

H0 hipotezinin ret edilmesi paneldeki birimlerden biri için eş bütünleşmenin varlığını göstermektedir (Özcan, 2015).

3.2.1.5. Panel VECM Nedensellik Testi

İlişkinin yönünün tespiti için kısa ve uzun dönemli ilişkinin yönünün tespit edilebildiği Hata Düzeltme Modeli (VECM) testi ekonometri programlarında genellikle uygulamalı olarak kullanılmaktadır (Yardımcıoğlu ve Gülmez, 2013).

Kısa ve uzun dönemli nedenselliği Hata Düzeltme Modeli sayesinde tespit etmek önemli görülmektedir. Kısa dönemli nedensellik bağımsız değişkenlerde var olan gecikme değerleri ile uzun dönemli nedensellik hata düzeltme terimi açıklanmaktadır. Hata düzeltme modelinde iki tane dikkate değer avantaj bulunmaktadır. Bu avantajlardan birincisi değişkenlerin eş bütünleşik olması halinde modelin kısa ve uzun dönem etkileri açıklayabilmesi ikincisi ise, modeldeki değişkenlerin durağan yapıda bulunmasıdır (Yavuz, 2015).

Hata düzeltme modeli (VECM), Seriler içinde eş bütünleşmenin ve değişkenler içinde uzun dönemli bir ilişki yapısının olması halinde kullanılmasıyla model ile yapılan analizin güvenilir sonuçlara ulaşılacağı belirtilmektedir (Brooks, 2014).

VECM formülünün gösterimi şu şekildedir:

İçsel değişkenler olarak Y_t , X_t , W_t 'nin matris formuyla;

$$Z_t = (Y_t, X_t, W_t)'$$

$Z_t = A_1 Z_{t-1} + A_2 Z_{t-2} + \dots + A_p Z_{t-p} + \varepsilon_t$ Şeklinde gösterilirken Vektör hata düzeltme modeli aşağıdaki gibi yazılmaktadır.

$$\Delta Z_t = \Gamma_1 \Delta Z_{t-1} + \Gamma_2 \Delta Z_{t-2} + \dots + \Gamma_{p-1} \Delta Z_{t-p+1} + \Pi Z_{t-1} + \varepsilon_t$$

Veyahut;

$$\Delta Z_t = \sum_{i=2}^p \Gamma_{i-1} \Delta Z_{t-i+1} + \Pi Z_{t-1} + \varepsilon_t$$
 Bu formülle ifade edilmektedir.

Burada Π , $i=1,2,3,\dots,p-1$ için $\Gamma_i = -(I - A_1 - A_2 - \dots - A_i)$ uzun dönem ilişki parametresiyken Π , matrisine ait parametreler $\Pi = \alpha\beta'$ şeklinde iki bileşenli yapıda olacak şekilde yazılabilir. Uzun dönem parametresinin ayarlanma hızı α ile gösterilir. Uzun dönem katsayısı ise β' ile gösterilmektedir. Üstte yer alan denklemleri yeniden ifade etmek gerekirse;

$$\Delta Z_t = \Gamma_1 \Delta Z_{t-1} + \Gamma_2 \Delta Z_{t-2} + \dots + \Gamma_{p-1} \Delta Z_{t-p+1} + \alpha(\beta' Z_{t-1}) + \varepsilon_t$$

Ya da,

$$\Delta Z_t = \sum_{i=2}^p \Gamma_{i-1} \Delta Z_{t-i+1} + \alpha(\beta' Z_{t-1}) + \varepsilon_t$$

Şeklinde yazılabilir.

Burada yer alan $\beta' Z_{t-1}$ vektörü hata düzeltme terimidir. Hata düzeltme terimine ait denklem şu şekildedir:

$$(Y_{t-1} - \beta_0 - \beta_1 X_{t-1})$$

Yani $\beta' Z_{t-1}$, m modeldeki denklem sayısıdır ve modelde (m-1) adet vektör bulunmaktadır. Z_t I(1) değişkenlerin vektörü olması nedeniyle ΔZ_t I(0) olmaktadır. Bu nedenle hata terimi ε_t 'nin I(0) şekline gelmesi için $\alpha(\beta' Z_{t-1})$ ifadesinin de I(0)'a dönüşmesi gerekmektedir. Π matrisinin rankı (r), (uzun dönemli) eş bütünleşmenin sonucunu göstermektedir.

Π Matrisinin rankı $r \leq (m - 1)$ ise, eşbütünleşme bulunmaktadır. Π matrisine ait rank $r=0$ ise, Z_t vektöründeki değişkenler içinde eş bütünleşme bulunmamaktadır şeklinde analiz edilmektedir (Albayrak, 2018).

3.2.2. Veri Seti ve Model

Panel veri için toplanan veriler kalkınma ajanslarının bölgelerinde 2010-2018 yılları arasında yaptığı giderler, bölgenin GSYH verileri, GİNİ katsayısı, kamu giderleri, ihracatı ve teşvikli yatırımlarıdır. Kalkınma Ajansı giderleri ajansların internet sayfalarında açıklanan bütçe gerçekleştirmeleri ve bütçe gerçekleştirmelerini paylaşmayan ajansların ise yıllık raporlarından derlenmiştir. GİNİ katsayıları, GSYH verileri ve ihracat

verileri TÜİK web sayfasından edinilmiştir. Kamu giderleri T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığına bağlı Muhasebat Genel Müdürlüğü verilerinden derlenmiştir. Teşvikli yatırım verileri ise Güney Ege Kalkınma Ajansı (GEKA) desteğiyle kurulan <http://www.yatirimadestek.com/> sitesinde yer alan teşvik belge listesinden derlenmiştir. Bölgesel veriler tablosundan bölgesel veriler oran tablosundaki değerler elde edilmiştir. Böylece kalkınma ajanslarının, bölgesel ihracatın ve kamu harcamalarının Bölgesel GSYH'ye oranları elde edilmiştir.

Ekonometrik analizlerde 9 yıllık (T) ve 9 adet (N) Kalkınma ajansı verileri Eviews 10 ekonometrik paket programından faydalanılarak analiz edilmiştir. Değişkenlere ait değerlerin küçük değerlere sahip olmasından dolayı logaritma alma gereği duyulmamıştır. Bütün eksik veriler hazırlanıp, panel veri analizine uygun hale getirilmiştir.

Çalışmada kullanılan değişkenlere ait tanımlamalar, elde edildiği kaynaklar ve Kalkınma Ajans bilgileri Tablo 3.1'de özet olarak belirtilmiştir.

Tablo 3.1: Ekonometrik Analizde Değişkenlere ait tanımlamalar

Veriler	Kaynağı
Ajans Giderleri (TL)	Kalkınma Ajanslarının kendi internet sayfaları
GSYH (Bin TL)	TÜİK
İhracat (TL)	TÜİK
Kamu Harcamaları (Bin TL)	T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı / Muhasebat Genel Müd.
Teşvikler (Milyon TL)	http://www.yatirimadestek.com/
GİNİ	TÜİK
OGA	Ajans Giderleri / GSYIH
OİHR	Bölge İhracatı / GSYIH
OKH	Bölge Kamu Harcaması / GSYIH
OT	Bölge Teşvikli Yatırım / GSYIH
ANKARAKA (1)	Ankara Kalkınma Ajansı (Ankara)
ORAN (2)	Orta Anadolu Kalkınma Ajansı (Kayseri-Yozgat-Sivas)

Tablo 3.1: Ekonometrik Analizde Değişkenlere ait tanımlamalar (devam)

Veriler	Kaynağı
BAKKA (3)	Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı (Antalya-Ispart-Burdur)
MEVKA (4)	Mevlana Kalkınma Ajansı (Konya-Karaman)
ZAFER (5)	Zafer Kalkınma Ajansı (Kütahya-Afyon-Manisa-Uşak)
DOĞAKA (6)	Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı (Hatay-K.Maraş-Osmaniye)
KUDAKA (7)	Kuzaydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı (Erzurum-Erzincan-Bayburt)
İPEKYOLU (8)	İpek Yolu Kalkınma Ajansı (Gaziantep-Adıyaman-Kilis)
MARKA (9)	Doğu Marmara Kalkınma Ajansı (Bolu-Düzce-Sakarya-Yalova-Kocaeli)

Panel veri analizi bu çalışmada, aşağıda yer alan formüldeki gibi modellenmiştir.

$$GINI_{it} = \beta_0 + \beta_1 OGA_{it} + \beta_2 IHR_{it} + \beta_3 OKH_{it} + \beta_4 OT_{it} + \varepsilon_{it} \quad (3.4)$$

3.1.2.1. Değişkenlere ait Temel Göstergeler

GINI, OGA, OIHR, OKH ve OT değişkenlerine ait düzey grafikleri Ek 10'da gösterilmiştir. Tablo 3.2 analizde yer alan değişkenlerin tanımlayıcı istatistiklerini göstermektedir.

Tablo 3.2: Tanımlayıcı İstatistiksel ve Korelasyon Matrisi Bilgileri

	GINI	OGA	OIHR	OKH	OT
Ortalama	0.362667	0.000459	0.125636	0.138867	0.050084
Ortanca	0.363000	0.000300	0.091700	0.122450	0.042590
Maximum	0.407000	0.002570	0.418410	0.310130	0.194000
Minimum	0.309000	1.00E-05	0.002210	0.056870	0.007290
Standart Hata	0.027093	0.000480	0.093959	0.058642	0.034045
Skewness	-0.082875	2.427138	1.369174	0.989754	1.749269
Kurtosis	1.800918	9.271248	4.698856	3.122013	6.707526
Jarque-Bera	4.945288	212.2623	35.04822	13.27502	87.70112
Prob.	0.084362	0.000000	0.000000	0.001310	0.000000
Sum	29.37600	0.037190	10.17651	11.24825	4.056810
Sum Sq. Dev.	0.058722	1.84E-05	0.706262	0.275107	0.092725
Gözlem Sayısı	81	81	81	81	81
Korelasyon Matrisi					
	GINI	OGA	OIHR	OKH	OT
GINI	1	0.20625	-0.44203	0.44771	-0.19649
OGA	0.20625	1	-0.41443	0.52077	0.00318
OIHR	-0.44203	-0.41443	1	-0.58770	0.12897
OKH	0.44771	0.52077	-0.58770	1	-0.28782
OT	-0.19649	0.00318	0.12897	-0.28782	1

Tablo 3.2'de korelasyon değerleri incelendiğinde, GINI katsayısı ile OGA ve OKH değişkenlerinin aynı yönlü olduğu, OIHR ve OT değişkenleri ile ters yönde hareket ettiği görülmektedir. OGA değişkeni OIHR değişkeni ile zıt diğer değişkenler ile aynı yönde hareket etmektedir. OIHR değişkeni sadece OT değişkeni ile aynı yönde hareket etmektedir.

3.2.2.2. Panel Veri Analizinde Kullanılan Değişkenlerin Yatay Kesit Bağımlılığı ve Homojenlik Testi

Tablo 3.3: GINI katsayısı değişkenine ait yatay kesit bağımlılığı test sonuçları

Test	Stat	Prob
CD LM1 Breusch-Pagan LM	52.66033	0.0360**
CD LM2 Pesaran scaled LM	1.963439	0.0496**
LM _{adj} Bias-corrected scaled LM	1.400939	0.1612
CD LM Pesaran CD	0.407777	0.6834

** p<0.05

Yatay-kesit Bağımlılık test sonuçlarında, zaman boyutu (T) ve kesit boyu (N) eşit olduğu durumlarda Pesaran (2004) CDLM2 testi dikkate alınmaktadır. Tablo 3.3’de GINI değişkenine ait yatay kesit bağımlılık test sonuçlarına bakıldığında %5 anlamlılık düzeyinde CDLM2 testi anlamlı görülmektedir. GINI değişkenine ait prob değeri 0.05 değerinden küçüktür bu sebeple H₀ hipotezi ret edilerek H₁ hipotezi kabul edilir. Bu sonuçla yatay kesit bağımlılığı bulunmaktadır. Kalkınma Ajansına ait Herhangi bir GINI değişkenindeki şok diğer Kalkınma ajanslarını etkilemektedir yorumunun yapılması uygundur. Bu test sonucu göz önüne alınarak değişkenlerin durağan olduğu seviyenin anlaşılabilmesi için ikinci nesil birim kök testi yapılmasının gerekli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 3.4: OGA değişkenine ait yatay kesit bağımlılığı testi sonuçları

Test	Stat	Prob
CD LM1 Breusch-Pagan LM	125.9465	0.0000*
CD LM2 Pesaran scaled LM	10.60030	0.0000*
LM _{adj} Bias-corrected scaled LM	10.03780	0.0000*
CD LM Pesaran CD	10.64759	0.0000*

** p<0.05; * p<0.01

Tablo 3.4’de OGA değişkenine ait gerçekleştirilen analiz kapsamında değişkenlerin yatay kesit bağımlılığının olup olmadığını anlamak amacıyla gerçekleştirilen dört test sonucuna göre %1 anlamlılık düzeyinde değişkenler arasında yatay kesit bağımlılığının varlığı tespit edilmiştir. Değişkenlerin durağan olduğu seviyeyi kavramak için yapılan yatay kesit bağımlılığı testi sonucuna göre ikinci nesil birim kök testi yapılması gerektiği neticesine varılmıştır.

Tablo 3.5: OIHR değişkenine ait yatay kesit bağımlılığı test sonuçları

Test	Stat	Prob
CD LM1 Breusch-Pagan LM	147.5630	0.0000*
CD LM2 Pesaran scaled LM	13.14782	0.0000*
LM _{adj} Bias-corrected scaled LM	12.58532	0.0000*
CD LM Pesaran CD	7.596483	0.0000*

** p<0.05; * p<0.01

Tablo 3.5’de OIHR değişkenine ait analiz kapsamında analiz edilen değişkenlerin yatay kesit bağımlılığının olup olmadığını anlamak için yapılan dört test sonucu neticesinde değişkenler arasında %1 anlamlılık seviyesinde yatay kesit bağımlılığının varlığı tespit edilmiştir. Değişkenlerin durağanlaştığı seviyeyi anlamak için test sonucuna göre ikinci nesil birim kök testi yapılmasının gerekli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 3.6: OKH değişkenine ait yatay kesit bağımlılık test sonuçları

Test	Stat	Prob
CD LM1 Breusch-Pagan LM	42.25999	0.2187
CD LM2 Pesaran scaled LM	0.737747	0.4607
LM _{adj} Bias-corrected scaled LM	0.175247	0.8609
CD LM Pesaran CD	-0.317475	0.7509

* p<0.05; ** p<0.01

Tablo 3.6’da OKH değişkenine ait yapılan analiz neticesinde incelenen değişkenlerin yatay kesit bağımlılığı olup olmadığını anlamak için gerçekleştirilen dört test sonucu incelenerek %5 anlamlılık düzeyinde değişkenler arasında yatay kesit bağımlılığının bulunmadığı tespit edilmiştir. Değişkenlerin durağan olduğu noktayı tespit edebilmek bu test sonucuna göre anlamak için birinci nesil birim kök testi yapılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 3.7: OT değişkenine ait yatay kesit bağımlılık test sonuçları

Test	Stat	Prob
------	------	------

CD LM1 Breusch-Pagan LM	53.47503	0.0305**
CD LM2 Pesaran scaled LM	2.059452	0.0395**
LM _{adj} Bias-corrected scaled LM	1.496952	0.1344
CD LM Pesaran CD	0.222194	0.8242

** p<0.05; * p<0.01

Tablo 3.7’de OT değişkenine ait yatay kesit bağımlılık test sonuçlarına bakıldığında %5 anlamlılık düzeyinde CDLM2 testi anlamlı görülmektedir. Prob değeri OT değişkeni için 0.05 değerinden küçüktür bu sebeple H0 hipotezi ret edilerek H1 hipotezi kabul edilir. Bu sonuçlara bakılarak yatay kesit bağımlılığının var olduğu söylenebilir. Herhangi bir bölgeye ait OT değişkenindeki şok diğer bölgeleri de etkilemektedir yorumunun yapılması uygundur. Bu test sonucunda değişkenlerin durağan olduğu düzeyi anlamak için ikinci nesil birim kök testi yapılması gerektiği görülmektedir.

Tablo 3.8: Hsiao Homojenlik Testi

Hipotez	F-Stat	P-Value
H1	4.491457	0.00000 (6.93E-06)
H2	1.241265	0.263725
H3	15.70871	0.00000 (7.81E-13)

Tablo 3.8’de homojenlik analiz sonucu incelendiğinde homojenliği kabul eden H1 ve H3 hipotezinin %5 anlamlılık seviyesinde reddedildiği anlaşılmaktadır. Bu olasılık değerleri kapsamında H1 hipotezi ret edilerek alternatif olan heterojenlik kabul edilmektedir. H2 hipotezinin %5 anlamlılık düzeyinde homojenliği kabul ettiği anlaşılmaktadır. Diğer taraftan H3 hipotezinin alternatifi olan kısmi heterojenlik kabul edilerek katsayıların kısmi heterojen olduğu sonucuna varılmıştır. Bu sonuçlar çerçevesinde yatay kesit bağımlılığı altındaki heterojenliği savunan bir birim kök testinin yapılarak değişkenlerin durağan olduğu seviyenin tespit edilmesi gerekli görülmektedir.

Genel olarak yatay kesit bağımlılık test sonuçları değerlendirildiğinde OKH değişkeninin yatay kesit bağımlılığı olmadığı, GINI, OGA, OIHR ve OT değişkenlerinin ise yatay kesit bağımlılığının varlığı tespit edilmiştir. OKH değişkeni için birinci nesil birim kök yapılması uygun görülürken GINI, OGA, OIHR ve OT değişkenleri için ikinci

nesil birim kök testlerin yapılması uygun görülmüştür. Birinci birim kök testinde heterojenliği savunan testlerden IPS (Im, Pesara, Shin) ve Fisher ADF birim kök testi, ikinci birim kök testi için ise Pesaran 2007 tarafından geliştirilen Yatay Kesit Genelleştirilmiş Dickey Fuller (Cross-sectional Augmented Dickey Fuller, CADF) testi kullanılacaktır.

3.2.2.3. Panel Veri Birim Kök Testi

Tablo 3.9: OKH değişkenine ait panel birim kök test sonuçları

Değişkenler	Birim Kök	Test Denklemleri	IPS Testi		Fisher ADF Testi	
			t-istatistik	p-değeri	t-istatistik	p-değeri
OKH	Düzye	Sabitli	-4.13382	0.000	33.4497	0.0147
		Sabitli ve Trendli	-8.28261	0.000	32.5522	0.0189
	1.Fark	Sabitli	-8.50607	0.000	38.3234	0.0035
		Sabitli ve Trendli	-8.76794	0.000	21.1151	0.2736

Tablo 3.9’da OKH değişkenine ait birim kök test sonuçlarına bakılarak OKH değişkeni IPS ve Fisher ADF birim kök test sonuçlarına göre düzeyde durağan olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca IPS birim kök test sonucuna göre I(1) düzeyinde de durağan olduğu görülmektedir.

Yatay kesit bağımlılık test sonuçlarına göre GINI, OGA, OIHR ve OT değişkenlerinin birim kök testi için Pesaran 2007 ikinci birim kök testi kullanılmıştır. Değişkenlere ait test sonuçları Tablo 3.10’da verilmiştir.

Tablo 3.10: Pesaran (2007) CIPS panel birim kök test sonuçları

	Düzye (t-stat)			I(1) t-stat		
	None	Constant	Trend	None	Constant	Trend
GINI	-1.4702	-2.57087***	-2.6132	-2.5802*	-2.8391***	-3.0412*** *
OGA	-2.9330*	-16.2289*	-2.0821	-2.4325*	-2.0368	-1.8802
OIHR	-2.2604*	-11.2024*	-2.0740	-2.4882*	-2.5648***	-3.0229*** *

OT	-2.2558*	-2.2394	-2.3717	-3.8239*	-3.4403*	-3.9635*
Level						
1%	-2.16	-2.97	-3.88	-2.16	-2.97	-3.88
5%	-1.80	-2.52	-3.27	-1.80	-2.52	-3.27
10%	-1.61	-2.31	-2.98	-1.61	-2.31	-2.98

* $p < 0.01$; ** $p < 0.05$; *** $p < 0.1$

Tablo 3.10’da Pesaran CIPS panel birim kök test sonuçları Schwarz bilgi kriterine göre değerlendirildiğinde tüm değişkenler düzeyde durağan hale gelmedikleri görülmektedir. Değişkenlerin birincil farkı alındığı zaman %1 anlamlılık düzeyinde durağan hale geldikleri görülmektedir.

3.2.2.4. Panel Eş bütünleşme Test Sonuçları

Genellikle eş-bütünleşme analizleri serilerin birbiri arasında uzun dönemli ilişkilerin var olup olmadığını analiz eden bir süreçtir. Eş-bütünleşme analizleri aynı zamanda durağan olmayan bir serinin doğrusal kombinasyonlarında durağan olabileceğini de göstermektedir. Bu sebeple zaman serisi analizlerinde Johansen-Juselius ve Engle-Granger analiz yöntemleri en yaygın kullanılan analiz yöntemleridir. Fakat panel veri analizlerinde uzun dönemli bir ilişkinin varlığını test etme noktasında bu testlerin kaldığı bilindiği için zaman serisi analizlerinden daha fazla panel veri analizinde avantaj sağlayan farklı eş-bütünleşme analizleri oluşturulmuştur. Bu Panel eş bütünleşme analizlerinde genel olarak Kao Eş bütünleşme Testi, Pedroni Eş bütünleşme Testi ve Westerlund Eş bütünleşme testleri olarak 3 farklı eş bütünleşme analizi bulunmaktadır (Selim ve ark., 2014).

Hem yatay kesit bağımlılığının geçerli olmadığı hem de değişkenlerin aynı seviyede durağan olduğu böyle bir durumda birinci nesil testlerden Pedroni ve Kao’nun panel eş bütünleşme testleri kullanmak doğru tercih olacaktır.

Tablo 3.11: Panel Eş bütünleşme Test Sonuçları

			Ağırlıklandırılmış	
Pedroni	İstatistik	Prob.	İstatistik	Prob.

Panel v-Statistic	-0.94517	0.8277	-0.89658	0.815
Panel rho-Statistic	2.210473	0.9865	2.210069	0.9864
Panel PP-Statistic	-0.99798	0.1591	-0.82662	0.2042
Panel ADF-Statistic	1.824326	0.9659	1.662848	0.9518
Group rho-Statistic	3.78566	0.9999		
Group PP-Statistic	-1.42324	0.0773		
Group ADF-Statistic	2.864907	0.9979		
Kao				
ADF		-0.42579	0.3351	

Tablo 3.11’de %5 anlamlılık düzeyinde Pedroni ve Kao eş bütünleşme testleri incelendiğinde H_0 hipotezi kabul edilerek uzun dönemde değişkenlerin aralarında eş bütünleşme ilişkisinin olmadığı görülmüştür. Bu sebeple her iki panel eş bütünleşme test sonucunda da değişkenler uzun dönemde beraber hareket etmediği söylenebilmektedir.

Değişkenler arasında kısa dönem ilişkiyi incelemek için Panel Eşbütünleşme analizleri yapılmış ve sonuçlar Tablo 3.12’de verilmiştir.

Tablo 3.12: Değişkenler Arası Kısa dönem ilişki analizi

Dependent Variable: DGINI				
Method: Panel Least Squares				
Sample (adjusted): 2011 2018				
Periods included: 8				
Cross-sections included: 9				
Total panel (balanced) observations: 72				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
DOGA	1.824512	5.317339	-0.343125	0.7326

DOIHR	-0.006308	0.059995	-0.105138	0.9166
DOKH	0.018916	0.051855	0.364794	0.7164
DOT	-0.043913	0.040960	-1.072093	0.2875
C	-0.001126	0.001685	-0.668362	0.5062
Root MSE	0.013006	R-squared		0.023645
Mean dependent var	-0.001181	Adjusted R-squared		-0.034645
S.D. dependent var	0.013255	S.E. of regression		0.013483
Akaike info criterion	-5.707885	Sum squared resid		0.012180
Schwarz criterion	-5.549784	Log likelihood		210.4839
Hannan-Quinn criter.	-5.644945	F-statistic		0.405639
Durbin-Watson stat	2.355353	Prob(F-statistic)		0.803945

Tablo 3.12’de kurulan modelde değişkenler arasında kısa dönem ilişki incelenmiştir. Kısa dönemde bağımlı değişkeninin (GINI), OKH ve OGA değişkeni ile aynı yönde OIHR ve OT değişkenleri ile zıt(ters) yönde hareket ettiği görülmüştür. Değişkenlere ait model denklemi aşağıda verilmiştir.

$$DGINI = 1.82451203597 * DOGA - 0.00630778219136 * DOIHR + 0.0189164491673 DOKH - 0.0439132963666 * DOT - 0.00112627633678$$

Tablo 3.13: Pairwise Granger nedensellik Analizi

Sıfır Hipotezler	Obs	F-Statistic	Prob.
DOGA does not Granger Cause DGINI	54	0.72722	0.4884
DGINI does not Granger Cause DOGA		1.38038	0.2611
DOIHR does not Granger Cause DGINI	54	0.83474	0.4401
DGINI does not Granger Cause DOIHR		0.31321	0.7325
DOKH does not Granger Cause DGINI	54	3.84227	0.0282
DGINI does not Granger Cause DOKH		2.49213	0.0932
DOT does not Granger Cause DGINI	54	0.28776	0.7512
DGINI does not Granger Cause DOT		0.17754	0.8379
DOIHR does not Granger Cause DOGA	54	0.15757	0.8546
DOGA does not Granger Cause DOIHR		0.0067	0.9933
DOKH does not Granger Cause DOGA	54	1.58877	0.2145
DOGA does not Granger Cause DOKH		1.13215	0.3306
DOT does not Granger Cause DOGA	54	3.03143	0.0574
DOGA does not Granger Cause DOT		0.38279	0.684

DOKH does not Granger Cause DOIHR	54	0.18483	0.8318
DOIHR does not Granger Cause DOKH		0.13118	0.8774
DOT does not Granger Cause DOIHR	54	0.89171	0.4165
DOIHR does not Granger Cause DOT		1.27588	0.2883
DOT does not Granger Cause DOKH	54	12.2973	0.0000
DOKH does not Granger Cause DOT		0.11631	0.8904

Tablo 3.13’de Pairwise Granger nedensellik analiz sonuçları değerlendirildiğinde %5 anlamlılık düzeyinde OKH değişkeni GINI değişkeninin Granger Nedeni değildir hipotezi ve OT değişkeni OKH değişkeninin Granger Nedeni değildir hipotezi reddedilmiştir. Sonuç olarak OKH değişkenindeki değişimler GINI değişkeninde, OT değişkenindeki değişimler OKH değişkeninde etkili olmaktadır.

3.2.3. Ekonometrik Analiz

Kalkınma Ajansları görece yeni kurumlardır. Kalkınma ajansı harcamaları, Yatırım Teşvik Sistemi verileri, Bölgesel GINI katsayısı gibi verilere ulaşmak oldukça güçtür. Bu sistemlerin yeni olması veri toplamadaki sıkıntıdan öte elimizdeki verilerin uzun dönemli olmasının önüne geçmiş bu sebeple kalkınma ajanslarının aktifleştigi ve teşvik sisteminin aktif olarak uygulandığı dar bir dönemde inceleme zorunluluğu getirmiştir. 2010-2018 yılları verileri toplanarak panel veri analizi oluşturulmuştur. Ancak verilerde Ajans Gider GSYH Oranı Bölge İhracatı GSYH Oranı Bölge Kamu Harcaması GSYH Oranı Bölge Teşvikli Yatırım GSYH Oranının mümkün olduğunca birim köklerden arındırılarak durağanlaştırılmıştır. Yapılan analiz sayesinde GINI katsayısının hangi bölgesel ekonomik verilerden etkilendiği tespit edilerek analizi gerçekleştirilmiştir. Yapılan analiz sonucunda Kalkınma ajansı harcamaları ve kamu harcamalarının GINI katsayısını artırdığı; bölgesel teşvikler, bölgesel ihracatın bölgesel GINI katsayısını azalttığı tespit edilmiştir. Buradan yola çıkarak kalkınma ajansı harcamalarının gelir eşitsizliğini artırdığı; teşviklerin ise gelir eşitsizliğini azalttığı söylenebilir.

3.3. Kalkınma Ajanslarının Kişisel Gelir Eşitsizliğine Etkisi

Kalkınma ajansı desteklerinin bölgesel olarak çarpan etkisi sebebiyle yapılan harcamadan daha fazla GSYH’ye katkı yapması beklenmektedir. GSYH’deki harcama

oranlarına bakılarak Marjinal tüketim eğilimi 0,75 olarak alınabilir. (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı , 2018) Harcama Çarpanı $= (1/1-c)$ formülünden hesaplanarak Harcama çarpanı $= 1/1-0.75=1/0.25 =4$ olarak hesaplanır buradan hareketle yapılan harcamaların GSYH' ye katkısı 4 kat olarak kabul edilebilir. Ek 8'de Kalkınma Ajansı Destek ve Harcamalarının GSYH'ye Katkısı $= (\text{Harcama Çarpanı} * \text{Ajans Gideri}) / \text{Bölgesel GSYH}$ formülünden hesaplanmıştır. Kalkınma Ajansı Desteklerinin Büyümeye Katkısı (%) $= \text{Bölgesel GSYH Büyüme Oranı} / \text{Kalkınma Ajansı Destek ve Harcamalarının GSYH' ya Katkısı}$ formülünden elde edilmiştir. Kalkınma Ajanslarının Kişisel GSYH Katkısı (TL) ise $(\text{Harcama Çarpanı} * \text{Ajans Gideri}) / \text{Bölgesel Nüfus}$ formülünden hesaplanmıştır. Ek-8 incelendiğinde kalkınma ajanslarının bölgeye yaptığı yatırımların Kişisel GSYH'ye katkısı gelişmiş bölgelerde daha azken gelişmemiş veya az gelişmiş bölgelerde oldukça yüksektir. İstanbul, İzmir, Ankara Kalkınma Ajansı gibi gelişmiş illerin bulundukları bölgelerde kalkınma ajanslarının kişisel GSYH'ye katkısı Serhat Kalkınma Ajansı, Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı, Doğu Kalkınma Ajansı'na ait daha az gelişmiş bölgelere göre düşük kalmaktadır. Tablodaki verilere göre İstanbul, İzmir, Ankara Kalkınma Ajanslarının Kişisel GSYH'ye katkısı sırasıyla 34 TL, 30 TL, 40 TL iken Serhat, Kuzeydoğu Anadolu, Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı harcamalarının Kişisel GSYH katkısı sırasıyla 118 TL, 164 TL, 71 TL'dir. Az gelişmiş illerdeki Kişisel GSYH'ye katkısının yüksek gerçekleşmesi bu bölgelerdeki kişilerin gelirini gelişmiş illere göre daha fazla artırmakta ve aradaki farkın kapanmasına veya diğer etmenlerle beraber düşünüldüğünde aradaki farkın daha da açılmasının engellenmesine katkı sağlamaktadır. Ancak, Kişisel Gayri Safi Hasıla oranındaki değişimler kalkınma ajanslarının kişisel gelir eşitsizliğine etkisini net olarak göstermemektedir. Çünkü Kişisel Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla ile gelirin kişiler arasında nasıl dağıldığı bilinmemektedir. Bu sebeple kalkınma ajansları tarafından yapılan harcamaların gelir eşitsizliğine etkisini göstermesi açısından kalkınma ajansları giderleri ve Bölgesel GİNİ katsayıları arasındaki ilişki Panel Veri Analizi ile incelenmiş ve panel veri analizi sonucunda Kalkınma Ajansları giderlerinin GİNİ katsayısını artırdığı tespit edilmiştir. GİNİ katsayısının artmasının Kişisel gelir eşitsizliğini artırdığını gösterdiğinden Kalkınma Ajansları harcamalarının kişisel gelir eşitsizliğini artırdığı söylenebilmektedir. Bu bölümde Kalkınma Ajanslarının bölgeler arası, bölge içi ve kişisel gelir eşitsizliğine etkileri incelenecektir.

3.3.1. Kalkınma Ajanslarının Bölgeler Arası Gelir Eşitsizliğine Etkisi

2013 Yılı kalkınma Ajansları giderlerinin kullanıldığı, Bölgesel GSYH verilerinin TÜİK'ten diğer verilerin ise tarafımızca hesaplandığı Ek 8'de kalkınma ajanslarının Bölgesel eşitsizlikleri gidermedeki rolünü incelediğimizde Kalkınma Ajansları gerçekleşen giderlerinin Bölgesel GSYH ile paralellik gösterdiği görülmektedir. Bu yönüyle daha büyük ekonomiye sahip bölgelerdeki ajanslara daha büyük miktarların sağlandığı açıktır. Ancak ajans giderlerinin Kişisel Gayri Safi Yurt İçi Hâsılaya katkısına baktığımızda durum farklılaşmakta tersi bir hal almaktadır. Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla bakımından daha büyük değere sahip bölgelere ajans katkısı daha küçük iken GSYH açısından daha küçük bölgelere ajans katkısı ise daha büyük gerçekleşmektedir. Örnek olarak 2013 yılı İstanbul Kalkınma Ajansı gideri 128.004.908,19 TL iken Kişisel Gayri Safi Yurt İçi Hâsılaya katkısı 34 TL; Serhat Kalkınma Ajansı Gideri 33.053.072,89 TL iken Kişisel Gayri Safi Yurt İçi Hâsılaya katkısı 118 TL olarak gerçekleşmiştir. Bölgesel Gelir farklarının kapanabilmesi için daha düşük Gayri Safi Yurt İçi Hâsılaya sahip bölgelerdeki ajans harcamaları daha yüksek Gayri Safi Yurt İçi Hâsılaya sahip bölgelerdeki ajans harcamalarından büyük olmalıdır. Ajans harcamalarının bu tablodaki etkisi gelişmiş ve gelişmemiş bölgeler arasındaki farkın daha hızlı açılmasına engel olmasıdır. Yani aradaki fark yine açılmaktadır ancak aradaki farkın açılma hızı düşmektedir. Ancak Nüfus oranlarını dikkate aldığımızda Ajansların kişisel Gayri Safi Yurt içi hâsılaya katkısının az gelişmiş bölgelerde daha yüksek olduğunu tablodan görebilmekteyiz. Bu etki çeşitli yollarla kişisel geliri artıracak bölgenin istihdam ve refahına katkıda bulunacaktır. Bu verilerle kalkınma ajanslarının bölgesel gelir eşitsizliğinin ancak artışını azaltma yönünde etki ettiği açıktır. Çünkü ekonomisi gelişmiş bölgelerde kalkınma ajansları daha çok harcama yapmakta daha fazla yatırıma destek vermektedir. Ancak doğal haline bırakıldığında kalkınmış bölgelerin yatırım çekme gücü kıyaslanamayacak derecede büyüktür. Kalkınma ajanslarının yatırımları ile geri kalmış bölgelerin daha da geride kalması, iki bölge arasındaki bölgesel gelir farkının daha da artmasını engellemektedir.

3.3.2. Kalkınma Ajanslarının Bölge İçi Gelir Eşitsizliğine Etkisi

Kalkınma Ajanslarının güdümlü proje hariç tüm destek türlerinde genel olarak bir program çağrısı yapılarak belirlenen tarihlerde proje başvurusu yapılması istenir. Bu

başvurular bölge içindeki tüm illerden herhangi bir sınırlamaya tabi tutulmaksızın alınır. Başvuru yapılan projeler bağımsız değerlendirme sürecine alınarak değerlendirmesi gerçekleştirilir. Bağımsız değerlendirme süreci sonunda başarılı projeler destek almaya hak kazanır. Herhangi bir il önceliği yoktur. Ancak büyük ve gelişmiş illerin kurum sayısının fazlalığı başvuru sayısını ve başarı sayısını artırabilmektedir. Sonuç olarak kalkınma ajanslarının bölge içindeki illerde gelir eşitsizliğini değiştirecek belirgin bir politikası yoktur ve aşağıdaki grafik ve tablolara bakarak bölge içi gelir eşitsizliğini azaltmadığını söyleyebiliriz. Şekil 3.1 ve 3.2’de görüleceği üzere Ajans giderinin bölgesel GSYH’ye oranı arttıkça GİNİ katsayısı artmakta; Ajans giderinin bölgesel GSYH’ye oranı azaldıkça GİNİ katsayısı azalmaktadır. Yapılan panel veri analizinde Kalkınma ajanslarının harcamalarının GİNİ katsayısını artırdığı tespit edilmiştir. Her iki veriyi birlikte analiz ettiğimizde kalkınma ajanslarının harcamalarının bölgesel GİNİ katsayısını artırdığı ancak diğer etmenlerin GİNİ katsayısı üzerinde daha belirleyici olduğu düşünülebilir.

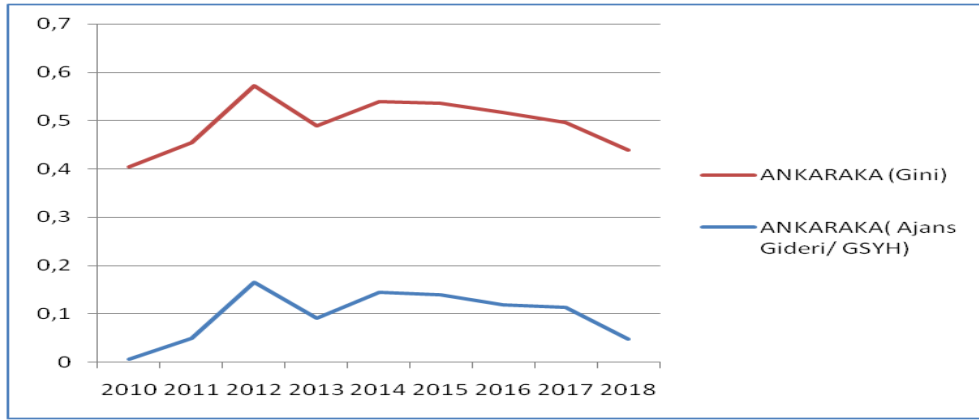
Tablo 3.14: Ankara Kalkınma Ajansı Bölge Verileri

Yıl	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
ANKARAKA (Ajans Gideri/ GSYH)	0,0071	0,050	0,164	0,0906	0,1436	0,139	0,118	0,1136	0,049
ANKARAKA (GINI)	0,397	0,404	0,407	0,399	0,395	0,396	0,398	0,382	0,39

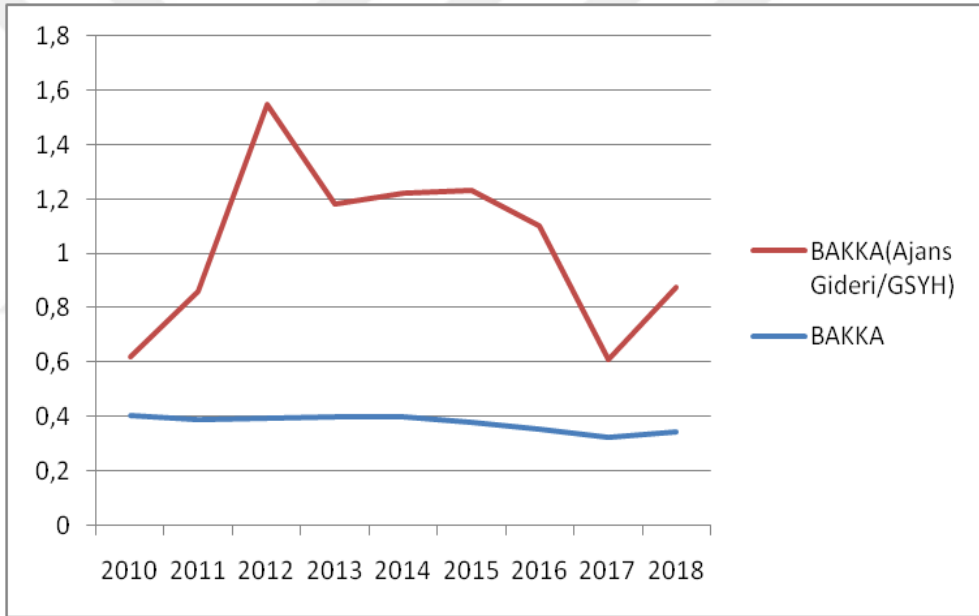
Kaynak: TÜİK, Ankara Kalkınma Ajansı

Tablo 3.15: Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı Bölge Verileri

Yıl	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
BAKKA	0,404	0,39	0,39	0,39	0,4	0,38	0,35	0,32	0,34
BAKKA (Ajans Gideri/GSYH)	0,22	0,47	1,15	0,78	0,82	0,85	0,75	0,29	0,53

Şekil 3.1: Ankara kalkınma Ajansı Giderleri ve GİNİ Katsayısı İlişkisi

Şekil 3.2: Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı Giderleri ve GİNİ Katsayısı İlişkisi

3.3.3. Kalkınma Ajanslarının Kişisel Gelir Eşitsizliğine Etkisi

Kalkınma ajanslarının gelir eşitsizliğine etkisi ajansların yaptığı hibe ve faaliyetlere göre değişmektedir. Çünkü ajanslar kendi personel harcamaları ve mal alımları dışında doğrudan harcama yapan kurumlar değildir. Kalkınma Ajanslarının hibeleri özel sektöre verilebildiği gibi özellikle devlet kurumlarına da verilmektedir. Kalkınma Ajansları proje sahibi kamu kurumuna hibeyi projenin ilerleme durumuna göre belirli koşulların gerçekleşmesiyle proje hesabı aracılığıyla aktarır. Proje hesabına

aktarılan para ile proje ile ilgili harcamalar başvuru sahibi kurum tarafından gerçekleştirilir. Bu açıdan kalkınma ajanslarının kamu kurumlarının projelerine verdiği hibeler kamu yatırımı olarak düşünülmelidir. Özel sektöre yapılan hibeler de özellikle projeler üzerinden verilmekte ancak bir proje karşılığında yapılmaktadır. Özel sektöre verilen veya aktarılan paraların tümünün özel sektör yatırımlarına dönüştüğünü söyleyebiliriz. Bu açıdan kalkınma ajanslarının gelir eşitsizliğine etkileri incelenirken kullandıkları kaynakların kim tarafından ve nasıl kullanıldığının önemi büyüktür. Ajans personellerine yapılan ödemeler ise ajansların personelinin 2000-3000 gibi bir rakamlarla ifade edilmesi sebebiyle istatistikî olarak gelir eşitsizliğini etkileyecek düzeyde değildir. Kamu projelerine aktarılan kaynakların gelir dağılımını etkilemediği söylenebilir çünkü yatırım harcamaları gelir dağılımı açısından tarafsız etki göstermektedir. Özel sektöre verilen hibeler ise ekonomik amaçlı transfer harcamalarının özelliğini göstererek istihdamı artırabilirler, bölgeler arası dengesizliği azaltabilirler ancak nihai olarak sermayedar ve girişimciler lehine gelir dağılımını değiştirerek gelir dağılımının daha da kötüleşmesine sebep olurlar(Ürper, 2018) Şekil 3.1 ve 3.2 incelendiğinde ajans giderlerinin GSYH'ye oranının artmasıyla GINI katsayısı artmakta oranın azalması durumunda azalmaktadır. Grafikler incelendiğinde ajans harcamalarının gelir eşitsizliğini azaltmadığı söylenebilmektedir. Panel veri analizi ile birlikte değerlendirildiğinde ajansların harcamaların kişisel gelir eşitsizliğini artırdığı söylenebilir. Kalkınma Ajansı harcamalarının da bir kamu harcaması niteliğine sahip olduğu düşünüldüğünde Kamu Harcamaları ile aynı etkiyi göstermesi beklenmektedir. Panel Veri analizinde Kamu Harcamalarının (OKH) da GINI katsayısı ile aynı yönde hareket ettiği yani GINI katsayısını artırdığı tespit edilmiştir. Bu da yapılan analizin tutarlılığını göstermesi açısından önemlidir.

3.4. Bölge Kalkınma İdarelerinin Bölgesel ve Kişisel Gelir Dağılımı ve Gelir Eşitsizliğine Etkilerinin İncelenmesi

Cumhuriyet'in ilk kurulduğu yıllarda Türkiye'de bölgeler ciddi ekonomik farklar oluşmuştur. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi ile Karadeniz Bölgesi'nin bazı bölgeleri Türkiye ekonomisi baz alınarak incelendiğinde büyük farkların olduğu gözlemlenmiştir. Bu durumda öncelikle yüzyıllardan bu yana bölge insanların yaşayışı ve bölge coğrafyalarının etkisi büyük olmuştur. Zaman içerisinde hem devlet desteği hem

de yasal mevzuatlar ile bu farkların minimuma indirilmesi ve ülke kalkınmasına desteği için hemen hemen her bölgenin kendi kaynakları ve imkanlarınca fırsatlar yaratılmaya çalışılmıştır ve projeler geliştirilmiştir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki en büyük sorun olan su problemi Türkiye Cumhuriyeti devleti tarafınca çözülmeye çalışılmış ve bölge insanı için istihdam yaratılmaya çalışılmıştır. Doğu Karadeniz Bölgesi için ilk etapta tarım ve ormancılık ön plana çıkmış ve coğrafi koşulların zorluğu bazı projeler ile minimuma indirgenmeye çalışılmıştır. Ancak uzun yıllar Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomisinin iyi olmaması ve birçok ekonomik sorunla mücadelesi etmesi nedeniyle bazı bölgelerde ciddi eşitsizlikler ve gelir dağılımı farkları meydana gelmiştir. Bu da bölge insanlarının istihdamın olduğu ve iş kaynaklarının bol olduğu şehirlere göç etmesine neden olarak Türkiye için halen sorun olan birçok sosyolojik sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Türkiye ekonomisinin iyileşmesi ve küreselleşmenin getirdiği bazı gereklilikler projeler çoğalmış ve bölgelerde birçok kalkınma ajansı oluşturularak bölgesel olarak kalkınma başarı ile sonuçlanmıştır. Özellikle Konya Ovası ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki birçok proje ile Türkiye ciddi atılımlar göstererek birçok ülke için de öncü olmuştur ve destek vermeye başlamıştır.

Bölge kalkınma İdareleri ile Kalkınma Ajansları ile yöntem olarak benzer çalışmalar yapmaktadır. Bölgesel Kalkınma idaresi ve kalkınma ajansları arasında temel bir fark bulunmamaktadır. Bölge kalkınma ajansları ve idarelerinin bu benzerliği çalışma yöntemleri arasındaki bu benzerlik dolayısıyla bu kurumların birleştirilmesi veya kalkınma idarelerinin kaldırılması gündem oluşturmaktadır. Bölge kalkınma Ajanslarının yöntem ve harcama yapısı düşünülerek kalkınma ajanslarıyla aynı işi yaptığı söylenebilmektedir bu sebeple bölgesel kalkınma idaresi harcamalarının kişisel gelir gelir eşitsizliğini artırdığı söylenebilir. Ancak bölge kalkınma idareleri genellikle geri kalmış bölgelerde kurulmuştur bu sebeple gelişmiş bölgelerde bölgesel kalkınma idareleri yoktur. Bu sebeple bu idarelerin bölgeler arası gelir eşitsizliklerini azalttığı söylenebilir.

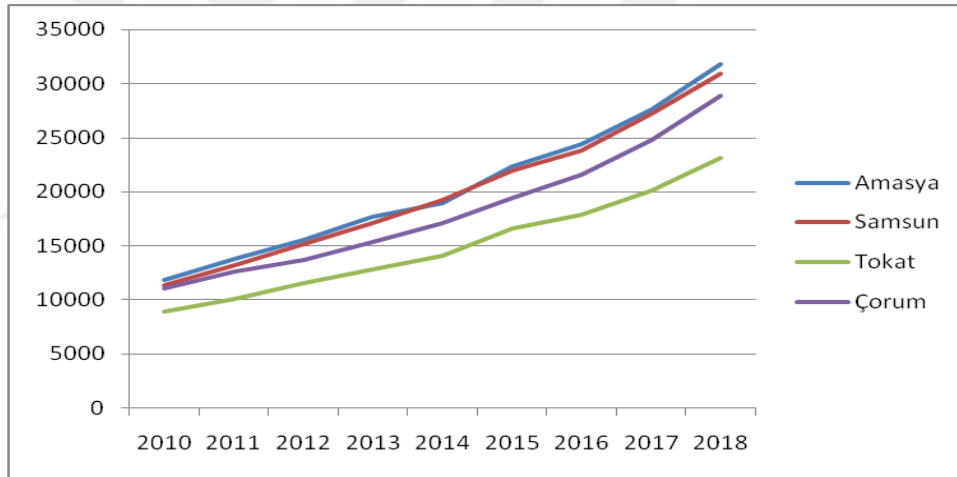
3.5. Teşvik Sisteminin Gelir Eşitsizliğine Etkisi

3.5.1. Teşvik Sisteminin Bölge İçi Gelir Eşitsizliğine Etkisi

Teşvik sistemini değerlendirirken bölge kavramı olarak İBBS Düzey 2 bölgesini bölge olarak kabul edeceğiz. TR83 bölgesi Amasya, Samsun, Tokat ve Çorum'dan oluşmaktadır. Yatırım teşvik sistemine göre Amasya ve Çorum 4.bölgede, Samsun 3.bölgede, Tokat ise 5.bölgededir.

Tablo 3.16: TR83 Bölgesi İllere Göre Kişisel GSYH(TL)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Amasya	11839	13770	15574	17660	18916	22367	24469	27688	31839
Samsun	11357	13195	15199	17154	19224	22026	23823	27280	30973
Tokat	8896	10087	11567	12850	14093	16598	17886	20147	23175
Çorum	11047	12646	13666	15299	17084	19418	21587	24810	28917

Şekil 3.3: TR83 Bölgesi İllere Göre Kişisel GSYH(TL)

Tablo 3.17: Teşvikli Yatırım Miktarı (Milyon TL)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Amasya	179	81	46	85	142	434	104	351	235
Samsun	86	153	420	177	249	427	361	807	791
Tokat	188	68	74	340	147	300	314	486	136
Çorum	25	497	87	276	219	152	331	561	222
TR83	478	799	627	878	757	1313	1110	2205	1384

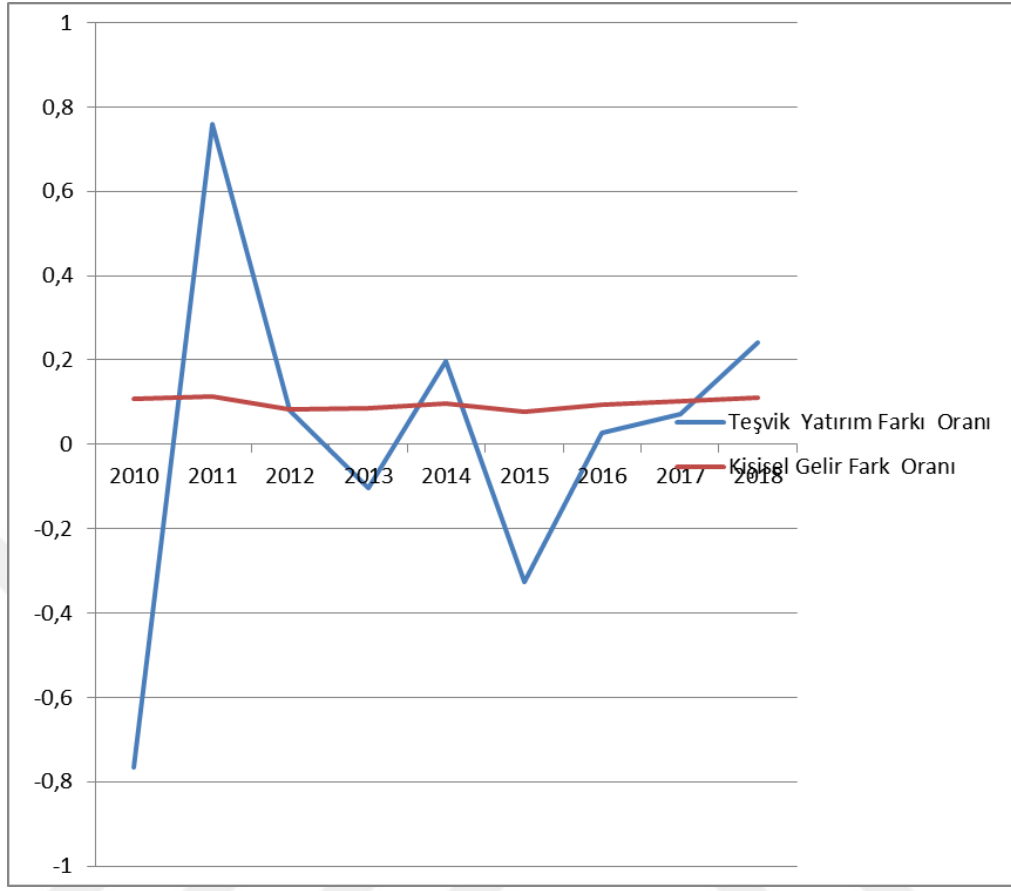
Teşvikli yatırım miktarı ve kişisel gelir miktarı tablosundan elde edilen veriler

$$\text{Teşvik Yatırım Farkı Oranı} = \frac{\text{Çorum Teşvikli Yatırım Miktarı}_{\text{YIL}} - \text{Tokat Teşvikli Yatırım Miktarı}_{\text{YIL}}}{\text{Çorum Kişisel Gelir Miktarı}_{\text{YIL}} - \text{Tokat Kişisel Gelir Miktarı}_{\text{YIL}}}$$

Yatırım Miktarı_{YIL}) / (Çorum Teşvikli Yatırım Miktarı_{YIL}-Tokat Teşvikli Yatırım Miktarı_{YIL}) formülünde yerine konarak iki il arasındaki yatırım farkının Yatırım toplamına oranı bulunur ve Kişisel Gelir Fark Oranı = (Çorum Kişisel GSYH_{YIL}-Tokat Kişisel GSYH_{YIL}) / (Çorum Kişisel GSYH_{YIL} +Tokat Kişisel GSYH_{YIL}) aynı tablolardaki verilerden elde edilir. Her iki formülün oluşturulmasının nedeni de bir bölgede yer alan iki ilin teşvikli yatırımlarındaki oluşan farkın kişisel GSYH etkisinin incelenmesidir. Her iki formül kullanılarak Tablo 3.18’te yer alan oranlar elde edilmektedir. Bu her iki oranı kullanarak grafik çizildiğinde Çorum ve Tokat arasındaki Kişisel GSYH oranının yatırım teşvik farkı ile paralel seyrettiği grafikten anlaşılmaktadır. Tokat 5. Bölgede yer almasına rağmen grafik incelendiğinde teşvik sisteminin Çorum İlinde daha etkili olduğu ve teşvikli yatırım artışı ile gelir artışının paralellik seyrettiği anlaşılmaktadır. Teşvik Sisteminde her ne kadar Tokat İli teşvikleri yüksek olsa da diğer etmenler teşvikli yatırımlar konusunda daha belirleyici olmaktadır. Teşvik Sistemiyle daha yüksek destek oranlarına sahip olan bölgenin aradaki kişisel gelir farkını kapatması beklenirken bu beklenti pratikte gerçekleşmemektedir.

Tablo 3.18: Tokat ve Çorum Yıllara Göre Teşvikli Yatırım ve Kişisel Gelir Farkı Oranları

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Teşvik Yatırım Farkı Oranı	-0,76526	0,759292 035	0,080745 342	-0,1039	0,196721	-0,32743	0,026357	0,0716	0,240223
Kişisel Gelir Fark Oranı	0,107857	0,112567 633	0,083184 718	0,087001	0,095936	0,078299	0,09376	0,1037	0,110228

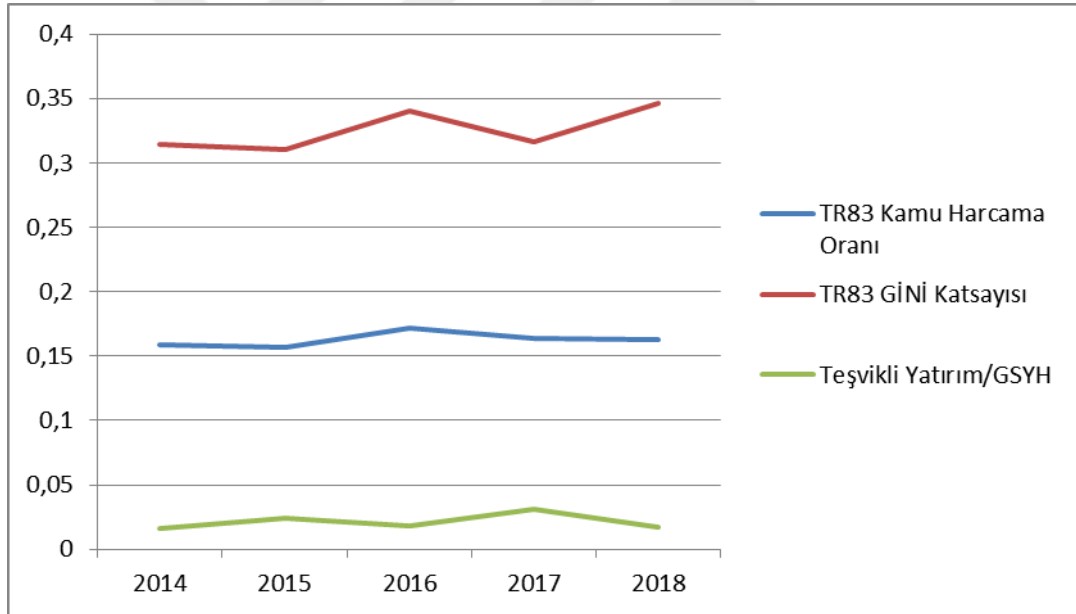
Şekil 3.4: Tokat ve Çorum Yıllara Göre Teşvikli Yatırım ve Kişisel Gelir Farkı Oranları Grafiği

3.5.2. Teşvik Sisteminin: Kişisel Gelir Eşitsizliğine Etkisi

Genel olarak teşvik sisteminin yatırımcılar ve işverenler lehine gelir dengesini değiştirdiği düşünülmektedir. Tablo 3.19'daki veriler kullanılarak Şekil 3.5 oluşturulmuştur. Şekil 3.5 incelendiğinde teşvik miktarının GSYH'ye oranı arttığında GİNİ katsayısının azaldığı teşvikli yatırım oranı azaldığında ise GİNİ katsayısının arttığı görülebilmektedir. Bu sonuca bakarak teşvikli yatırımlar arttığında bölgesel gelir dengesizliğini bilinenin aksine azalttığı görülmektedir. Bu sonuca ulaşılmasında teşvik sisteminin sağladığı yeni istihdamlar olabilir. Panel veri analizinde de Teşvikli Yatırım Oranlarıyla (OT) GINI katsayısının ters yönlü seyrettiği nedensellik analiziyle ortaya konulmuştur. Özetle panel veri analizinde elde edilen sonuçların grafikler tarafından da desteklendiği söylenebilmektedir.

Tablo 3.19: TR83 teşvik ve GİNİ ilişkisi tablosu

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
TR83 GİNİ					0,314	0,31	0,34	0,316	0,346
TR83 Kamu Harcamaları					7604312	8708745	10447500	11426987	13201792
TR83 GSYH	29.582	34.00	38.392	43.163	47.905	55.394	60.683	69.909	81.116
TR83 Teşvikli Yatırım Miktarı	478	799	627	878	757	1313	1110	2205	1384
TR83 GİNİ									
Teşvikli Yatırım/GSYH	0,016158	0,023499	0,016332	0,020341	0,015802	0,023703	0,018292	0,031541	0,017062
TR83 Kamu Harcamaları/GSYH					0,158736728	0,157213951	0,172164701	0,163453377	0,162751

Şekil 3.5: TR83 GİNİ Katsayısı ve Teşvikli Yatırım ilişkisi

SONUÇ VE ÖNERİLER

Gelir dağılımı, bir ülke içinde insanların ürettiği mal ve hizmetlerden elde edilen gelir toplamının, yine o ülke içindeki insanlara bölüşüm sistemleri ile dağıtılmasıdır. Bu dağıtım sonucunda zamanla bölgeler ve kişiler arasında gelir dağılımı bozulabilmekte büyük eşitsizliklere dönüşebilmektedir. Özellikle gelişen ekonomilerin en büyük sorunlarından birisi de bu sebeple gelir eşitsizliği olmaktadır. Gelir eşitsizliği kişiler arasında olabileceği gibi bölgeler arasında ve bölgenin kendi içinde de olabilmektedir. Bu nedenle gelişen dünya koşullarında siyasi ve coğrafi olarak birçok gereklilik ortaya çıkmıştır. Bu gerekliliklerden birisi de kişiler, bölgeler ve bölgeler arasındaki gelir eşitsizliklerini ortaya koyarak gerekli düzenlemeleri yapmak ve düzenlemelerin yapılması için uygun koşulları yaratmak olmuştur.

Bölgesel kalkınma kavramının önem kazanması ekonomiye bölgesel bakışı geliştirmiş ve beraberinde yeni kurumların ve politikaların oluşturulmasının önünü açmıştır. Gelişen ekonomisi ile Türkiye'deki bölgeler hem Türkiye ekonomisi hem de siyaseti için ciddi derecede önemli olmuştur. Bölgeler arasındaki gelir dağılımını, kalkınma farklılıklarını azaltmak adına çok sayıda politika ve bu politikaları gerçekleştirmek için politika araçları olarak kurum ve kuruluş oluşturulmuştur. Bu açıdan gelişen ülkeler kategorisinde yer alan Türkiye'de de gerek bölgeler gerek kişiler arasında yer alan gelir eşitsizliği önemli bir sorun olmaya devam etmiştir.

Gelir eşitsizliğini anlamak için gelir ve gelir dağılımını anlamak önemlidir. Çalışmamızda çeşitli açılardan gelir dağılımı kavramı ve türleri ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu inceleme kapsamında gelir dağılımı açısından Türkiye'nin durumu ortaya konulmuş çeşitli kurum ve kuruluşlardan elde edilen veriler eşliğinde incelenmiştir. Türkiye'de 2018 yılında P80/P20 oranı 7.8'dir. Yani en yüksek %20'lik gelir grubu en düşük gelirli %20'lik dilimdeki gelir grubunun 7,8 katı gelire sahip olmaktadır. Ayrıca bölgeler arasında önemli gelir eşitsizliği farkları bulunmaktadır. Bu mevcut gelir dengesizliklerini ve eşitsizliğini gidermek için çeşitli kurum ve kuruluşlar kurulmuş veya mevcut kurumlara görevler yüklenmiş ve bölgesel politikalar oluşturulmuştur. Bu amaçları gerçekleştirmek için kurulan Kalkınma Ajanslarının, Bölge Kalkınma İdarelerinin temel amacı bulunduğu bölgeleri kalkındırmak bölgeler arası

dengelesizlikleri gidermek bölgesel gelir farklılıklarını ortadan kaldırmaktır. Türkiye’de Bölge Kalkınma İdareleri, Kalkınma Ajansları ve teşvik sistemi bölge içerisinde yaşayan insanlar üzerinde ciddi etkilere sahiptir. Çünkü geçmişten günümüze birçok faktör etkili olmak üzere bölgeler arasında ciddi farklar bulunmaktadır ve yapılan projeler, getirilen sistemler ile bu farklar ortadan kaldırılıp eşitsizliğe çözüm aranmaktadır.

Bölgenin kalkınmasına bölgesel gelir eşitsizliğine odaklanan bu kurum kuruluş ve politikaların kişisel gelir eşitsizliğine etkisi genellikle göz ardı edilmiştir. Bu sebeple Çalışma kapsamında ayrıntılı olarak Türkiye’nin bölgesel politikalarına dikkat çekilerek çalışmada Bölge Kalkınma İdareleri, Kalkınma Ajansları ve Yatırım Teşvik Sistemi incelenmiştir ve bu bağlamdan hareketle Bölge Kalkınma İdarelerinin ve Kalkınma Ajanslarının kuruluşu ve amaçları, yasal statüsü, mali yapıları, gelir ve giderleri ile faaliyetleri ve destekleri incelenmiştir. Ayrıca Teşvik sistemi, yapısı, kapsamı, amacı ve gelir eşitsizliğine etkisi açıklanmıştır.

Bu kapsamda, Nedensel-Karşılaştırmalı / Yarı Deneysel Araştırma yönteminden yararlanılarak TÜİK, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 9 Kalkınma Ajanslarından derlenen veriler, araştırmanın amacına yönelik olarak analiz edilerek bölgeler arası gelir eşitsizliğini gidermek için oluşturulan politikaların gelir dağılımı ve gelir eşitsizliğine etkileri ve aralarındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmada panel regresyon yöntemi kullanılarak 2010-2018 dönemine ait bölgesel GİNİ katsayıları ve verileri tam olan 9 Kalkınma Ajansı ve bölgesinde yer alan kalkınma ajansı harcamaları, kamu harcamaları ve teşvik verileri arasındaki ilişki incelenmiştir. Ayrıca bölgesel kalkınma araçları grafikler, tablolar yoluyla incelenerek bölgeler arası ve bölge içi gelir eşitsizliğine etkileri incelenmiştir.

Bu çalışma kapsamında bölgeler arası eşitsizliğin yanında bu politikaların ve politika araçlarının kişisel gelir eşitsizliğine de etkileri incelenmiş. Bölgeler arası gelir eşitsizlikleri azaltılmaya çalışılırken kişisel gelir eşitsizliğinin de durumu göz önüne alınarak değerlendirilmiştir. Bu çalışmamızı diğer çalışmalardan ayırarak daha kapsamlı hale getirmiştir.

Ekonometrik analizlerde 9 yıllık (T) ve 9 adet (N) Kalkınma ajansı verileri Eviews 10 ekonometrik paket programından faydalanılarak analiz edilmiştir. Değişkenlere ait değerlerin küçük değerlere sahip olmasından dolayı logaritma alma gereği

duyulmamıştır. Kısa dönemde bağımlı değişkeninin (GINI), OKH ve OGA değişkeni ile aynı yönde OIHR ve OT değişkenleri ile zıt(ters) yönde hareket ettiği görülmüştür

Kalkınma Ajanslarının, Bölge kalkınma idarelerinin ve teşvik sisteminin bölgeler arasındaki gelir farklarını kapatma noktasında etkili olduğu ancak kişisel gelir eşitsizliği noktasında aynı etkiyi göstermediği söylenebilir. Kalkınma Ajansı Harcamalarının ve kamu harcamalarının Bölgesel GİNİ katsayısını artırdığı; bölgesel teşvikler ve ihracatın bölgesel GİNİ katsayısını azalttığı söylenebilir.

Bölgesel politikaların kişisel gelir eşitsizliğini nasıl etkileyeceği uygulanma biçimine göre değişmektedir. Bölgesel eşitsizlikleri gidermek önemli olduğu gibi bölgesel politikalar oluşturulurken bölge içi gelir eşitsizliğinin artırılmaması bu politikaları uygulayanlar için önem kazanmaktadır.

Kalkınma Ajanslarının verdiği desteklerde gelir dağılımını bozacak çalışmalara yer verilmemesi, çıkılan programların etkilerinin kişisel gelir dağılımına etkilerinin incelenmesi ve yeni çıkılacak programlarda önceki programların sonuçları baz alınarak gelir dağılımını negatif yönde etkileyen araçların revize edilmesi sağlanmalıdır. Ayrıca çıkılacak programlarda istihdam önceliklendirilmelidir.

Kalkınma Ajanslarının yıllık çalışma programları hazırlanırken istihdama yönelik çalışmalara ağırlık verilmeli ve destek programlarını hazırlarken daha çok alt gelir grubuna yönelik çalışmalarını artırmalıdır. Her kalkınma ajansı bulunduğu bölgeye özgü istihdam politikalarına yönelmeli istihdamı artıracak programlar, gelir eşitsizliğini azaltacak güdümlü projeler geliştirilmelidir. Kalkınma Ajansları teknik destekler kapsamında özel kuruluşlara ve KOBİ'lere desteklerini artırmalı devlet kurumlarına verdiği destekleri azaltmalıdır. Türkiye'deki sanayi ve diğer sektörlerinde ihtiyaç duyulan niteliklerin karşılanmasına yönelik eğitimler verilmeli piyasanın ihtiyacına yönelik özellikler belirlenerek bu özelliklerin edinilmesine yönelik istihdam garantili eğitim programları düzenlenmelidir. Dijital dönüşüm teknolojileri ile değişen ve dönüşen mesleklerin istihdama etkisinin azaltılması, ihtiyaç duyulan işgücü alanlarının belirlenmesi ve mevcut işgücünün dönüştürülmesi amacıyla programlar geliştirilmelidir

Bölge Kalkınma İdarelerinin de yaptığı çalışmalarda istihdam odaklı çalışmalara ağırlık vermeleri, programlarını istihdam odaklı güncellemeleri sağlanmalıdır. Programa çıkarken yeni eşitsizliklere yol açmamaları gerekmektedir.

Yatırım teşviklerinin ise artırılması ve bölgelere göre çeşitlendirilmesi sağlanmalıdır. İstihdama yönelik teşvikler artırılmalıdır. İstihdama yönelik puanlama yapılmalı ve bu puana göre teşvik oranlarında artış sağlanmalıdır.

Bu değerlendirmeler eşliğinde bölgesel hibe programlarının, teşviklerin kalkınma çabalarının uygulanırken kişisel gelir eşitsizliğini azaltmaya yönelik çalışmalara da yer verilmesi, verilen hibe ve desteklerde istihdama yönelik bağlayıcı şartlar konulması, gelir dağılımına yönelik politika belgelerinde yer alan genel problem tespitiinin ötesine geçerek somut programlara yönelmelidir.

KAYNAKLAR

4 Nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi. (2018, 7 15). 4 Nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi. Ankara: Resmi Gazete.

Acar, İ. (2015). *Türkiye'de Gelir Dağılımı*. 12 29, 2019 tarihinde Dergipark: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/84820> adresinden alındı

Açikel, H. (2016). www.tokattan.net. Tokattan: <https://www.tokattan.net/2016/12/40-ylk-hayal-tokat-havaliman.html> adresinden alınmıştır

Alabaş, M. M. (2013). *Türkiye'de Bölgesel Düzeyde Gelir Dağılımı Eşitsizliğinin incelenmesi*. <http://akademikpersonel.kocaeli.edu.tr/mert.alabas/bildiri/mert.alabas>, (20.1.2019).

AHİKA. (2018, 12 6). <http://www3.kalkinma.gov.tr/>. <http://ahika.gov.tr>: <http://ahika.gov.tr/kalkinma-ajansi-nedir/> adresinden alınmıştır

Arvas, M., Kanberoğlu, Z. (2014). *Finansal kalkınma ve gelir Eşitsizliği : Türkiye Örneği 1980-2012*". <http://sosyoekonomi.dergipark.gov.tr/download/article-file/197776>, (21.01.2019).

Ahlstrom, L. J., & Mixon, F. G. (2018). *Exploring Increasing Income Inequality in the United States: A Public Choice Approach*. 2 5, 2021 tarihinde <https://www.researchgate.net/>:

https://www.researchgate.net/publication/332584749_Exploring_Increasing_Income_Inequality_in_the_United_States_A_Public_Choice_Approach adresinden alındı

Ajansı, O. K. (2013). *Tokat Yatırım Rehberi*. Tokat: Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı.

, E. (2010). *Kamu Tercihi Teorisi ve Türkiye Üzerine Bir İnceleme*. 10 11, 2019 tarihinde Dergipark: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/56650> adresinden alındı

Akış, E. (2010). *Küresel Kalkınma Sürecinde Bölgesel Kalkınma Yaklaşımındaki Gelişmeler ve Bölgesel Kalkınma Ajansları*. 3 26, 2021 tarihinde <https://dergipark.org.tr/>: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/101295> adresinden alındı

Akpınar, R., Taşçı, K., & Özsan, M. E. (2011). *Bölgesel Kalkınma Politikaları*. Bursa: Ekin Yayınevi : S.20.

Aktan, C. C. (2002). *Gelir Dağılımında Adalet(Siz)Lik Ve Gelir Eşit(Siz)Liği*. 10 12, 2019 tarihinde <http://www.canaktan.org/>: <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/birinci-bol/aktan-vural-gelir-dagilimi.pdf> adresinden alındı

Albayrak, E., N., 2018, Ekonomik büyüme ve çevresel kirlilik ilişkisi: çevresel kuznets eğrisi ve Türkiye örneği, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

Alkın, E. (2002). *Keynesyen Gelir Dağılımı Teorisi ve Kaldor Modeli*. Dergipark: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/8578> adresinden alınmıştır

Antonescu, D. D. (2012, 6 9). *Theoretical approaches of regional development* . 3 27, 2021 tarihinde <https://mpa.ub.uni-muenchen.de/>: https://mpa.ub.uni-muenchen.de/60524/8/MPRA_paper_60524.pdf adresinden alındı

ARSLAN, G. E. (2013, 12 2). *Ekonomik Büyüme, Kalkınma ve Gelir Dağılımı*. 3 25, 2021 tarihinde <https://dergipark.org.tr: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/86063> adresinden alındı

Avrupa Birliği Başkanlığı. (2018, 12 06). *Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu*. Avrupa Birliği Başkanlığı: <https://www.ab.gov.tr/87.html> adresinden alınmıştır

Bayar, A. A. (2016, 1 4). *The Decomposition of Regional Income Inequalities of Turkey*. <https://www.aeaweb.org/conference/2016/retrieve.php?pdfid=1382>, (21.01.2019).

Baltagi, B.H. and Kao, C., 2000, Nonstationary panels, cointegration in panels and dynamic panels: A survey, *Advances in Econometrics* 15, 7–51.

Brooks, C., 2014, *Introductory econometrics for finance*, Cambridge University Press, Cambridge.

Beşir, K. (2018). *Gelir Dağılımı Eşitsizliği Ölçütleri*. 12 28, 2019 tarihinde Bingol.edu.tr: <http://www.bingol.edu.tr/documents/Academic/Ders%20Notu%2012.pdf> adresinden alındı

Büyükakın, T. (2017). Yeni Keynesyen İktisat mı, Yeni Neo-Klasik Sentez mi? *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 22-36.

Breusch, T. S and Pagan, A. R., 1980, The lagrange multiplier test and its applications to model specification tests in econometrics, *Review of Economic Studies*, 47, 239-53.

Peseran, M., H. and Yamagata, T., 2008, Testing slope homogeneity in large panels, *Journal of Econometrics*, 142, 50–93.

Costabile, L., & Rowthorn, B. (1985, 6). *Malthus's Theory of Wages and Growth*. 1 9, 2020 tarihinde https://www.researchgate.net: https://www.researchgate.net/publication/4892028_Malthus's_Theory_of_Wages_and_Growth adresinden alındı

Cömert, M. (2018). *Postkeynesyen Teoriyi İleri Taşımak: Güncel Tartışmalar ve Alternatif Öneriler*. 12 24, 2019 tarihinde Dergipark: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/643001> adresinden alındı

Çalışkan, Ş. (2010). Türkiye'de Gelir eşitsizliği ve yoksulluk. *Sosyal Siyaset Konferansları*, (s. 89-132).

Çalışkan, Ç. O. (2008, 09 15). Büyüme Esaslı Bölgesel Gelişmeye Yönelik Teorik Yaklaşımlar. *Çok Merkezli Bölgesel Kalkınma Amacında Karsın Ağrı Alt Bölgesinde Büyüme Kutbu Olabilirliği*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü :Yüksek Lisans Tezi.

Çetin, B. I., Gün, M. (2013). *Türkiye’de 2002–2009 Yılları Arasında Gelir Bileşenleri ve Gelir Eşitsizliğinin Analizi*. <http://calismatoplum.org/sayi36/cetin-gun.pdf>, (20.01.2019).

Çiloğlu, İ. (2000). “Teşvik Politikalarının Yönlendirme Gücü”, (13).

Dağdemir, Ö. (1998). Ekonomik Kalkınma Sürecinde Gelir eşitsizliği ve makroekonomik göstergeler. *Ekonomik Yaklaşım*, 9 (30).

Dimaki, K., Angelis, V., Gaki, E. (2011). *Regional Development and income distrubition the case of Greece*. www.researchgate.net/publication/228440240, (22.01.2019).

Doğaka. (2015, 9 3). *Mali Destek Programı*. 12 15, 2018 tarihinde www.dogaka.org.tr: <http://www.dogaka.gov.tr/Destekler-detay.asp?D=11&Destekler=mali-destek-programi&DD=50&DesteklerDetay=faiz-destegi-ve-faizsiz-kredi-destegi> adresinden alındı

Doğanoğlu, F., & Gülcü, A. (2006). *Gelir Eşitsizliği Ölçümünde Yaşanan Yöntemler*. 12 28, 2019 tarihinde Eskidergi: <http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/91.pdf> adresinden alındı

Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı. (2018). www.daka.org.tr. Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı Destekler: <http://www.daka.org.tr/destekler/fzd2018> adresinden alınmıştır

Eraydın, A. (2002). *Yeni Sanayi Odakları, Yerel Kalkınmanın Yeniden Kavramlaştırılması*. 3 28, 2021 tarihinde https://www.academia.edu/38169871/yeni_sanayi_odaklar%C4%B1_pdf adresinden alındı

Erdoğan, S. (1993). Kalkınma Kutupları Teorisi ve Güneydoğu Anadolu Projesi. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* , 459-465.

Erataş, F., Başcı, N. H., Özçalık, M., 2013. Feldstein-Horioka Bilmecesinin Gelişmiş Ülke Ekonomileri Açısından Değerlendirilmesi: Panel Veri Analizi. Çankırı Karatekin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Y.2013, Cilt 3, Sayı 2, ss.18-33

EtimolojiTürkçe. (2020, 1 30). <https://www.etimolojiturkce.com/>. EtimolojiTürkçe: <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/te%C5%9Fvik> adresinden alınmıştır

Eurostat. (2018, 12 6). *Eurostat*. <https://ec.europa.eu/eurostat/about/overview> adresinden alınmıştır

Gelekçi, C. (2003). Küreselleşme -Yerelleşme İlişkisi. <http://dergipark.gov.tr> , 8-10.

Gündüz, A. Y. (2006). *Bölgesel Kalkınma Politikası*. Bursa: Ekin Yayınevi: s.21.

Güney Ege Kalkınma Ajansı. (2018, 3). *Mart-nisan-donemi-teknik-destek-degerlendirme-sonuclari*. 11 12, 2018 tarihinde [www.geka.org.tr: http://geka.gov.tr/3288/mart-nisan-donemi-teknik-destek-degerlendirme-sonuclari](http://geka.gov.tr/3288/mart-nisan-donemi-teknik-destek-degerlendirme-sonuclari) adresinden alındı

Hepeksaz, E. (2007). *Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat Teorisi Perspektifinden Mali Reform*. 9 10, 2019 tarihinde [Ekonomik Yorumlar: http://www.ekonomikyorumlar.com.tr/files/articles/152820003868_7.pdf](http://www.ekonomikyorumlar.com.tr/files/articles/152820003868_7.pdf) adresinden alındı

Hodgson, G. M. (2004). *MALTHUS, Thomas Robert (1766-1834)*. 12 24, 2019 tarihinde <http://geoffrey-hodgson.info/user/image/bdbe-malthus.pdf> adresinden alındı

İnvestİnTurkey. (2020, 1 15). *İnvest İn Turkey*. İnvest İn Turkey: <http://v1.invest.gov.tr/TR-TR/INVESTMENTGUIDE/INVESTORSGUIDE/Pages/Incentives.aspx> adresinden alınmıştır

İnvesttokat. (tarih yok). *Teşvikler*. 4 4, 2018 tarihinde www.investtokat.com. adresinden alındı

İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası. (2021, 1 1). *Asgari Ücret ve Bordro Parametreleri*. 5 4, 2021 tarihinde <https://www.ismmmo.org.tr/>: <https://www.ismmmo.org.tr/dosya/2099/Mevzuat-Dosya/2021-ASGARI-UCRET-VE-BORDRO-PARAMETRELERI.pdf> adresinden alındı

İZKA. (2013). *Kredi Destekleri*. 1 5, 2019 tarihinde www.izka.gov.tr: <http://www.izka.org.tr/tr/30513/Kredi-Destekleri> adresinden alındı

J.Barro, R. (1999). *inequality,growth and investment*. 6 2, 2021 tarihinde <https://www.nber.org/>: https://www.nber.org/system/files/working_papers/w7038/w7038.pdf adresinden alındı

Kalkınma Ajansları Bütçe Ve Muhasebe Yönetmeliği. (2006, 09 28). Kalkınma Ajansları Bütçe Ve Muhasebe Yönetmeliği. *Kalkınma Ajansları Bütçe Ve Muhasebe Yönetmeliği* . Ankara: Resmi Gazete.

Keynes, J. M. (1936). Klâsik Ekonominin Temel Faraziyeleri. J. M. Keynes içinde, *İstihdam,Faiz ve Paranın Genel Teorisi* (s. 1-10). İstanbul: x.

Kızılböğ, R. (2012). Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat Teorilerinin Değerlendirilmesi. *NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 91-109.

Korompai, A. (2016, 09 16). *The Impact of Regional Development Paradigms On Small and Medium Sizes*. 1 5, 2020 tarihinde Mrtt: http://www.mrtt.hu/vandorgyulesek/2016/szekcio/attila_korompai.pdf adresinden alındı

Kubar, Y. (2007). *Bir İktisat Politikası Amacı Olarak Gelir Dağılımı:Türkiye Örneği(1994-2007) Analizi*. 12 12, 2019 tarihinde İİBF Dergisi: <http://iibfdergisi.ksu.edu.tr/tr/download/article-file/107636> adresinden alındı

Kutlar, A., 2009, Uygulamalı ekonometri, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

Kuştepelı, Y., & Halaç, U. (2010). *Türkiye’de Genel Gelir Dağılımının Analizi ve İyileştirilmesi*. 12 20, 2019 tarihinde <http://debis.deu.edu.tr/userweb//yesim.kustepeli/dosyalar/gelir-sbe.pdf> adresinden alındı

Küçükaksoy, İ. (2015). *Keynesyen Görüş İle Monetarist Görüşün Yöntem Farklılıkları Üzerine Bir İnceleme:1929 Krizi Örneği*. 12 29, 2019 tarihinde Dergipark: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/56093> adresinden alındı

Obrodovic, S., Lojonica, N., Jankovic, O. (2016, 6). *The influence of economic growth on regional disparities: Empirical evidence from OECD countries*. https://www.researchgate.net/publication/304571119_The_influence_of_economic_growth_on_regional_disparities_Empirical_evidence_from_OECD_countries,(22.01.2019).

OKA. (2018). OKA. 1 2, 2019 tarihinde <http://www.oka.org.tr>: <http://www.oka.org.tr/haber-detay.aspx?Id=3746%20> adresinden alındı

OKA TEŞVİKLER. (tarih yok). 4 7, 2018 tarihinde OKA KURUMSAL WEB SİTESİ: <http://www.oka.org.tr/okaIcerik.aspx?Id=62> adresinden alındı

Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı. (2018). *Tokat İli Altyapı ve Ulaştırma Eylem Planı*. Tokat.

Özcan, B., 2015, ÇKE hipotezi yükselen piyasa ekonomileri için geçerli mi? panel veri analizi, Doğu Üniversitesi Dergisi, 16 (1), 1-14.

Öztürk, E., & Oktar, S. (2017). Kalkınma Gelir Eşitsizliği İlişkisi : Türkiye Örneği. *The Academic Elegance* .5(6)

Öztürk, N. (2017). Arz Yanlı İktisat ve Gelir Dağılımı. *Gelir Dağılımının İktisadi Analizi* (s. 186-205). içinde Bursa: Ekin Yayınevi.

Öztürk, N. (2017). Arz Yanlı İktisat ve Gelir Dağılımı. N. Öztürk içinde, *Gelir Dağılımının İktisadi Analizi* (s. 186-205). Bursa: Ekin Yayınevi.

Öztürk, N. (2017). Gelir Dağılımını Belirlemede Kullanılan Ölçütler. N. ÖZTÜRK içinde, *Gelir Dağılımının İktisadi Analizi* (s. 58-70). Bursa: Ekin Yayınevi.

Öztürk, N. (2010). *Klasik ve Neoklasik İktisatta Gelir Bölüşümü*. 11 29, 2019 tarihinde calismatoplum: <http://calismatoplum.org/sayi24/ozturk.pdf> adresinden alındı

Öztürk, N. (2016). *Maliye Politikası*. Bursa: Ekin Yayınevi.

Post-Keynesian Economics Society. (2020). *Post-Keynesian Economics*. 1 14, 2021 tarihinde <https://www.postkeynesian.net/>: [https://www.postkeynesian.net/post-keynesian-economics/#:~:text=Post%2DKeynesian%20Economics%20\(PKE\),underlies%20much%20of%20mainstream%20economics.](https://www.postkeynesian.net/post-keynesian-economics/#:~:text=Post%2DKeynesian%20Economics%20(PKE),underlies%20much%20of%20mainstream%20economics.) adresinden alındı

Rasmussen, D. C. (2016, 5 6). *Adam Smith on What Is Wrong with Economic Inequality*. 1 9, 2021 tarihinde <https://www.cambridge.org/>: <https://www.cambridge.org/core/journals/american-political-science-review/article/abs/adam-smith-on-what-is-wrong-with-economic-inequality/473CD7E8AFC93827FF0793DF1C798DAE> adresinden alındı

Saatçioğlu, F., & Ukay, M. (2018). *Das Kapital I. F. Saatçioğlu, & M. Ukay içinde, Das Kapital "Karl Marx Hayatı ve Das Kapital Üzerine Bir Deneme"* (s. 241-254). Ankara : Gece Kitaplığı.

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2020, 3 14). *Resmi Gazete*. 5 17, 2020 tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr/>: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/03/20200314-3.htm> adresinden alındı

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2017). *Sanayi Yatırımlarına Verilen Destekler ve Teşvik Programları*. <https://sgm.sanayi.gov.tr/handlers/DokumanGetHandler.ashx?dokumanId=10307832-83d7-4ced-a2fa-9520e15c4661> adresinden alınmıştır

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2013). *Yatırım Teşvik Kapsamında Devlet Destekleri*. Adım Adım Uygulama Rehberi : http://yatirimadestek.com/Dosyalar/adim_adim_uygulama_rehberi-yatirim_tesvik_uygulamalari.pdf adresinden alınmıştır

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2021). *Yatırım Teşvik Uygulamaları*. 5 2, 2021 tarihinde <https://www.sanayi.gov.tr/>: <https://www.sanayi.gov.tr/destek-ve-tesvikler/yatirim-tesvik-sistemleri/md0103011615> adresinden alındı

Sayıştay Başkanlığı. (2018). *2017 Yılı Kalkınma Ajansları Genel Denetim Raporu*. Ankara: Sayıştay Başkanlığı.

Serano, F., & Mazat, N. (2013, 6 23). *Quesnay and the analysis of the surplus*. 1 6, 2021 tarihinde <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/>: https://mpra.ub.uni-muenchen.de/47781/1/MPRA_paper_47781.pdf adresinden alındı

Serhat Kalkınma Ajansı. (2013). *Kalkınma Ajansları Destekleri*. 1 5, 2019 tarihinde [www.serka.gov.tr: http://www.serka.gov.tr/store/file/common/0b0c71b40ab4a509b958213116038d77.pdf](http://www.serka.gov.tr/store/file/common/0b0c71b40ab4a509b958213116038d77.pdf) adresinden alındı

SERKA. (2013). *50 Soruda Kalkınma Ajansları*. 12 6, 2018 tarihinde [http://www.serka.gov.tr: http://www.serka.gov.tr/store/file/common/e6d99ad3a1cece331e245e650e631bdb.pdf](http://www.serka.gov.tr/http://www.serka.gov.tr/store/file/common/e6d99ad3a1cece331e245e650e631bdb.pdf) adresinden alındı

Soğukpınar, G. (2009). *Turhan 19 Vergilemede Adalet Kavramının Sosyo-Ekonomik Analizi: Türkiye Örneği*.

Shin, I. (2010, 8 10). *Income Inequality and Economic Growth*. <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/>: <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/24397>, (22.01.2019)

Şahin, D., 2018. “Türkiye ve MENA Ülkelerinde Sağlığın Yakınsaması: Panel Birim Kök Testi”. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi. Sayı: 8(6), Aralık 2018.

Şimşek, S. A., 2019. Kamu Harcamaları Ekonomik Büyüme İlişkisi: Seçilmiş Üst Orta Gelir Düzeyi Ülkeler Grubu Panel Nedensellik Analizi. Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi. Batman, 2019.

T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı . (2018). *Aylık Ekonomik Göstergeler*. Ankara: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Matbaası.

Temür, Y. (2016). *Negative Income Tax In The Context Of Welfare State And Zakat In The Islamic Economy*. 2 3, 2021 tarihinde www.dergipark.org: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/336923> adresinden alındı

Tevşvikler (tarih yok). 4 7, 2018 tarihinde İNVEST SAMSUN. adresinden alındı

Tokatlıoğlu, M., & Selen, U. (2017). Fizyokrasi. M. Tokatlıoğlu, & U. Selen içinde, *Maliye Politikası* (s. 48). Bursa: Ekin Yayınevi.

Tokatlıoğlu, M., & selen, u. (2017). İktisat Politikası ve Maliye Politikası İlişkisi. M. Tokatlıoğlu, & u. selen içinde, *Maliye Politikası* (s. 8-34). Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım.

Trakyaka . (2020, 1 28). <https://www.trakyaka.org.tr/tr/33560/Yatirim-Tesvik-Sistemi-Nedir>. <https://www.trakyaka.org.tr/>: <https://www.trakyaka.org.tr/tr/33560/Yatirim-Tesvik-Sistemi-Nedir> adresinden alınmıştır

TÜİK. (2019, 12 20). *Bölgesel GSYH*. 12 20, 2019 tarihinde TÜİK: <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=116&locale=tr> adresinden alındı

TÜİK. (2019). *Bölgesel Hesaplar*. 12 31, 2019 tarihinde TÜİK: <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=116&locale=tr> adresinden alındı

TÜİK. (2019, 12 12). *Gelir Dağılımı ve Yaşam Koşulları Endeksi*. 12 12, 2019 tarihinde TÜİK: <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=65&locale=tr> adresinden alındı

TÜİK. (2019). *Gelir Yöntemiyle GSYH Bileşenleri*. 9 16, 2019 tarihinde TÜİK: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30893> adresinden alındı

Tülüce, N. S. (2016). Yeni Ekonomik Coğrafya:Krugman ve Sonrası . Z. Mızırak, & B. Mercan içinde, *Bölgesel Kalkınmada Yeni Trendler* (s. 68-70). Konya: Çizgi Kitabevi.

Türk Dil Kurumu. (tarih yok). 4 6, 2018 tarihinde <http://www.tdk.gov.tr>. adresinden alındı

Türkçe Kelimelerin Arapça Kökeni. (tarih yok). 3 22, 2018 tarihinde <https://www.etimolojiturkce.com>. adresinden alındı

Turgut, E., Uçan, O., 2019. *Yolsuzluğun Vergi Oranları İle Olan İlişkisinin OECD Ülkeleri Örnekleminde İncelenmesi.* Niğde Halis Demir Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2019.

Tatoğlu, Y. F., 2013, *İleri panel veri analizi-stata uygulamalı*, Beta Yayınevi, İstanbul.

Ulusoy, A. (2018). A. Ulusoy içinde, *Maliye Politikası* (s. 291-299). Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

Ulutürk, S., & ERSEZER, D. (2005). *Gelir Dağılımı Yaklaşımları ve Devletin Rolü.* 12 12, 2019 tarihinde Dergipark: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/7270> adresinden alındı

Ürper, T. D. (2018). *Kamu Harcamalarının Gelir Dağılımı Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği.* 11 10, 2019 tarihinde <http://www.openaccess.hacettepe.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11655/5111/Tez%20H%C3%9C.pdf?sequence=1&isAllowed=y> adresinden alındı

Vurucu, A. N. (2013, 6). Bölgesel Kalkınma Modelleri. *Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Bölgesel Eşitsizlik Üzerine Etkisi* . İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü :Yüksek Lisans Tezi S.7.

Yatırım Teşvik Kapsamında Devlet Destekleri Adım Adım Uygulama Rehberi. (2013, 4). <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/Yat%C4%B1r%C4%B1m/Yat%C4%B1r%C4%B1m%20Te%C5%9Fvik%20Sistem/ekler/TesvikUygulamaRehberi.pdf?lve> adresinden alınmıştır

Yardımcıoğlu, F., Gülmez, A., 2013, *Türk Cumhuriyetlerinde ihracat ve ekonomik büyüme ilişkisi: panel eşbütünleşme ve panel nedensellik analizi*, Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi, Cilt: VIII, Sayı: I.

Yavuz, Ç., N., 2015, *Finansal ekonometri*, DER Kitabevi, İstanbul.

Yiğit, A. G., & Maden, S. I. (2018, 11 27). *Bölgesel Kalkınma Politikalarındaki Dönüşüm: Yeni Bölgecilik Yaklaşımı ve Türkiye*. 3 27, 2021 tarihinde <https://dergipark.org.tr/>: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/736334> adresinden alındı

Yıldırım, Ş. (2017). Emegın Konumu ve 2000 Sonrası Türkiyede İzlenen Emek Politikaları(Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı.

Westerlund, J., 2007, Testing for error correction in panel data, Oxford Bulletin of Economics and Statistics, 69, 709-748.

EKLER

EK 3:Yatırım Teşvik Sistemi Özet Tablo

KDV İstisnası ▪ Gümrük Vergisi Muafiyeti ▪		▪ KDV İstisnası ▪ Gümrük Vergisi Muafiyeti ▪ Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği ▪ Vergi İndirimi ▪ Yatırım Yeri Tahsis ▪ Faiz Desteği	
Genel Teşvik Uygulamaları	1	2	Bölgesel Teşvik Uygulamaları
Büyük Ölçekli Yatırımların Teşviki	3	4	Stratejik Yatırımların Teşviki
KDV İstisnası ▪ Gümrük Vergisi Muafiyeti ▪ Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği ▪ Vergi İndirimi ▪ Yatırım Yeri Tahsis ▪		▪ KDV İstisnası ▪ Gümrük Vergisi Muafiyeti ▪ Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği ▪ Vergi İndirimi ▪ Yatırım Yeri Tahsis ▪ Faiz Desteği ▪ KDV İadesi	

EK 4:Yatırım Teşvik Sistemi İllerin Bölgelere Dağılımı

İllerin Bölgelere Dağılımı					
1.BÖLGE	2.BÖLGE	3.BÖLGE	4.BÖLGE	5.BÖLGE	6.BÖLGE
Ankara	Adana	Balıkesir	Afyonkarahisar	Adıyaman	Ağrı
Antalya	Aydın	Bilecik	Amasya	Aksaray	Ardahan
Bursa	Bolu	Burdur	Artvin	Bayburt	Batman
Eskişehir	Çanakkale	Gaziantep	Bartın	Çankırı	Bingöl
İstanbul	Denizli	Karabük	Çorum	Erzurum	Bitlis
İzmir	Edirne	Karaman	Düzce	Giresun	Diyarbakır
Kocaeli	İsparta	Manisa	Elazığ	Gümüşhane	Hakkari
Muğla	Kayseri	Mersin	Erzincan	Kahramanmaraş	Iğdır
	Kırklareli	Samsun	Hatay	Kilis	Kars
	Konya	Trabzon	Kastamonu	Niğde	Mardin
	Sakarya	Uşak	Kırıkkale	Ordu	Muş
	Tekirdağ	Zonguldak	Kırşehir	Osmaniye	Siirt
	Yalova		Kütahya	Sinop	Şanlıurfa
			Malatya	Tokat	Şırnak
			Nevşehir	Tunceli	Van
			Rize	Yozgat	
			Sivas		
8 İL	13 İL	12 İL	17 İL	16 İL	15İL

**EK-3: Bölgesel Desteklerden Faydalanabilecek Sektörler ve Bölgeler
İtibariyle Asgari Yatırım Tutarları veya Kapasiteleri**

Sektör Kodu	US-97 Kodu	Bölgesel Teşviklerden Yararlanacak Sektörler	1. Bölge	2. Bölge	3. Bölge	4. Bölge	5. Bölge	6. Bölge
1	0121	Entegre damızlık hayvancılık yatırımları dahil olmak üzere entegre hayvancılık yatırımları (dipnot 5'te belirtilen asgari kapasite şartlarına uymayan yatırımlar hariç)	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL	500 Bin TL	500 Bin TL	500 Bin TL
2	0500.0.04	Su ürünleri yetiştiriciliği (balık yavrusu ve yumurtası üretimi dahil)	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL	500 Bin TL	500 Bin TL	500 Bin TL
3	15	Gıda ürünleri ve içecek imalatı (dip not 6'da belirtilen yatırım konuları hariç)	2 Milyon TL	2 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL
4	17	Tekstil ürünleri imalatı (dip not 8'de belirtilen şartları sağlamayan iplik ve dokuma yatırımları hariç)	Tekstil ürünleri imalatı için 10 Milyon TL, diğer yatırım konularında 2 Milyon TL	Tekstil ürünleri imalatı için 10 Milyon TL, diğer yatırım konularında 2 Milyon TL	Tekstil ürünleri imalatı için 10 Milyon TL, diğer yatırım konularında 1 Milyon TL	Tekstil ürünleri imalatı için 10 Milyon TL, diğer yatırım konularında 1 Milyon TL	Tekstil ürünleri imalatı için 10 Milyon TL, diğer yatırım konularında 1 Milyon TL	500 Bin TL
5	18	Giyim eşyası imalatı	Desteklenmemektedir	Desteklenmemektedir	1 Milyon TL'nin üzerinde ki tevsi ve modernizasyon yatırımları	1 Milyon TL'nin üzerinde ki tevsi ve modernizasyon yatırımları	500 Bin TL	500 Bin TL
6	19	Derinin tabaklanması ve işlenmesi	1 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL	500 Bin TL	500 Bin TL

7	1911	Derinin tabaklanması, işlenmesi (sadece İstanbul Deri İhtisas OSB ve Tuzla OSB'de yapılacak yatırımlar)	1 Milyon TL	-	-	-	-	-
8	1912 ve 1920	Bavul, el çantası, saraciye, ayakkabı vb imalatı	1 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL	500 Bin TL	500 Bin TL
9	20	Ağaç ve mantar ürünleri imalatı (mobilya hariç), hasır ve buna benzer örülerek yapılan maddelerin imalatı	4 Milyon TL	3 Milyon TL	2 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL
10	21	Kağıt ve kağıt ürünleri imalatı	10 Milyon TL	10 Milyon TL	10 Milyon TL	10 Milyon TL	10 Milyon TL	500 Bin TL
11	24	Kimyasal madde ve ürünlerin imalatı	4 Milyon TL	3 Milyon TL	2 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL
12	2412	Kimyasal Gübre ve Azotlu Bileşenlerin İmalatı	4 Milyon TL	3 Milyon TL	2 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL
13	2421	Pestisit (haşarat ilacı) ve diğer zirai-kimyasal ürünlerin imalatı	4 Milyon TL	3 Milyon TL	2 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL
14	2423	İlaç/eczacılıkta ve tıpta kullanılan kimyasal ve bitkisel kaynaklı ürünlerin imalatı	4 Milyon TL	3 Milyon TL	2 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL
15	2424	Parfüm ile kozmetik ve tuvalet malzemeleri imalatı	1 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL
16	2429.1	Patlayıcı madde imalatı	2 Milyon TL	2 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL	500 Bin TL
17	2511	İç ve dış lastik imalatı	4 Milyon TL	3 Milyon TL	2 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL
18	26 (261, 2693.2, 2694.1, 2695.3 ve 2695.4 hariç)	Metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı (cam ve cam ürünleri, fırınlanmış kilden kiremit, briket, tuğla ve inşaat malzemeleri, çimento, hazır beton ve harç hariç)	4 Milyon TL	3 Milyon TL	2 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL
19	26 (2610.2.0 3.01, 2693.2, 2694.1, 2695.3, 2695.4 hariç)	Metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı (çok katlı yalıtım camları, kiremit, briket, tuğla, çimento, hazır beton ve harç hariç)	4 Milyon TL	3 Milyon TL	2 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL

20	26 (2693.2, 2694.1, 2695.1, 2695.3, 2695.4, 2610.2.0 3.01 hariç)	Metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı (fırınlanmış kilden, kiremit, biriket, tuğla ve inşaat malzemeleri, çimento, inşaat amaçlı beton ürünleri, hazır beton, harç, çok katlı yalıtım camları hariç)	4 Milyon TL	3 Milyon TL	2 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL
21	2610.1, 2610.2 (2610.2.0 3.01 hariç), 2610.3, 2610.4	Düz cam, düz camın şekillendirilmesi ve işlenmesi (çok katlı yalıtım camları hariç) çukur cam ve cam elyafı imalatı	4 Milyon TL	3 Milyon TL	2 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL
22	2610.1, 2610.2 (2610.2.0 3.01 hariç), 2610.3, 2610.4, 2610.5.0 7, 2691.3	Düz cam, düz camın şekillendirilmesi ve işlenmesi (çok katlı yalıtım camları hariç) çukur cam, cam elyaf ve camdan elektrik izolatörleri ve seramik yalıtım malzemeleri imalatı	4 Milyon TL	3 Milyon TL	2 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL
23	2691.2, 2691.3, 2693.1	Seramikten yapılan sıhhi ürünler, seramik yalıtım malzemeleri, seramik karo ve kalıdırım taşı imalatı	4 Milyon TL	3 Milyon TL	2 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL
24	2695.1	İnşaat amaçlı beton ürünleri imalatı	4 Milyon TL	3 Milyon TL	2 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL
25	2695.1, 2694.2.0 1, 2694.3.0 1	Metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı; inşaat amaçlı beton ürünleri imalatı, kireç, alçı	4 Milyon TL	3 Milyon TL	2 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL
26	2695.1, 2699.2.0 6.30	İnşaat amaçlı beton ürünleri imalatı ve ısı veya ses izole edici eşya ve karışımlar	4 Milyon TL	3 Milyon TL	2 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL
27	2720, 273	Demir-çelik dışındaki ana metal sanayi, metal döküm sanayi	4 Milyon TL	3 Milyon TL	2 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL
28	28	Metal eşya	4 Milyon TL	3 Milyon TL	2 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL
29	2812.2, 2813	Merkezi ısıtma radyatörleri ve kazanlarının imalatı, buhar kazanı imalatı (merkezi kalorifer kazanları hariç)	4 Milyon TL	3 Milyon TL	2 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL

30	29	Makine ve teçhizat imalatı	4 Milyon TL	3 Milyon TL	2 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL
31	2929	Sınai kalıp	4 Milyon TL	3 Milyon TL	2 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL
32	30	Büro, muhasebe ve bilgi işlem makineleri imalatı	4 Milyon TL	3 Milyon TL	2 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL
33	31	Elektrikli makine ve cihazları imalatı	4 Milyon TL	3 Milyon TL	2 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL
34	32	Radio, televizyon, haberleşme teçhizatı ve cihazları imalatı	4 Milyon TL	3 Milyon TL	2 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL
35	33	Tıbbi aletler hassas ve optik aletler imalatı	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL	500 Bin TL	500 Bin TL	500 Bin TL
36	34	Motorlu kara taşıtı ve yan sanayi	Motorlu kara taşıtlarında yatırım tutarı 50 Milyon TL; motorlu kara taşıtları yan sanayinde yatırım tutarı 4 Milyon TL	Motorlu kara taşıtlarında yatırım tutarı 50 Milyon TL; motorlu kara taşıtları yan sanayinde yatırım tutarı 3 Milyon TL	Motorlu kara taşıtlarında yatırım tutarı 50 Milyon TL; motorlu kara taşıtları yan sanayinde yatırım tutarı 2 Milyon TL	Motorlu kara taşıtlarında yatırım tutarı 50 Milyon TL; motorlu kara taşıtları yan sanayinde yatırım tutarı 1 Milyon TL	Motorlu kara taşıtlarında yatırım tutarı 50 Milyon TL; motorlu kara taşıtları yan sanayinde yatırım tutarı 1 Milyon TL	500 Bin TL
37	3530.0.15	Hava taşıtları ve motorlarının bakım ve onarımı	4 Milyon TL	3 Milyon TL	2 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL
38	3591 ve 3592	Motosiklet ve bisiklet üretimi	4 Milyon TL	3 Milyon TL	2 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL
39	361	Mobilya imalatı (sadece metal ve plastikten imal edilenler hariç)	4 Milyon TL	3 Milyon TL	2 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL
40	361	Mobilya imalatı (sadece plastikten imal edilenler hariç)	4 Milyon TL	3 Milyon TL	2 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL
41	5510.1.01, 5510.2.01, 5510.3.02, 5510.5.02,	Oteller	3 yıldız ve üzeri	3 yıldız ve üzeri	3 yıldız ve üzeri	3 yıldız ve üzeri	3 yıldız ve üzeri	500 Bin TL

	5510.5.04							
42	5510.3.01	Öğrenci yurtları	100 öğrenci	100 öğrenci	100 öğrenci	100 öğrenci	100 öğrenci	500 Bin TL
43	6302.0.01	Soğuk hava deposu hizmetleri	1.000 metrekare	1.000 metrekare	1.000 metrekare	500 metrekare	500 metrekare	500 metrekare
44	6302.0.03	Lisanslı depoculuk	2 Milyon TL	2 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL
45	80 (809 hariç)	Eğitim hizmetleri (okul öncesi eğitim hizmetleri dahil, yetişkinlerin eğitilmesi ve diğer eğitim faaliyetleri hariç)	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL	500 Bin TL	500 Bin TL	500 Bin TL
46	8511.0.01-05, 8511.0.09, 8531.0.01-03	Hastane yatırımı, huzurevi	Hastane: 1 Milyon TL Huzurevi: 100 kişi	Hastane: 1 Milyon TL Huzurevi: 100 kişi	Hastane: 500 Bin TL Huzurevi: 100 kişi	Hastane: 500 Bin TL Huzurevi: 100 kişi	Hastane: 500 Bin TL Huzurevi: 100 kişi	500 Bin TL
47		Akıllı çok fonksiyonlu teknik tekstil	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL	500 Bin TL	500 Bin TL	500 Bin TL
48		Atık geri kazanım veya bertaraf tesisleri	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL	500 Bin TL	500 Bin TL	500 Bin TL
49		Kömür gazı üretimi (sentez gazı)	50 Milyon TL	50 Milyon TL	50 Milyon TL	50 Milyon TL	50 Milyon TL	500 Bin TL
50		Seracılık	40 dekar	40 dekar	20 dekar	10 dekar	10 dekar	5 dekar

Ek-4 Genel Teşvik Sisteminden Teşvik Edilmeyecek Yatırım Konuları

I -TEŞVİK EDİLMEYECEK YATIRIMLAR

A. TARIM VE TARIMSAL SANAYİ

1. Öğütülmüş tahıl ürünleri, nişasta ve nişastalı ürünler ve hazır hayvan yemleri imalatı (pirinç, bulgur, ev hayvanları için hazır yemler, balık yemi ve entegre hayvancılık yatırımları içerisindeki yem üretimi hariç)

2. Bisküvi,

3. Yufka ve kadayıf,

4. Makarna, ırmik, şehriye, kuskus vb ürünler,

5. Dışarıya yemek hizmeti sunan işletmeler (hazır yemek),

6. Küp şeker,

7. Bitkisel üretim (seracılık, kültür mantarı yetiştiriciliği ve entegre hayvancılık yatırımları içerisindeki yem bitkileri yetiştiriciliği hariç),

8. Bölgesel yatırımlar kapsamında teşvik edilecek entegre hayvancılık yatırımları ve şartlı desteklenecek hayvancılık yatırımları dışındaki hayvancılık yatırımları,

B. İMALAT VE MADENCİLİK YATIRIMLARI

1- 01/08/1996 tarih ve 22714 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren “Türkiye Cumhuriyeti ve Avrupa Kömür Çelik Topluluğu Arasında Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğunu Kuran Andlaşmanın Yetki Alanına Giren Ürünlerin Ticareti ile İlgili Anlaşma” Eki ürün listesinde yer alan ürünlerin üretimine yönelik yatırımlar,

2- Tuğla ve kiremit üretimine yönelik modernizasyon cinsi dışındaki yatırımlar,

3- Kamu kurum ve kuruluşları ile yapılanlar da dahil olmak üzere rödovanslı madencilik yatırımları,

4- Kütlü pamuk işleme yatırımları,

5- Sentetik elyaf ve sentetik iplik üretimine yönelik komple yeni, tevsî ve entegrasyon cinsindeki yatırımlar,

6- İplik ve dokuma (yün ipliği, akıllı ve çok fonksiyonlu teknik tekstil, halı, tafting, dokunmamış ve örülmemiş kumaş, çuval hariç) konularında modernizasyon yatırımları haricindeki yatırımlar.

C. HİZMETLER SEKTÖRÜ

1- Okul öncesi eğitim, ilköğretim, lise, yüksekokul, üniversite, yükseköğretim ve teknik ve mesleki öğretim dışında kalan eğitim yatırımları ile yetişkinlerin eğitime yönelik (kurslar, dersaneler vb) yatırımlar,

2- Hastane yatırımları, tıp merkezleri, diyaliz merkezleri, tahlil laboratuvarları ve manyetik görüntüleme merkezleri dışında kalan sağlık yatırımları,

3- Oteller, tatil köyleri, apart oteller, dağ (yayla) evleri dışında kalan turizm konaklama tesisleri,

4- Ulusal çapta yayım yapan günlük gazete basım hizmetleri, televizyon ve radyo yayıncılığı dışındaki basın ve yayın yatırımları,

5- Kayıt amaçlı stüdyo yatırımları

6- Konut üretimi ve müteahhitlik hizmetleri yatırımları,

7- Yolcu ve yük taşımacılığına yönelik otobüs ile çekici ve treyler yatırımları (Belediyelerin yapacakları yatırımlar hariç),

8- Hipermarket, ticaret merkezi, alışveriş merkezi ve otopark yatırımları dahil toptan ve perakende ticarete yönelik yatırımlar,

9- Kara taşıtları bakım, onarım ve servis istasyonu yatırımları,

10- Petrol ürünleri (LPG dahil) dağıtım yatırımları, akaryakıt istasyonu yatırımları

11- Karayolları dinlenme tesisi yatırımları,

12- Lokantalar,

13- Yat ithali yatırımları,

14- Taşıt kiralama yatırımları,

15- Çamaşırhane ve halı yıkama yatırımları,

16- Sınai üretim tesisleri ile altyapı yatırımlarının otomasyonu dışında yapılacak diğer otomasyon yatırımları,

17- Yazılım ve ar-ge faaliyetleri hariç olmak üzere gayri menkul kiralama ve iş faaliyetleri,

18- Finansal kiralama faaliyetleri hariç olmak üzere mali aracı kuruluşların yatırımları,

19- Gösteri merkezi yatırımları,

20- Kapalı alanı 500 m²'nin altında olan soğuk hava deposu yatırımları

Ek-5: Türkiye’de İBBS yada (NUTS)’a Göre Sınıflandırılmış Bölgeler

Kod	Düzy 1 (12 bölge)	Kod	Düzy 2 (26 alt bölge)	Düzy 3 (81 il)
TR1	İstanbul	TR10	İstanbul alt bölgesi	İstanbul
TR2	Batı Marmara	TR21	Tekirdağ alt bölgesi	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli
		TR22	Balıkesir alt bölgesi	Balıkesir, Çanakkale
TR3	Ege	TR31	İzmir alt bölgesi	İzmir
		TR32	Aydın alt bölgesi	Aydın, Denizli, Muğla
		TR33	Manisa alt bölgesi	Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak
TR4	Doğu Marmara	TR41	Bursa alt bölgesi	Bursa, Eskişehir, Bilecik
		TR42	Kocaeli alt bölgesi	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova
TR5	Batı Anadolu	TR51	Ankara alt bölgesi	Ankara
		TR52	Konya alt bölgesi	Konya, Karaman
TR6	Akdeniz	TR61	Antalya alt bölgesi	Antalya, Isparta, Burdur
		TR62	Adana alt bölgesi	Adana, Mersin
		TR63	Hatay alt bölgesi	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye
TR7	Orta Anadolu	TR71	Kırıkkale alt bölgesi	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir
		TR72	Kayseri alt bölgesi	Kayseri, Sivas, Yozgat
TR8	Batı Karadeniz	TR81	Zonguldak alt bölgesi	Zonguldak, Karabük, Bartın
		TR82	Kastamonu alt bölgesi	Kastamonu, Çankırı, Sinop
		TR83	Samsun alt bölgesi	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya
TR9	Doğu Karadeniz	TR90	Trabzon alt bölgesi	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane
TRA	Kuzeydoğu Anadolu	TRA1	Erzurum alt bölgesi	Erzurum, Erzincan, Bayburt
		TRA2	Ağrı alt bölgesi	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan
TRB	Ortadoğu Anadolu	TRB1	Malatya alt bölgesi	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli
		TRB2	Van alt bölgesi	Van, Muş, Bitlis, Hakkâri
TRC	Güneydoğu Anadolu	TRC1	Gaziantep alt bölgesi	Gaziantep, Adıyaman, Kilis
		TRC2	Şanlıurfa alt bölgesi	Şanlıurfa, Diyarbakır
		TRC3	Mardin alt bölgesi	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt

Kaynak: Türkiye’de İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflamasına Göre Düzy 2 Bölgelerinin Ekonomik Etkinliklerinin VZA Yöntemi ile Belirlenmesi ve Tobit Model Uygulaması(Ümran ŞENGÜL* & Seyedhadi ESLEMIAN** & Miraç EREN)

Ek 6: İBBS 2 sistemine göre Bölgesel Gayrisafı Yurt İçi Hasıla Tutarları (Bin TL)

İl	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Adana, Mersin-TR62	45395 092	53565 529	60437 440	68180 593	76699 274	87864 169	99818 861	1165126 47	1371135 05
Ankara-TR51	11008 3952	13141 9525	14651 1913	17490 9529	19132 6597	21678 9042	25027 4698	2868327 19	3327319 21
Antalya, Isparta, Burdur-TR61	48715 723	58241 608	64493 468	73396 110	84081 444	93889 824	94655 774	1141919 54	1491460 14
Aydın, Denizli, Muğla-TR32	39825 736	47611 198	52252 243	58814 558	67884 408	76373 682	85729 230	1012062 32	1243983 90
Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan-TRA2	81443 57	95100 05	10874 223	11686 988	12252 889	14562 694	16620 237	1937345 5	2218043 2
Balıkesir, Çanakkale- TR22	25069 707	29033 229	32016 334	34523 498	39606 324	44414 586	50689 574	5928095 2	7194010 5
Bursa, Eskişehir, Bilecik-TR41	64679 756	79240 498	87832 103	10165 4798	11369 1446	12955 1054	14418 9180	1742110 40	2141230 92
Erzurum, Erzincan, Bayburt-TRA1	11552 488	13095 257	15131 878	16998 220	18461 692	20530 387	23553 614	2788936 2	3195636 4
Gaziantep, Adıyaman, Kilis- TRC1	21261 813	26317 750	31340 090	37866 644	43330 639	51479 021	56888 393	6806683 3	8354442 1
Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye-TR63	29553 864	35072 168	37991 049	44315 665	49588 687	57176 688	65510 983	7925993 5	9717572 1
Kastamonu, Çankırı, Sinop-TR82	92666 73	10753 432	11821 265	13105 922	14773 619	16547 978	18571 778	2112348 7	2489939 8
Kayseri, Sivas, Yozgat-TR72	29000 076	34360 782	38192 714	43364 833	48891 727	55123 398	61993 013	7160098 0	8373030 9
Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova- TR42	64570 641	80449 488	89276 370	10342 8818	11854 6407	13804 0948	15208 6847	1888129 52	2344438 00
Konya, Karaman- TR52	26417 799	32556 047	37633 030	43764 629	49777 035	56648 118	62894 332	7453688 5	8880050 0
Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir-TR71	17073 848	20223 422	22035 936	24796 949	28241 627	32748 587	35601 237	4274507 1	5125580 5
Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli- TRB1	15559 755	18898 441	21012 605	24220 930	26464 239	30202 138	34007 855	4070326 3	4730764 8

Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak-TR33	39490 334	46392 895	51380 136	57386 932	65095 079	73748 572	83915 830	1003084 84	1202418 93
Mardin, Batman, Şırnak, Siirt-TRC3	15332 499	18450 362	21000 626	24538 763	27696 154	30575 350	33743 127	4247573 3	5165452 7
Samsun, Tokat, Çorum, Amasya- TR83	29898 270	34396 686	37981 481	41605 267	46367 741	54001 601	60001 012	6915573 6	7848163 2
Tekirdağ, Edirne, Kırklareli-TR21	28853 675	34378 913	38280 338	43235 174	49921 214	57120 512	65095 559	7912320 0	9714967 9
Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane-TR90	28034 398	32687 789	37025 186	41047 946	46081 737	55953 238	58859 489	6863009 8	7934745 8
Van, Muş, Bitlis, Hakkari-TRB2	12719 505	15078 752	18972 964	19659 425	21824 917	24214 107	27782 041	3291046 2	3937719 0
Zonguldak, Karabük, Bartın-TR81	11742 494	14630 391	15272 170	17721 539	20724 942	22276 312	24530 165	3065756 1	3732938 0
İstanbul-TR10	34051 1117	41410 9741	47453 7629	55669 4426	63156 4008	72731 1453	81151 8936	9738370 89	1157429 335
İzmir-TR31	72308 664	87532 036	97918 296	11091 2509	12357 4524	13919 9849	15893 7463	1922650 89	2361716 83
Şanlıurfa, Diyarbakır- TRC2	22602 242	26921 672	30257 764	35596 650	38429 459	44598 035	49090 480	5799304 9	6638541 8

Ek-6: Mart-Nisan Dönemi Başarılı Bulunan Teknik Destek Projeleri

Referans No	Proje Adı	Başvuru Sahibi Adı
Tr32/18/Td/0002	Mskanal Atıksu Ve Yağmur Suyu Şebekeleri Projelendirme Ve Hidrolik Modelleme Yazılımı Ve Mssu.Net Yazılımı Eğitimi	Denizli Su Ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü (Deski)
Tr32/18/Td/0004	Benim Eğitimim İşsiz Geleceği	Denizli Çalışma Ve İş Kurumu İl Müdürlüğü
Tr32/18/Td/0005	Stem Ve Robotik Kodlama Eğitimi	Honaz Kaymakamlığı
Tr32/18/Td/0006	Oyunlarla Öğreniyorum Eğitici Eğitimi	Köyceğiz İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü
Tr32/18/Td/0007	Travma Sonrası Stres Bozukluğu Eğitim Projesi	Aydın Aile Ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü
Tr32/18/Td/0008	Arduino İle Robotik Kodlama	Muğla İl Milli Eğitim Müdürlüğü
Tr32/18/Td/0011	Ohsas 18001 İş Sağlığı Ve Güvenliği Kalite Yönetim Sisteminin Okul Ve Kurumlarda Uygulanması	Marmaris Milli Eğitim Müdürlüğü
Tr32/18/Td/0012	Buldan'da Stem İle Robotik Ve Kodlama	Buldan İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü
Tr32/18/Td/0013	Bilişsel Davranışçı Terapi Yöntemi İle Rehber Öğretmenlerin Danışma Becerilerinin Geliştirilmesi	Denizli Rehberlik Araştırma Merkezi

Ek-7: Bölgesel Veriler Tablosu

Kalkınma Ajansı Bölgesi	Tarih	İd	AJANS GİDER	GSYH(Bin TL)	İhracat (TL)	Kamu Harcamaları(Bin TL)	Teşvikler(Milyon TL)	Gİ Nİ
OKA	2010	1	5447335.3	29582359	699334202	4597712	631	
OKA	2011	1	22169454.12	34002002	1158367572	5298067	1225	
OKA	2012	1	28637528.39	38393446	1243770631	5893562	627	
OKA	2013	1	17268924.78	43163250	1400571983	6859011	2473	
OKA	2014	1	17173449.16	47905183	1848121087	7604312	756	0.314
OKA	2015	1	23475198.46	55394225	2296405549	8708745	1314	0.31
OKA	2016	1	15996192.58	60683171	2000417763	10447500	1109	0.34
OKA	2017	1	21299542.97	69909764	2725931143	11426987	2205	0.316
OKA	2018	1	32655600.19	81116630	7591324359	13201792	1657	0.346
SERKA	2010	2	3543936	8054964	273111545	8054964	197	
SERKA	2011	2	9396927	9043484	301122066	9043484	432	
SERKA	2012	2	17456776	10621826	237781747	10621826	242	
SERKA	2013	2	16828237	11383947	376340976	11383947	225	
SERKA	2014	2	14209937	12425511	454256010	12425511	166	0.322
SERKA	2015	2	22497844	14671472	602381103	14671472	159	0.318
SERKA	2016	2	21257905	16272563	452626705	16272563	370	0.321
SERKA	2017	2	24754740.5	19112508	545722370	19112508	1091	0.316
SERKA	2018	2	16734822.05	22489625	550050360	22489625	730.5	0.322
ANKARAKA	2010	3	809885	113054353	8463538643	19018640	1600	0.397
ANKARAKA	2011	3	6702399.36	132365728	11146037033	28265920	965	0.404
ANKARAKA	2012	3	23865057	144908900	12856600499	31334076	1570	0.407
ANKARAKA	2013	3	15195516.66	167658987	14653493107	34644594	5893	0.399
ANKARAKA	2014	3	26857926	186977438	17737440745	39342641	4327	0.395

ANKARAKA	20 15	3	2963066 8.92	2119496 66	192354 25328	44172802	3242	0.3 96
ANKARAKA	20 16	3	2834593 7.23	2401971 98	195503 80028	48434627	3042	0.3 98
ANKARAKA	20 17	3	3183123 8.16	2801609 00	246518 54734	57668043	8089	0.3 82
ANKARAKA	20 18	3	1611235 3.98	3298312 45	369125 54176	74436733	5565.5	0.3 9
ORAN	20 10	4	2760898	2834754 1	184505 7422	4599722	726	0.3 27
ORAN	20 11	4	7228707. 07	3429775 0	260529 3156	4766112	1515	0.3 27
ORAN	20 12	4	9146135. 47	3818379 9	303587 7795	4766112	563	0.3 09
ORAN	20 13	4	1428982 0.88	4380520 4	357141 8339	6160256	1974	0.3 15
ORAN	20 14	4	2160577 7.3	4867248 0	436824 3418	6808437	1449	0.3 09
ORAN	20 15	4	2584914 0.85	5462957 6	456754 7298	7572608	2645	0.3 32
ORAN	20 16	4	2120091 1.21	6097196 5	493302 4056	8867574	1267	0.3 56
ORAN	20 17	4	2168886 4.65	7141945 3	638758 8677	10000196	1691	0.3 25
ORAN	20 18	4	2116775 1	8297133 1	106523 34658	12375587	1479	0.3 35
DOKA	20 10	5	3110681. 63	2819078 0	287564 1290	4398287	1042	
DOKA	20 11	5	6313280. 61	3253577 7	348354 6813	5433434	2274	
DOKA	20 12	5	1846452 5.52	3716410 8	374044 2574	6348116	588	
DOKA	20 13	5	2238618 5.53	4202128 8	364438 2749	7091870	864	
DOKA	20 14	5	2875046 2.32	4755419 9	468087 7666	8196568	860	0.3 19
DOKA	20 15	5	2497854 1.31	5678677 3	608742 5365	10135193	962	0.3 21
DOKA	20 16	5	1933326 0.8	5982981 8	576961 8773	11252667	692	0.3 17
DOKA	20 17	5	2994955 0.33	7136192 3	674830 0979	12333029	1327	0.3 36
DOKA	20 18	5	2318774 8.71	8386460 0	750379 1530	14653688	1009.5	0.3 3
FKA	20 10	6	4757404. 74	1571466 5	481310 369	3931043	479	
FKA	20 11	6	1041847 4.68	1869553 7	555256 437	4463170	1747	
FKA	20 12	6	1601839 4.42	2125963 9	622255 343	4940929	535	
FKA	20 13	6	2112207 2.68	2395947 4	111016 3765	5659901	3631	

FKA	20 14	6	1576904 4.27	2660501 9	121271 8321	6418835	757	0.3 26
FKA	20 15	6	2125728 5.58	3079032 9	116439 3748	7365222	950	0.3 19
FKA	20 16	6	2016863 1.2	3431682 9	154964 6746	8529875	638	0.3 28
FKA	20 17	6	2029656 7.19	3964309 5	205578 5856	9799214	5279	0.3 16
FKA	20 18	6	2034364 6.14	4609348 4	214259 1579	11710999	2958.5	0.3 34
BAKKA	20 10	7	2331877. 87	1081882 1	665145 624	1465289	228	0.4 04
BAKKA	20 11	7	6348653. 42	1345753 3	113365 9320	1591542	350	0.3 9
BAKKA	20 12	7	1690612 1.08	1465380 3	904073 999	1838726	188	0.3 93
BAKKA	20 13	7	1340747 7.59	1708799 6	112005 4415	2140875	3315	0.3 98
BAKKA	20 14	7	1579008 5.53	1920344 5	160201 2903	2401798	791	0.4
BAKKA	20 15	7	1810456 1.11	2130497 3	116169 3366	6607382	565	0.3 8
BAKKA	20 16	7	1794422 0.16	2398402 0	152128 4870	3130942	3480	0.3 53
BAKKA	20 17	7	8181966. 29	2864280 7	244609 4317	3572280	4197	0.3 24
BAKKA	20 18	7	1841222 7.3	3494867 4	437511 6279	4195331	3838.5	0.3 46
MEVKA	20 10	8	3994379. 44	2605099 1	173895 8124	3037854	1004	0.3 87
MEVKA	20 11	8	1742189 9.39	3199939 6	235771 5127	3775011	1363	0.3 97
MEVKA	20 12	8	2573841 6.87	3574753 7	280004 7320	4476017	1314	0.3 82
MEVKA	20 13	8	1337380 8.8	4281583 4	326297 7561	5173800	4236	0.3 7
MEVKA	20 14	8	2225192 9	4978153 1	405298 8758	5809631	1295	0.3 58
MEVKA	20 15	8	2550874 3.65	5684173 3	449752 5622	6781359	2316	0.3 63
MEVKA	20 16	8	2264581 6.35	6286707 4	491098 4783	8000660	1896	0.3 61
MEVKA	20 17	8	1543184 5.36	7459920 3	684103 3160	8802147	3124	0.3 63
MEVKA	20 18	8	1133575 8	8882428 6	101443 94426	10115412	2510	0.3 53
ZAFER	20 10	9	1944377	3747006 3	584942 8479	3418012	2725	0.4 04
ZAFER	20 11	9	1231347 9.18	4378189 5	809034 1217	4012929	1231	0.3 96
ZAFER	20 12	9	1231347 9.18	5109033 7	869594 0885	4434659	2610	0.3 75

ZAFER	20 13	9	2321545 2.61	5709239 3	505759 0473	5156360	2132	0.3 8
ZAFER	20 14	9	2691855 0	6496216 7	611815 9189	5833121	5257	0.3 79
ZAFER	20 15	9	2584544 1	7303651 2	693280 6874	4153307	4509	0.3 8
ZAFER	20 16	9	2405639 1	8173703 7	787863 8611	7902448	3872	0.3 69
ZAFER	20 17	9	2294476 5	9673524 1	101542 33188	8618133	4700	0.3 58
ZAFER	20 18	9	2190544 7.1	1195845 24	150445 52919	10213370	4286	0.3 74
DOĞAKA	20 10	1 0	6118712. 93	2980360 0	346574 2071	3431999	2360	0.3 6
DOĞAKA	20 11	1 0	1063839 6.4	3551680 4	486391 9729	4128810	1245	0.3 65
DOĞAKA	20 12	1 0	1517381 3.99	3868630 8	524373 2689	4507210	3696	0.3 56
DOĞAKA	20 13	1 0	2827844 3.66	4444187 6	588279 8763	5336922	1927	0.3 37
DOĞAKA	20 14	1 0	4268650 9	5029164 1	683427 5983	6158392	2197	0.3 33
DOĞAKA	20 15	1 0	2678660 8.61	5746122 9	750631 7006	7179956	2575	0.3 53
DOĞAKA	20 16	1 0	1586395 8.26	6489294 0	839302 0034	8753092	5924	0.3 64
DOĞAKA	20 17	1 0	2323938 3.28	7862775 4	126590 03902	9715464	3020	0.3 71
DOĞAKA	20 18	1 0	1884982 0.58	9585745 2	200755 30705	12180729	4472	0.3 92
KUDAKA	20 10	1 1	7917924. 1	1094681 0	425516 54	2846720	324	0.3 67
KUDAKA	20 11	1 1	1748809 9.06	1282019 1	283265 47	3233603	546	0.3 74
KUDAKA	20 12	1 1	3744419 8.46	1458292 0	492897 65	3509054	512	0.3 69
KUDAKA	20 13	1 1	3562092 1.06	1636490 5	891905 83	3811425	318	0.3 96
KUDAKA	20 14	1 1	2725898 0.74	1814206 3	883761 11	4317419	1316	0.3 95
KUDAKA	20 15	1 1	1783520 6.19	2021579 0	919406 74	5065428	2582	0.3 86
KUDAKA	20 16	1 1	4312732 6.94	2285634 9	101296 420	6024918	622	0.3 95
KUDAKA	20 17	1 1	4870101 5.28	2674673 8	101312 125	6925269	680	0.3 72
KUDAKA	20 18	1 1	2196517 2.9	3183331 8	132503 208	8277487	690	0.3 85
İPEKYOLU	20 10	1 2	694040.4 4	2215788 8	361339 3780	2634502	1454	0.3 48
İPEKYOLU	20 11	1 2	1085850 3.42	2697843 2	485172 0690	3113250	2083	0.3 35

İPEKYOLU	20 12	1 2	1885709 6.06	3076023 8	569637 2470	3385794	2845	0.3 38
İPEKYOLU	20 13	1 2	1625544 7.43	3806144 3	130602 66288	3852240	2060	0.3 31
İPEKYOLU	20 14	1 2	2348665 4.45	4492918 9	160874 27589	4528279	3353	0.3 4
İPEKYOLU	20 15	1 2	2232014 9.9	5276745 9	200982 41935	5345166	1814	0.3 44
İPEKYOLU	20 16	1 2	2014004 1.72	5877850 5	221056 17680	6317392	3436	0.3 4
İPEKYOLU	20 17	1 2	1390808 4.07	6980592 8	263742 04005	7617072	3961	0.3 35
İPEKYOLU	20 18	1 2	2586864 4.17	8574480 1	358767 19395	9728273	4543	0.3 41
MARKA	20 10	1 3	4781073. 72	6194784 3	113312 74688	4668566	3903	0.3 41
MARKA	20 11	1 3	1417897 9.39	7820414 5	145669 83753	5393697	5025	0.3 26
MARKA	20 12	1 3	3039352 6.09	8837326 3	146543 94867	6124368	6931	0.3 44
MARKA	20 13	1 3	1736577 1.47	1048422 26	233607 10077	7106136	12416	0.3 22
MARKA	20 14	1 3	2289630 5.54	1200763 31	269869 06487	8073185	5926	0.3 36
MARKA	20 15	1 3	3071319 6.79	1390611 42	270281 46573	9303499	5599	0.3 39
MARKA	20 16	1 3	1830541 2.85	1554504 46	298688 06341	10829049	7148	0.3 3
MARKA	20 17	1 3	2727175 9.04	1912455 29	516653 77486	11942145	12108	0.3 42
MARKA	20 18	1 3	2071751 9.91	2359918 83	740746 88996	14176741	10116	0.3 34

Ek 8: Kalkınma Ajansları ve GSYH Tablosu

Ajans Adı	NÜFUS(2013)	2013 Kalkınma Ajansları Gerçekleşen Gider* (TL)	2013 Bölgesel GSYH	2014 Bölgesel GSYH Bin (TL)	Bölgesel GSYH Büyüme Oranı	Kalkınma Ajansı Destek ve Harcamalarının GSYH' ya Katkısı	Kalkınma Ajansı Desteklerinin Büyüme Katkısı (%)	Kalkınma Ajanslarının Kişisel GSYH Katkısı (TL)
İstanbul Kalkınma Ajansı	15029231	128.004.908,19	552 851 154	622 761 611	13%	% 0,08	0,732393	34
İzmir Kalkınma Ajansı	4279677	42.704.650,99	112 861 051	127 429 459	13%	% 0,12	1,172528	40
Karaca dağ Kalkınma Ajansı	3685654	49.027.828,94	34 140 124	38 576 156	13%	% 0,52	4,420872	53
Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı	765874	21.870.427,17	12 948 910	14 407 904	11%	% 0,6	5,996029	114
Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı	1072404	44.051.015,68	16 364 905	18 142 063	11%	% 0,96	9,914935	164
Mevlana Kalkınma Ajansı	2426821	23.692.519,10	42 815 834	49 781 531	16%	% 0,2	1,360525	39
Orta Anadolu Kalkınma Ajansı	2416673	30.114.027,92	43 805 204	48 672 480	11%	% 0,24	2,474816	50
Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı	2773386	16.032.703,60	43 163 250	47 905 183	11%	% 0,12	1,352419	23
Serhat Kalkın	1115810	33.053.072,89	11 383 947	12 425 511	9%	% 0,12	12,69363	118

ma Ajansı								
Trakya Kalkın ma Ajansı	1768368	22.347.19 0,91	42 538 084	48 480 676	14%	% 0,2	1,504205	51
Zafer Kalkın ma Ajansı	3065961	28.523.86 1,23	57 092 393	64 962 167	14%	% 0,16	1,449793	37
Ahiler Kalkın ma Ajansı	1560774	25.759.25 0,03	24 336 565	27 707 257	14%	% 0,36	3,05685	66
Ankara Kalkın ma Ajansı	5445026	41.361.18 0,64	167 658 987	186 977 438	12%	% 0,8	0,856408	30
Batı Akdeni z Kalkın ma Ajansı	3063005	31.669.35 5,96	70 686 044	79 813 304	13%	% 0,16	1,387902	41
Batı Karade niz Kalkın ma Ajansı	1034922	20.344.22 0,16	17 087 996	19 203 445	12%	% 0,44	3,84679	79
Bursa Eskişehir Bilecik Kalkın ma Ajansı	4019116	38.055.91 1,71	99 567 646	112 839 228	13%	% 0,12	1,146989	38
Çukuro va Kalkın ma Ajansı	4010406	40.269.88 3,67	68 516 601	78 233 180	14%	% 0,2	1,65778	40
Dicle Kalkın ma Ajansı	2222601	33.575.35 7,00	23 922 173	26 681 446	12%	% 0,52	4,867276	60
Doğu Akdeni z Kalkın ma Ajansı	3230573	22.698.83 7,15	44 441 876	50 291 641	13%	% 0,2	1,55212	28
Doğu Anadol u Kalkın	2128670	37.856.30 3,79	20 929 902	22 793 781	9%	% 0,68	8,124198	71

ma Ajansı								
Doğu Karade niz Kalkın ma Ajansı	2633417	25.067.13 3,65	42 021 288	47 554 199	13%	% 0,2	1,81222	38
Doğu Marma ra Kalkın ma Ajansı	3805481	39.868.83 5,85	104 842 226	120 076 331	15%	% 0,12	1,046831	42
Fırat Kalkın ma Ajansı	1726199	24.527.73 6,57	23 959 474	26 605 019	11%	% 0,36	3,708534	57
Güney Ege Kalkın ma Ajansı	3038325	24.469.70 5,22	59 117 448	67 608 511	14%	% 0,16	1,152728	32
Güney Marma ra Kalkın ma Ajansı	1735241	16.943.77 9,26	34 598 566	39 607 166	14%	% 0,16	1,353175	39
İpek yolu Kalkın ma Ajansı	2756910	25.460.28 5,26	38 061 443	44 929 189	18%	0,24	1,48289	37

Ek-9 Bölgesel Veriler Oran Tablosu

AA	D	T	OGA	OİHR	OKH	OT	GİNİ
OKA	1	2010	0,00018	0,02364	0,15542	0,02133	
OKA	1	2011	0,00065	0,03407	0,15582	0,03603	
OKA	1	2012	0,00075	0,03240	0,15350	0,01633	
OKA	1	2013	0,00040	0,03245	0,15891	0,05729	
OKA	1	2014	0,00036	0,03858	0,15874	0,01578	0,314
OKA	1	2015	0,00042	0,04146	0,15721	0,02372	0,31
OKA	1	2016	0,00026	0,03296	0,17216	0,01828	0,34
OKA	1	2017	0,00030	0,03899	0,16345	0,03154	0,316
OKA	1	2018	0,00040	0,09359	0,16275	0,02043	0,346
SERKA	2	2010	0,00044	0,03391	0,22580	0,02446	
SERKA	2	2011	0,00104	0,03330	0,23997	0,04777	
SERKA	2	2012	0,00164	0,02239	0,23884	0,02278	
SERKA	2	2013	0,00148	0,03306	0,26239	0,01976	
SERKA	2	2014	0,00114	0,03656	0,26546	0,01336	0,322
SERKA	2	2015	0,00153	0,04106	0,26104	0,01084	0,318
SERKA	2	2016	0,00131	0,02782	0,28075	0,02274	0,321

SERKA	2	2017	0,00130	0,02855	0,27083	0,05708	0,316
SERKA	2	2018	0,00074	0,02446	0,28410	0,03248	0,322
ANKARAKA	3	2010	0,00001	0,07486	0,16823	0,01415	0,397
ANKARAKA	3	2011	0,00005	0,08421	0,21354	0,00729	0,404
ANKARAKA	3	2012	0,00016	0,08872	0,21623	0,01083	0,407
ANKARAKA	3	2013	0,00009	0,08740	0,20664	0,03515	0,399
ANKARAKA	3	2014	0,00014	0,09486	0,21041	0,02314	0,395
ANKARAKA	3	2015	0,00014	0,09075	0,20841	0,01530	0,396
ANKARAKA	3	2016	0,00012	0,08139	0,20165	0,01266	0,398
ANKARAKA	3	2017	0,00011	0,08799	0,20584	0,02887	0,382
ANKARAKA	3	2018	0,00005	0,11191	0,22568	0,01687	0,39
ORAN	4	2010	0,00010	0,06509	0,16226	0,02561	0,327
ORAN	4	2011	0,00021	0,07596	0,13896	0,04417	0,327
ORAN	4	2012	0,00024	0,07951	0,12482	0,01474	0,309
ORAN	4	2013	0,00033	0,08153	0,14063	0,04506	0,315
ORAN	4	2014	0,00044	0,08975	0,13988	0,02977	0,309
ORAN	4	2015	0,00047	0,08361	0,13862	0,04842	0,332
ORAN	4	2016	0,00035	0,08091	0,14544	0,02078	0,356

ORAN	4	2017	0,00030	0,08944	0,14002	0,02368	0,325
ORAN	4	2018	0,00026	0,12839	0,14915	0,01783	0,335
DOKA	5	2010	0,00011	0,10201	0,15602	0,03696	
DOKA	5	2011	0,00019	0,10707	0,16700	0,06989	
DOKA	5	2012	0,00050	0,10065	0,17081	0,01582	
DOKA	5	2013	0,00053	0,08673	0,16877	0,02056	
DOKA	5	2014	0,00060	0,09843	0,17236	0,01808	0,319
DOKA	5	2015	0,00044	0,10720	0,17848	0,01694	0,321
DOKA	5	2016	0,00032	0,09643	0,18808	0,01157	0,317
DOKA	5	2017	0,00042	0,09456	0,17282	0,01860	0,336
DOKA	5	2018	0,00028	0,08948	0,17473	0,01204	0,33
FKA	6	2010	0,00030	0,03063	0,25015	0,03048	
FKA	6	2011	0,00056	0,02970	0,23873	0,09344	
FKA	6	2012	0,00075	0,02927	0,23241	0,02517	
FKA	6	2013	0,00088	0,04634	0,23623	0,15155	
FKA	6	2014	0,00059	0,04558	0,24126	0,02845	0,326
FKA	6	2015	0,00069	0,03782	0,23921	0,03085	0,319
FKA	6	2016	0,00059	0,04516	0,24856	0,01859	0,328

FKA	6	2017	0,00051	0,05186	0,24719	0,13316	0,316
FKA	6	2018	0,00044	0,04648	0,25407	0,06418	0,334
BAKKA	7	2010	0,00022	0,06148	0,13544	0,02107	0,404
BAKKA	7	2011	0,00047	0,08424	0,11826	0,02601	0,39
BAKKA	7	2012	0,00115	0,06170	0,12548	0,01283	0,393
BAKKA	7	2013	0,00078	0,06555	0,12529	0,19400	0,398
BAKKA	7	2014	0,00082	0,08342	0,12507	0,04119	0,4
BAKKA	7	2015	0,00085	0,05453	0,31013	0,02652	0,38
BAKKA	7	2016	0,00075	0,06343	0,13054	0,14510	0,353
BAKKA	7	2017	0,00029	0,08540	0,12472	0,14653	0,324
BAKKA	7	2018	0,00053	0,12519	0,12004	0,10983	0,346
MEVKA	8	2010	0,00015	0,06675	0,11661	0,03854	0,387
MEVKA	8	2011	0,00054	0,07368	0,11797	0,04259	0,397
MEVKA	8	2012	0,00072	0,07833	0,12521	0,03676	0,382
MEVKA	8	2013	0,00031	0,07621	0,12084	0,09894	0,37
MEVKA	8	2014	0,00045	0,08142	0,11670	0,02601	0,358
MEVKA	8	2015	0,00045	0,07912	0,11930	0,04074	0,363
MEVKA	8	2016	0,00036	0,07812	0,12726	0,03016	0,361

MEVKA	8	2017	0,00021	0,09170	0,11799	0,04188	0,363
MEVKA	8	2018	0,00013	0,11421	0,11388	0,02826	0,353
ZAFER	9	2010	0,00005	0,15611	0,09122	0,07272	0,404
ZAFER	9	2011	0,00028	0,18479	0,09166	0,02812	0,396
ZAFER	9	2012	0,00024	0,17021	0,08680	0,05109	0,375
ZAFER	9	2013	0,00041	0,08859	0,09032	0,03734	0,38
ZAFER	9	2014	0,00041	0,09418	0,08979	0,08092	0,379
ZAFER	9	2015	0,00035	0,09492	0,05687	0,06174	0,38
ZAFER	9	2016	0,00029	0,09639	0,09668	0,04737	0,369
ZAFER	9	2017	0,00024	0,10497	0,08909	0,04859	0,358
ZAFER	9	2018	0,00018	0,12581	0,08541	0,03584	0,374
DOĞAKA	10	2010	0,00021	0,11629	0,11515	0,07919	0,36
DOĞAKA	10	2011	0,00030	0,13695	0,11625	0,03505	0,365
DOĞAKA	10	2012	0,00039	0,13554	0,11651	0,09554	0,356
DOĞAKA	10	2013	0,00064	0,13237	0,12009	0,04336	0,337
DOĞAKA	10	2014	0,00085	0,13589	0,12245	0,04369	0,333
DOĞAKA	10	2015	0,00047	0,13063	0,12495	0,04481	0,353
DOĞAKA	10	2016	0,00024	0,12934	0,13489	0,09129	0,364

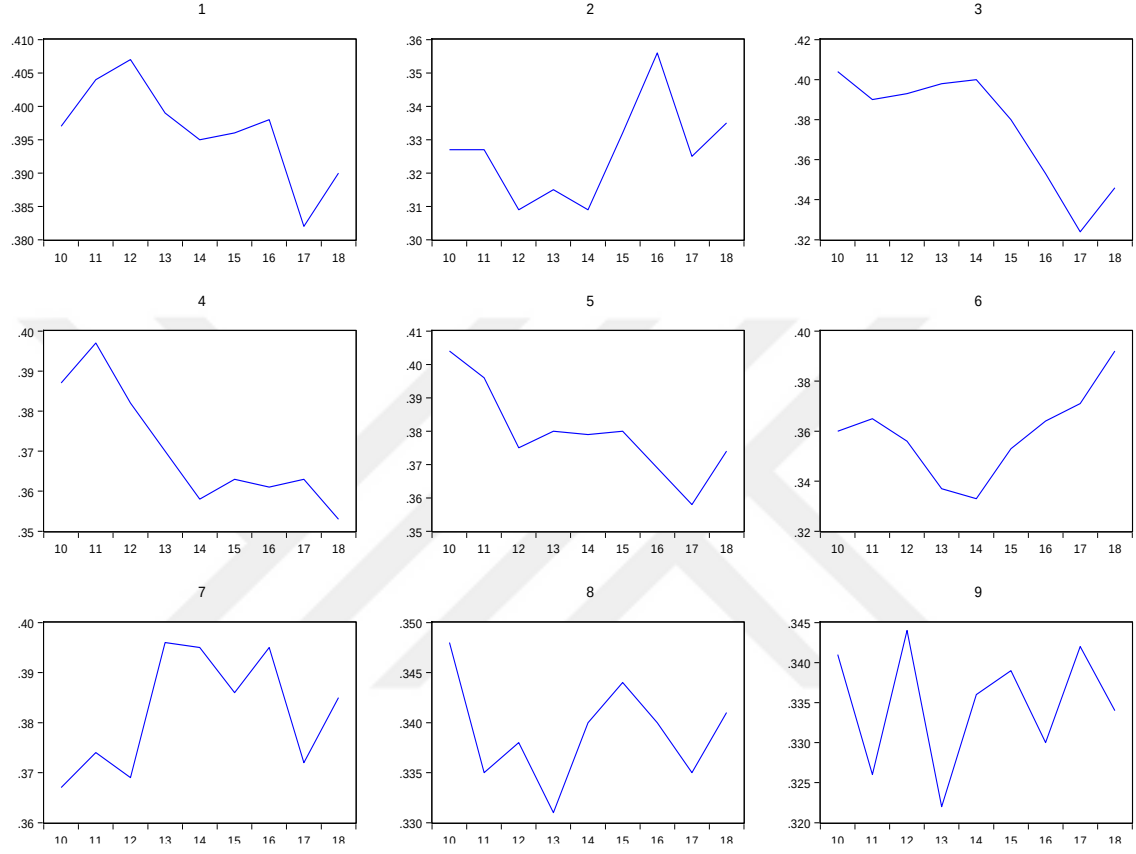
DOĞAKA	10	2017	0,00030	0,16100	0,12356	0,03841	0,371
DOĞAKA	10	2018	0,00020	0,20943	0,12707	0,04665	0,392
KUDAKA	11	2010	0,00072	0,00389	0,26005	0,02960	0,367
KUDAKA	11	2011	0,00136	0,00221	0,25223	0,04259	0,374
KUDAKA	11	2012	0,00257	0,00338	0,24063	0,03511	0,369
KUDAKA	11	2013	0,00218	0,00545	0,23290	0,01943	0,396
KUDAKA	11	2014	0,00150	0,00487	0,23798	0,07254	0,395
KUDAKA	11	2015	0,00088	0,00455	0,25057	0,12772	0,386
KUDAKA	11	2016	0,00189	0,00443	0,26360	0,02721	0,395
KUDAKA	11	2017	0,00182	0,00379	0,25892	0,02542	0,372
KUDAKA	11	2018	0,00069	0,00416	0,26003	0,02168	0,385
İPEKYOLU	12	2010	0,00003	0,16307	0,11890	0,06562	0,348
İPEKYOLU	12	2011	0,00040	0,17984	0,11540	0,07721	0,335
İPEKYOLU	12	2012	0,00061	0,18519	0,11007	0,09249	0,338
İPEKYOLU	12	2013	0,00043	0,34314	0,10121	0,05412	0,331
İPEKYOLU	12	2014	0,00052	0,35806	0,10079	0,07463	0,34
İPEKYOLU	12	2015	0,00042	0,38088	0,10130	0,03438	0,344
İPEKYOLU	12	2016	0,00034	0,37608	0,10748	0,05846	0,34

İPEKYOLU	12	2017	0,00020	0,37782	0,10912	0,05674	0,335
İPEKYOLU	12	2018	0,00030	0,41841	0,11346	0,05298	0,341
MARKA	13	2010	0,00008	0,18292	0,07536	0,06300	0,341
MARKA	13	2011	0,00018	0,18627	0,06897	0,06425	0,326
MARKA	13	2012	0,00034	0,16582	0,06930	0,07843	0,344
MARKA	13	2013	0,00017	0,22282	0,06778	0,11843	0,322
MARKA	13	2014	0,00019	0,22475	0,06723	0,04935	0,336
MARKA	13	2015	0,00022	0,19436	0,06690	0,04026	0,339
MARKA	13	2016	0,00012	0,19214	0,06966	0,04598	0,33
MARKA	13	2017	0,00014	0,27015	0,06244	0,06331	0,342
MARKA	13	2018	0,00009	0,31389	0,06007	0,04287	0,334

Ek-10 Değişkenlere ait düzey grafikler

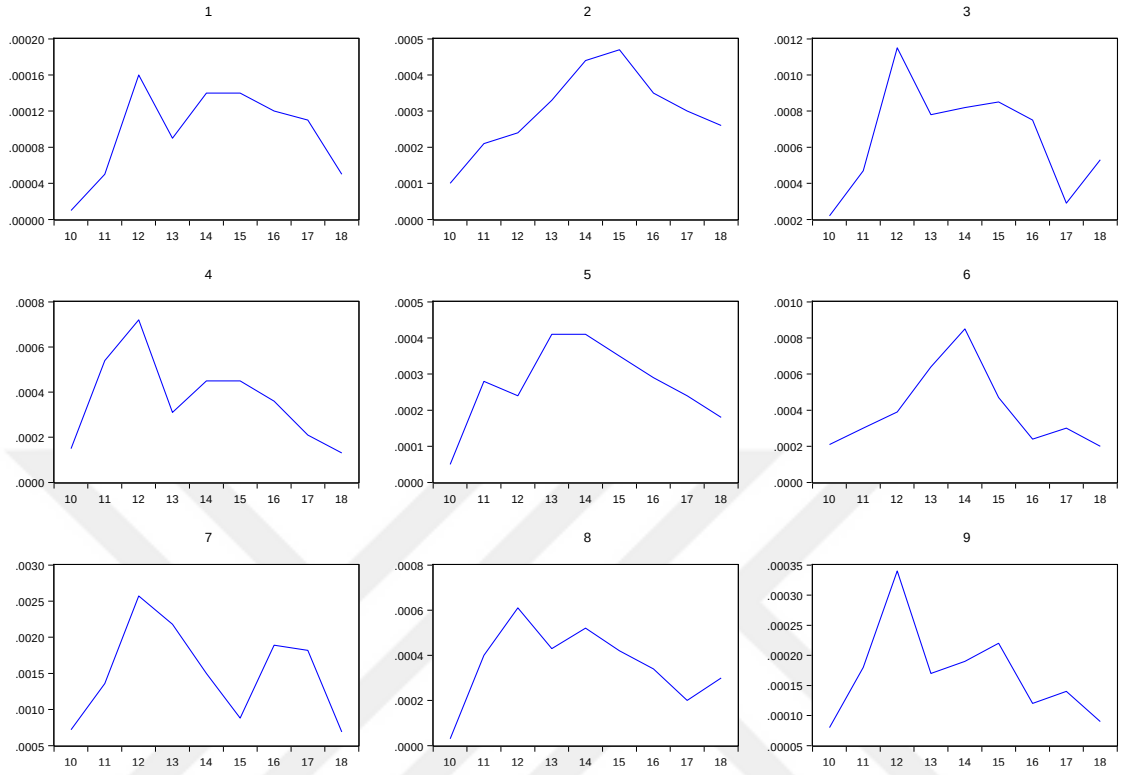
GINI değişkenine ait düzey grafikler

gini

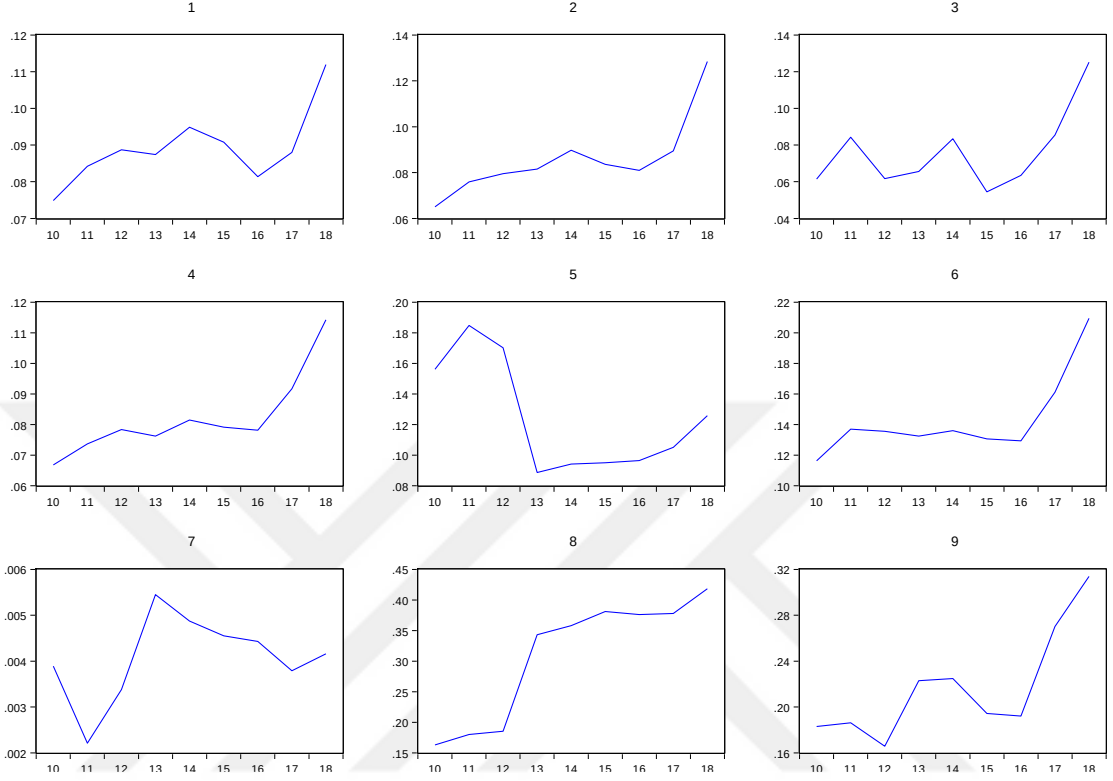
OGA değişkenine ait düzey grafikleri

OGA

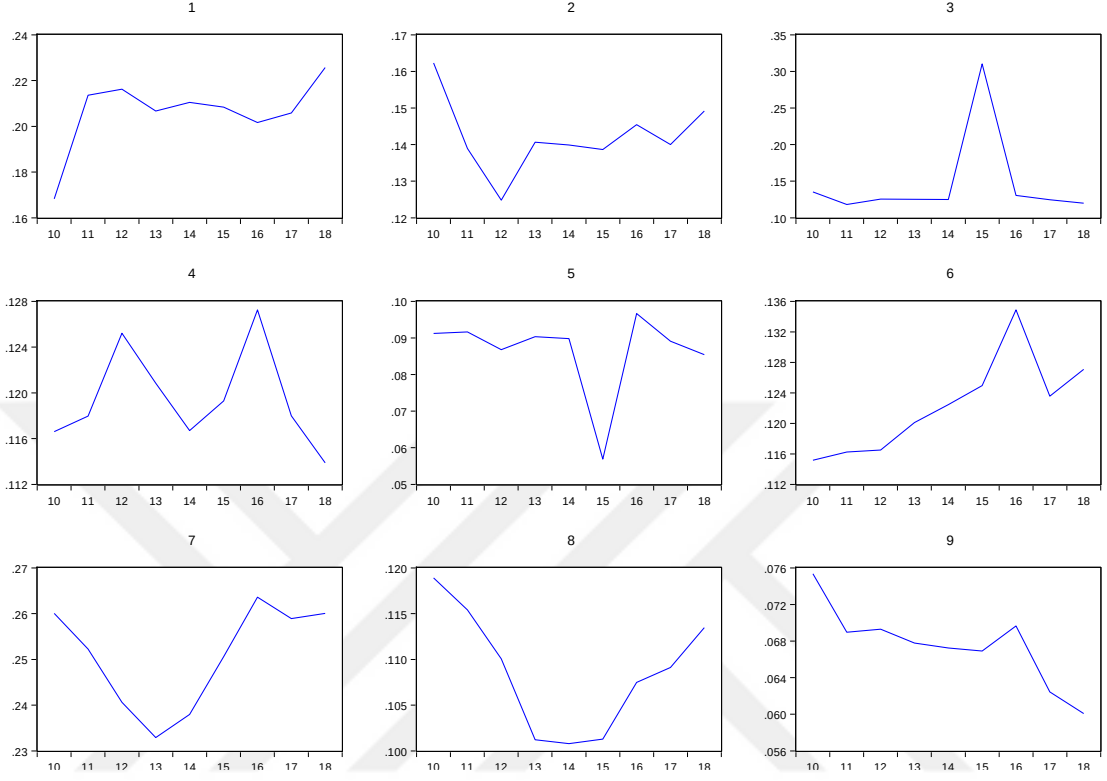
OIHR değişkenine ait düzey grafikleri

oihr

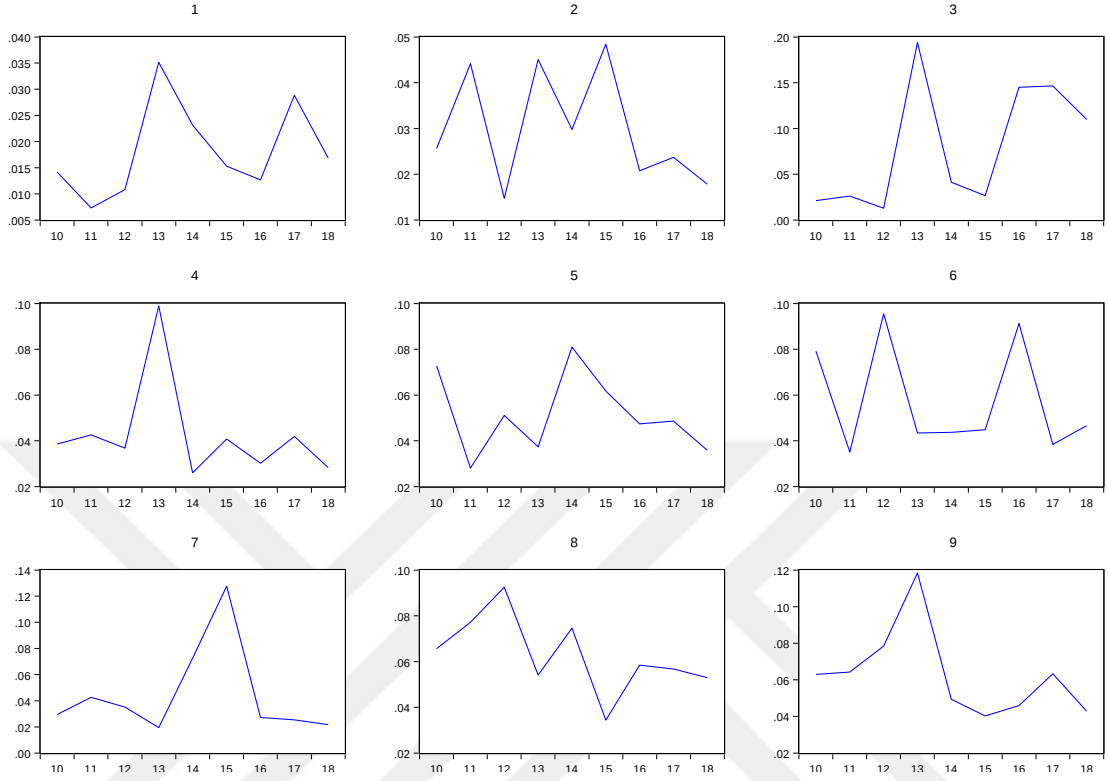
OKH değişkenine ait düzey grafikleri

OKH

OT değişkenine ait düzey grafikleri

OT

ÖZGEÇMİŞ

